

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХІНКА»  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису**

**ЛУКАШЕВСЬКИЙ ЮРІЙ ОЛЕГОВИЧ**

**УДК 352(477.83-25)(043.5)**

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні  
(на прикладі м. Львова)**

**281 – «Публічне управління та адміністрування»**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного  
управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело  
\_\_\_\_\_ Лукашевський Ю.О.

**Науковий керівник – Красівський Орест Якубович, доктор історичних наук,  
професор**

**ЛЬВІВ – 2024**

## АНОТАЦІЯ

Лукашевський Ю.О. Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Національний університет «Львівська політехніка», Міністерство освіти і науки України, Львів, 2024.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних засад та надання практичних рекомендацій щодо удосконалення застосування інструментів громадської участі в місцевому самоврядуванні.

У результаті аналізу вітчизняних та міжнародних досліджень у сфері місцевого самоврядування в дисертації було встановлено, що система організації взаємодії між суб'єктами управління, що включає економічні, мотиваційні, організаційні, політичні та нормативно-правові аспекти на основі електронного управління, діяльність яких спрямована на планування, організацію та контроль, забезпечує активну участь громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова). Така діяльність спрямована на здійснення цільового впливу на процеси місцевого управління через застосування сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів взаємодії з громадськістю. І це сприяє підвищенню ефективності управління на місцевому рівні та забезпеченню більшої участі громадян у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та спільноти.

Проведено «ретроспективний аналіз» теорій демократії участі громадян у місцевому самоврядуванні, що охоплює вивчення теоретичних підходів та концепцій, що визначають роль та значення участі громадян у формуванні та реалізації місцевих політичних процесів в історичному аспекті. Цей аналіз базується на вивченні розвитку демократичних ідей – від класичних концепцій античності до сучасних теорій участі та практик громадянської участі у

місцевому самоврядуванні. Він містить дослідження еволюції концепцій демократії, механізмів громадської участі та різноманітних форм громадянської активності, спрямованих на зміцнення демократичних процесів та забезпечення більшої відкритості та прозорості у місцевому управлінні.

Проаналізовано підхід до впровадження інструментів участі в місцевому самоврядуванні міста Львова, що включає розвиток механізмів комунікації та зворотного зв'язку між міською владою та громадою. Це досягається через активне використання громадських слухань чи консультацій та інших форм відкритого діалогу. Особлива увага приділяється ефективним механізмам залучення громадськості до прийняття рішень, зокрема міські бюджетні процеси, консультаційні групи та інші інструменти публічної участі. Також розглядаються інші способи підтримки активної участі громадян у формуванні та реалізації міських стратегій і програм розвитку, а саме: громадські обговорення, консультації, слухання, громадські ради, електронні петиції та місцеві ініціативи та ініціативи громадського бюджету.

Проведено аналіз класифікації елементів гейміфікації на електронних порталах громадської участі, що враховує два ключові фактори: поширеність елементів та їх популярність серед користувачів. У цій класифікації відображено як бажання та інтереси потенційних користувачів, так і можливості органів влади, які використовуються під час розроблення гейміфікованих порталів електронної громадської участі.

Розглянуто основні напрямки систематизації нормативно-правового забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні міста Львова. Першочерговим завданням є адаптація стратегій розвитку до глобальних цілей сталого розвитку, встановлених міжнародними організаціями. Це означає врахування принципів сталого розвитку під час формування міських стратегій та програм, зокрема, у сферах економічного зростання, соціального забезпечення, охорони навколишнього середовища та інфраструктурного розвитку.

Оптимізація механізмів функціонування органів місцевого самоврядування також є ключовою складовою. Це передбачає вдосконалення

структури та процесів роботи місцевих рад, комісій та інших органів, що забезпечують участь громадян у прийнятті рішень. Досліджено практику становлення представницької демократії у місцевому самоврядуванні Львова. Основний акцент зроблено на виявленні особливостей, які визначають ефективність цього механізму у контексті розвитку міста.

Зазначено, що ефективне функціонування представницької демократії вимагає належного забезпечення прав громадян на участь у прийнятті рішень, а також створення механізмів контролю та звітності перед громадою. Результати аналізу сприятимуть подальшому вдосконаленню системи місцевого самоврядування у Львові з метою забезпечення більшої прозорості, відкритості та взаємодії із громадою. Проаналізовано пропозиції щодо застосування різних елементів гейміфікації в процесі участі громадян в місцевому самоврядуванні на прикладі міста Львова. Визначено, що ці елементи гейміфікації сприяють залученню громадян до активної участі у місцевому самоврядуванні, створюючи стимули для взаємодії та збільшення зацікавленості та відчуття причетності до процесів управління містом.

Розглянуто систему можливого застосування технологій розумних міст для переходу від платформ відкритих даних до платформ залучення громадян. Серед сучасних платформ залучення громадян виділяються такі аспекти: забезпечення відкритого доступу та заохочення участі заінтересованих сторін, зміцнення індивідуальної, групової та колективної інноваційної творчості, сприяння інтерактивним форматам взаємодії органів влади та населення відкритому діалогу та обміну інформацією, підтримка конвергентного мислення, колективного прийняття рішень та їх оцінки, інтеграційної міської політики.

Запропоновано розробку, структуру та концепцію мобільного додатка громадської участі для мешканців Львова. Його метою є залучення мешканців до активного використання громадського транспорту, екологічного способу життя, участі в культурних та спортивних подіях, а також свідомої сплати податків та підтримки місцевих виробників. Додаток буде складатися з ряду блоків, включаючи блоки заощадження коштів для міста, блок доходів, блок кешбеку, а

також комунікаційний та інформаційний блоки. Проаналізовано комплексні стратегії для підвищення застосування інструментів громадської участі в місцевому самоврядуванні. У цих стратегіях розроблено політичні та правові положення, спрямовані на забезпечення активної участі громадян у процесі управління на місцевому рівні.

Організаційно-управлінські заходи передбачають впровадження нових форм взаємодії місцевої влади з громадськістю, таких як громадські ради, комісії чи робочі групи. Економічні заходи спрямовані на стимулювання активної участі громадян шляхом виділення фінансових ресурсів на реалізацію їхніх ініціатив та проєктів. Мотиваційні заходи охоплюють навчання та інформаційну роботу з метою підвищення інтересу громадськості до участі в місцевому самоврядуванні.

Розглянуто методику оцінювання ефективності моделей платформ залучення громадян як елемент актуалізації «розумних міст» нового покоління. Ця методика передбачає визначення індикаторів та показників, які відображають рівень взаємодії громади з місцевими органами влади та вплив на процеси міського розвитку в динаміці. Проаналізовано застосування штучного інтелекту, «Інтернету речей», блокчейну, технологій віртуальної та доповненої реальності у демократизації процесів у місцевому самоврядуванні м. Львова. Ці технології можуть бути використані в гібридних системах підготовки та прийняття рішень, де вони відіграють різні ролі: об'єкт управління та моніторингу, обчислювальне середовище або середовище обміну інформацією між різними організаціями та агентами, інструменти впливу на управлінську ситуацію, агенти управлінських рішень на рівні з людиною.

**Ключові слова:** місцеве самоврядування, розвиток інструментарію участі громадян, міська демократія, громадянське обговорення, співпраця між владою та громадою, громадський контроль, громадський бюджет, публічне управління, нормативно-правове забезпечення, територіальні громади, реформа децентралізації, технологій розумних міст, впровадження цифрових технологій.

## ANNOTATION

Lukashevskiy Y.O. Empowering Citizen Participation in Local Governance: A Case Study of Lviv City.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 281 - Public Administration and Management. - Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2024.

The dissertation is devoted to substantiating the theoretical foundations and providing practical recommendations for improving the use of public participation tools in local self-government.

As a result of the analysis of domestic and foreign research in the field of local self-government in the dissertation, it was established that the system of organizing interaction between management subjects, which includes economic, motivational, organizational, political and regulatory aspects based on electronic management, the activities of which are aimed at planning, organization and control, in order to ensure the active participation of citizens in local self-government on the example of the city of Lviv. This activity is aimed at exerting a targeted influence on the processes of local governance through the use of modern information technologies and innovative methods of interaction with the public.

A "retrospective analysis" of democratic theories of citizen participation in local self-government was analyzed, covering the study of theoretical approaches and concepts that determine the role and significance of citizen participation in the formation and implementation of local political processes throughout history. This analysis is based on the study of the development of democratic ideas, from classical concepts of antiquity to modern theories and practices of participation in local self-government. It includes research on the evolution of concepts of democracy, mechanisms of public participation, and various forms of civic activism aimed at strengthening democratic processes and ensuring greater openness and transparency in local governance.

The approach to the implementation of tools for participation in the local self-government of the city of Lviv, which includes the optimization of mechanisms of communication and feedback between the city government and the community, is analyzed. This is achieved through the active use of public consultations, public hearings and other forms of open dialogue. Special attention is paid to mechanisms for involving the public in decision-making, such as city budget processes, advisory groups and other tools of public participation. Other ways of supporting the active participation of citizens in the formation and implementation of city strategies and development programs are also considered, including public consultations, public hearings, public councils, e-petitions, local initiatives and citizen budget initiatives.

An analysis of the classification of elements of gamification on electronic portals of public participation was carried out, taking into account two key factors: the prevalence of elements and their popularity among users. This classification reflects both the wishes and interests of potential users, as well as the capabilities of authorities, which are used in the development of gamified portals for electronic public participation.

The main areas of systematization of regulatory and legal provision of citizens' participation in local self-government of the city of Lviv are considered. The primary task is the adaptation of development strategies to the global goals of sustainable development established by international organizations. This means taking into account the principles of sustainable development when formulating city strategies and programs, in particular, in the areas of economic growth, social security, environmental protection and infrastructural development. Optimizing the functioning mechanisms of local self-government bodies is also a key component. This involves improving the structure and work processes of local councils, committees and other bodies that ensure the participation of citizens in decision-making. The practice of establishing representative democracy in the local self-government of Lviv is studied. The main emphasis is on identifying the features that determine the effectiveness of this mechanism in the context of the city's development. It is noted that the effective functioning of representative democracy requires the proper provision of citizens'

rights to participate in decision-making, as well as the creation of mechanisms for control and reporting to the community. The results of the analysis will contribute to the further improvement of the system of local self-government in Lviv in order to ensure greater transparency, openness and interaction with citizens.

Proposals regarding the application of various elements of gamification in the process of citizens' participation in local self-government, in particular in the context of the city of Lviv, were analyzed. It was determined that these elements of gamification contribute to the involvement of citizens in active participation in local self-government, creating incentives for interaction and increasing interest and a sense of involvement in city management processes.

The system of possible application of smart city technologies for the transition from open data platforms to citizen engagement platforms is considered. The following aspects stand out among modern citizen engagement platforms: ensuring open access and encouraging the participation of interested parties, strengthening individual, group and collective innovative creativity, promoting interactive formats of interaction between authorities and the public, open dialogue and information exchange, supporting convergent thinking, collective decision-making and their assessment, integration city policy.

The development, structure and concept of the mobile application of the Lviv city platform for residents' participation is proposed. Its goal is to attract residents to the active use of public transport, commitment to an ecological lifestyle, participation in cultural and sports events, as well as conscious payment of taxes and support of local producers. The app will consist of a number of blocks, including City Savings Blocks, Revenue Block, Cashback Block, and Communication and Information Blocks.

Comprehensive strategies for increasing the use of public participation tools in local self-government have been analyzed. These strategies include the development of political and legal frameworks aimed at ensuring active participation of citizens in the governance process at the local level. Organizational and management measures involve the introduction of new forms of interaction between local authorities and the public, such as public councils, committees or working groups. Economic measures



are aimed at stimulating the active participation of citizens by allocating financial resources for the implementation of their initiatives and projects. Motivational measures include training and information work aimed at increasing public interest in participating in local self-government.

The method of evaluating the effectiveness of models of citizen engagement platforms as an element of the actualization of "smart cities" of the new generation is considered. This methodology provides for the determination of indicators and indicators that reflect the level of interaction of the community with local authorities and the influence on the processes of urban development in dynamics.

The application of artificial intelligence, the "Internet of Things", blockchain, virtual and augmented reality technologies in the democratization of processes in the local self-government of Lviv is analyzed. These technologies can be used in hybrid systems of preparation and decision-making, where they act in different roles: an object of management and monitoring, a computing environment or an environment for exchanging information between various organizations and agents, tools for influencing the management situation, agents of management decisions at the level with a person

**Keywords:** local self-government, development of tools for citizen participation, urban democracy, public discussion, cooperation between the government and the community, public control, public budget, public administration, regulatory support, territorial communities, decentralisation reform, smart city technologies, implementation of digital technologies.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

#### 1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Лукашевський Ю. Вдосконалення методики вибору інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 2 (20). С. 217–224.
2. Лукашевський Ю. Участь мешканців в управлінні містом: досвід Львова від заснування міста до 1939 року. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. Вип. 5 (35). С. 206–216.
3. Лукашевський Ю. Класифікація участі громадськості у місцевому самоврядуванні: огляд наукових поглядів. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. Вип. 5 (23). С. 107–116.
4. Лукашевський Ю. О. Основні характеристики участі громадян у місцевому самоврядуванні. *Бізнес Інформ*. 2022. Вип. 2. С. 112–117.
5. Лукашевський Ю. Нормативно-правові засади участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. Вип. 3 (3). С. 51–61.

#### 2. Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Лукашевський, Ю. О. (2022). Актуалізація участі громадян в місцевому самоврядуванні. XXI Міжнародна науково-практична конференція «Actual priorities of modern science, education and practice», 31 травня-03 червня 2022 р., Париж, Франція, 379-380.
2. Лукашевський, Ю. (2023). Законодавчі ініціативи відродження місцевого самоврядування та інструментів демократії участі у Львові: історичний аспект Конференції «Розвиток публічного управління в контексті європейської інтеграції України». Секція 2. Виклики та загрози для демократичного врядування та публічного адміністрування у воєнний та пост воєнний періоди. 28.04.2023 року. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/21775/konferenciya-28042023.pdf>.

3. Лукашевський, Ю. (2023). Характеристика етапів реалізації громадського бюджету міста Львова / Міжнародній науково практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку». Наукові перспективи. <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-38.pdf>.

4. Лукашевський, Ю. (2023). Вибір інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні / XXXVI Міжнародній науково практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку», 07 вересня 2023 р., м. Софія (Болгарія), Наукові перспективи. <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-36.pdf>

5. Лукашевський, Ю. (2023). «Розумні міста» Нового покоління: можливості участі мешканців. «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії»: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м.Тернопіль, 27 жовтня, 2023р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 214 с. <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/27.10.2023/42>.

6. Лукашевський Ю. (2024). «Проблеми використання цифрових інструментів в процесі залучення громадян у місцевому самоврядуванні». Міжнародна наукова конференція «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки», 01 березня 2024 року, Ужгород, Україна, <https://doi.org/10.36074/mcnd-01.03.2024>.

7. Лукашевський Ю. (2024). «Інструменти участі громадськості в місцевому самоврядуванні». Міжнародна науково-практична конференція «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії», 6-7 березня 2024 року, м.Запоріжжя, <https://doi.org/10.36059/978-966-397-364-7-50>.

## ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТРУМЕНТІВ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ	22
1.1. Ретроспективний аналіз теорій демократії участі громадян у місцевому самоврядуванні	22
1.2. Характеристика інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні	38
1.3. Нормативно-правове забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні України (на прикладі міста Львова)	58
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ М. ЛЬВОВА	73
2.1. Становлення представницької демократії у місцевому самоврядуванні м. Львова	73
2.2. Особливості застосування інструментів участі громадськості у м. Львові	93
2.3. Громадський бюджет як ключовий інструмент громадської участі у м. Львові	113
2.4. Сприяння участі громадян у місцевому самоврядуванні через міські програми співфінансування	124
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ	137
3.1. Методичні рекомендації щодо оптимального вибору інструментарію громадської участі у місцевому самоврядуванні	137
3.2. Удосконалення наявних інструментів участі у місцевому самоврядуванні через застосування інформаційно-комунікаційних технологій	148
3.3. Створення нових інструментів громадської участі як ключовий елемент реалізації концепції «розумного міста» (smart city)	156
Висновки до розділу 3	171
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ	

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

ВРУ – Верховна Рада України

ГО – громадська (-кі) організація (-її)

ЗУ – Закон (-у, -а та ін.) України

ЛМР – Львівська міська рада

КМУ – Кабінет міністрів України

МС – місцеве (-ого, -ому та ін.) самоврядування (-ю, - і та ін.)

ОМС – органи (-ів, -ам та ін.) місцевого самоврядування

ОСН – органи самоорганізації населення

ТГ – територіальна (- і, -у, их та ін.) громада (-и, -у та ін.)

ЦК – Цивільний кодекс

ЗМІ – Засоби масової інформації (медіа)

ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг

ДІЯ – Держава і Я.

НУО – Неурядова організація

ІКТ – Інформаційно-комунікаційні технології

IBSER – Institute for Budgetary & Socio-Economic Research

USAID – Agency for International Development

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Сучасне місцеве самоврядування в Україні невід’ємно пов’язане із залученням громадян до процесів прийняття рішень та визначення напрямів розвитку міст і сіл. Одним із ключових аспектів цього процесу є розроблення та впровадження інструментів участі громадян, що є важливим аспектом сучасної демократії. Місто Львів, як одне з культурних та історичних центрів України, є особливо цікавим об’єктом дослідження, оскільки відображає впровадження та ефективність механізмів громадської участі в місцевому самоврядуванні. У останні десятиліття у Львові активно розвиваються та вдосконалюються інструменти для залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні. Зокрема, запровадження громадського бюджету Львова, електронних петицій, розвиток програм підтримки та співфінансування ініціатив мешканців та інших інструментів сприяють активній участі громадян у прийнятті рішень та формуванні стратегій розвитку.

Важливим етапом у впровадженні інструментів участі громадян є створення механізмів для збору та обробки інформації, прозорості під час прийняття рішень та визначенні пріоритетів. Ефективність цих інструментів відображається у сприянні сталому розвитку міста, задоволенні потреб громадян та підвищенні рівня їх задоволення якістю життя.

Дослідження розвитку інструментів участі громадян у м. Львові є актуальним не лише для самого міста, але й для всієї України, оскільки активно впроваджуються принципи децентралізації та створення умов для ефективної участі громадян у прийнятті важливих рішень на місцевому рівні. Дослідження може служити основою для розроблення рекомендацій та стратегій подальшого вдосконалення механізмів громадської участі в місцевому самоврядуванні з метою створення більш відкритого, прозорого та демократичного суспільства.

Багато вчених в Україні звернули свою увагу на проблеми, пов’язані з місцевим самоврядуванням, і здійснили вагомий внесок у вивчення цього питання. Серед видатних національних дослідників у цій галузі можна назвати

О. Батанова, О. Петришина, О. Половцев, Н. Подольчак, Є. Матвіїшин, З. Сірик, В. Філіппова, І. Шумляєва та інших. Загальний погляд на місцеве самоврядування також отримує доповнення завдяки вивченню міжнародного досвіду в цій галузі. Результати досліджень Г. Горжеляка, І. Клименка, Л. Белкіна, Л. Прокопенка, М. Марчука та інших відображають деякі аспекти реалізації місцевого самоврядування на базовому рівні в інших країнах. Такий підхід дозволяє розширити наше розуміння проблем та можливостей у сфері місцевого самоврядування за межами власної країни.

Наукові дослідження, присвячені аналізу та вивченню проблем місцевого самоврядування, є значною складовою сфери політичних наук, соціології, адміністративного управління та інших галузей наукового дослідження. Особливо важливою є роль таких досліджень у контексті сучасного розвитку демократії, де активна участь громадян у формуванні та прийнятті рішень на місцевому рівні стає ключовим елементом.

Значна кількість наукових досліджень присвячена аналізу та вивченню проблем місцевого самоврядування. Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львів розглянуто в працях багатьох вітчизняних та іноземних дослідників, серед яких: М. Гайдар, В. Говоров, Ю. Голик, І. Ідесіс, Ю. Камардіна, Ю. Карагозлю, Н. Кривокульська, Н. Кузьменко, М. Багній, О. Мельник, О. Коваль, Н. Бірдтісл, Ю. Голик, А. Лебідь, Л. Макгован, М. Назаров, Є. Мінакова, І. Абрам'юк, Р. Соловенко, Н. Міхаель, Д. Котляр, Д. Нойберт, А. Савчук, Я. Панас, О. Карий, О. Петришин, І. Подгурська-Рикала, В. Робсон, Г. Зандер, В. Дрешпак та інші.

Питання розвитку інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львів вивчали провідні дослідники у галузі політичних наук, соціології та адміністративного управління. Серед них можна виокремити таких вчених, як: Є. Мінакова, Н. Мішина, Ю. Молчанова, А. Стародубцев, Л. Усаченко, Ю. Шемшученко та інші.

Проте, незважаючи на активний інтерес дослідників до питань участі громадян у місцевому самоврядуванні, залишається очевидним, що теоретичні

засади та практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів громадської участі ще потребують подальшої розроблення та уточнення. Сучасні умови вимагають не лише теоретичного осмислення, але й практичного застосування нових інструментів та методів залучення громадян до процесів місцевого управління.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота відповідає науковому напрямку кафедри державної політики та врядування. Робота виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри державної політики та врядування Національного університету «Львівська політехніка» за темою «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України» (номер державної реєстрації № 0124U000016). Зокрема, дисертантом розроблено концептуальну модель, яка передбачає інноваційні способи залучення громадськості до процесів прийняття рішень на місцевому рівні, сприяючи більш ефективному управлінню, стійкості та розвитку територіальних громад в Україні (акт про впровадження від 16.04.2024 р.).

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційного дослідження є формування теоретичних засад та розроблення рекомендацій щодо розвитку інструментів громадської участі у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львова.

Досягнення мети дослідження передбачає необхідність виявлення та розв'язання таких завдань:

- вивчити становлення демократії участі та її особливостей в сучасних умовах;
- дослідити види інструментів громадської участі у місцевому самоврядуванні та їх нормативно-правове забезпечення;
- проаналізувати особливості застосування інструментів участі громадян у м. Львові;



- розробити пропозиції щодо застосування інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні;
- сформувані методичні рекомендації щодо оптимального вибору інструментарію громадської участі у місцевому самоврядуванні;
- розробити модель цифрового функціоналу та модулі інтегрованої міської платформи залучення мешканців.

**Об’єкт дослідження** – інструменти активізації громадянської участі у процесах місцевого самоврядування міста Львова.

**Предмет дослідження** – розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м.Львова.

**Методи дослідження.** У дослідженні розвитку інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львова використано різноманітні наукові та методологічні підходи. Зокрема, аналітичний та системний методи застосовано для деталізації об’єкта дослідження та виокремлення ключових аспектів розвитку участі громадян; метод узагальнення – для розкриття теоретичних основ механізмів громадської участі в місцевому самоврядуванні; порівняльний метод та метод систематизації – для глибокого вивчення нормативно-правового середовища, що регулює участь громадян у місцевому самоврядуванні; метод моделювання використано для розроблення конкретних стратегій та напрямків удосконалення інструментів участі громадян в органах самоврядування; статистичний аналіз – для об’єктивного оцінювання даних регіонального розвитку та ефективності інструментів участі громадян; графічний метод допоміг наочно відобразити тенденції розвитку інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні м. Львова.

**Інформаційною базою дисертаційного дослідження** є законодавчі та нормативно-правові акти України всіх рівнів публічного управління, наукові праці вітчизняних та закордонних авторів, офіційні інтернет-ресурси, результати власних емпіричних досліджень.

**Наукова новизна отриманих результатів** обумовлена вирішенням актуальної наукової проблеми, що полягає у формуванні теоретичних засад та

розробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення застосування інструментів громадської участі у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львова. Дослідження враховує сучасні виклики та можливості управління на місцевому рівні, спрямовані на забезпечення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та задоволення потреб громадян. У дисертації:

*вперше:*

– розроблено модель цифрового функціоналу та модулі інтегрованої міської платформи залучення населення, який включає модулі сервісів персональної присутності комунікації, зворотного зв'язку та звернення, модулі голосування та оцінювання в сфері розвитку міського середовища, модуль доступності сервісів громадських служб та систем, модуль краудсорсингу ідей та ініціатив, модуль доступу до відкритих даних, модуль доступу до технологій інформаційного моделювання міста та інтегрована модель оцінки платформ залучення громадян у розумних містах на основі: моделі «Платформа інформування», моделі «Платформа контролю та доступу до послуг», моделі «Інтегрована платформа залучення громадян»; пропозиції щодо розробки, структури та концепту мобільного додатку Львівської міської платформи участі мешканців “Творимо місто разом”;

*удосконалено:*

– підходи щодо застосування інструментів участі мешканців у місцевому самоврядуванні міста Львова, що включають оптимізацію механізмів комунікації та зворотного зв'язку між міською владою та громадою, зокрема, через активне використання громадських консультацій, публічних слухань та інших форм відкритого діалогу, впровадження ефективних механізмів залучення громадськості до прийняття рішень, таких як міські бюджетні процеси, міські консультаційні групи та інші інструменти публічної участі, що сприяють активній участі громадян у формуванні та реалізації міських стратегій та програм розвитку, громадських обговорень та консультацій, публічних слухань, громадських рад та комітетів, ініціатив громадянського бюджету, онлайн-платформи для збору відгуків та пропозицій громадян тощо. Основні напрямки

систематизації нормативно-правового забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні міста Львова, що включають адаптацію стратегій розвитку до глобальних цілей сталого розвитку, реформування правової системи для забезпечення прозорості та відкритості, оптимізацію механізмів функціонування органів самоврядування, адаптацію до європейських стандартів і зміцнення взаємодії між органами влади та громадськістю для підвищення участі громадян у прийнятті рішень;

— методику оцінювання ефективності моделей платформ залучення громадян як елемент актуалізації "розумних міст" нового покоління, що передбачає визначення індикаторів та показників, які відображають рівень взаємодії громади з місцевими органами влади та вплив на процеси міського розвитку в динаміці. Систему можливого застосування технологій розумних міст для переходу від платформ відкритих даних до платформ залучення громадян; сучасних платформ залучення громадян: 1) забезпечення відкритого доступу та заохочення участі заінтересованих сторін; 2) зміцнення індивідуальної, групової та колективної інноваційної творчості; 3) сприяння інтерактивним форматам взаємодії органів влади та населення відкритому діалогу та обміну інформацією; 4) підтримка конвергентного мислення, колективного прийняття рішень та їх оцінки, інтеграційної міської політики;

*набули подальшого розвитку:*

– "ретроспективний аналіз" теорій демократії участі громадян у місцевому самоврядуванні", що охоплює вивчення теоретичних підходів та концепцій, які визначають роль та значення участі громадян у формуванні та реалізації місцевих політичних процесів на протязі історії, який базувався на вивченні розвитку демократичних ідей, від класичних концепцій античності до сучасних теорій участі та практик громадянської участі у місцевому самоврядуванні. Він включає дослідження еволюції концепцій демократії, механізмів громадської участі та різноманітних форм громадянської активності, спрямованих на зміцнення демократичних процесів та забезпечення більшої відкритості та прозорості у місцевому управлінні;

– пропозиції щодо застосування штучного інтелекту, «Інтернету речей», блокчейн, технологій віртуальної та доповненої реальності у демократизації процесів у місцевому самоврядуванні м. Львова, а саме гібридних систем підготовки та прийняття рішень, в яких цифрові технології, будучи базовою інфраструктурою систем управління, виступають у різних призначеннях: об'єкт управління та моніторингу; обчислювальне середовище або середовище обміну інформацією між різними організаціями та агентами; інструменти впливу на управлінську ситуацію; агенти управлінських рішень нарівні з людиною;

– аналіз комплексних стратегій для підвищення застосування інструментів громадської участі в місцевому самоврядуванні. Ці стратегії включають в себе розробку політичних і правових рамок, спрямованих на забезпечення активної участі громадян у процесі управління на місцевому рівні. Крім того, організаційно-управлінські заходи передбачають впровадження нових форм взаємодії місцевої влади з громадськістю, таких як громадські ради, комітети чи робочі групи. Економічні заходи спрямовані на стимулювання активної участі громадян шляхом виділення фінансових ресурсів на реалізацію їхніх ініціатив та проектів. Мотиваційні заходи включають в себе навчання та інформаційну роботу з метою підвищення інтересу громадськості до участі в місцевому самоврядуванні.

**Практичне значення отриманих результатів** полягає у розробленні та удосконаленні методико-прикладної бази для вдосконалення механізмів участі громадян у місцевому самоврядуванні та зміцненні демократичних цінностей у суспільстві.

Результати досліджень використано у практичній діяльності Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-52/252 від 08.04.24 р.), Пустомитівської міської ради (№ 02-08/657 від 08.04.24 р.) та Львівської міської ради.

**Особистий внесок здобувача.** Усі наукові результати, представлені у дисертації, отримані автором особисто.

**Апробація результатів дослідження.** Основні теоретичні положення, прикладні рекомендації та результати дисертаційної роботи розглянуто на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних та науково-методичних конференціях: «Actual priorities of modern science, education and practice» (м. Париж, Франція, 31 травня – 03 червня 2022 р.), «Розвиток публічного управління в контексті європейської інтеграції України» (м. Львів, Україна, 28 квітня 2023 р.), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Брно, Чехія, 07 листопада 2023 р.), Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Софія, Болгарія, 07 вересня 2023 р.), «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії» (м. Тернопіль, Україна, 27 жовтня 2023р.). «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії» (м. Запоріжжя, Україна, 6 – 7 березня 2024 р.), «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки», м. Ужгород, Україна, 01 березня 2024 р.).

**Публікації.** За результатами досліджень опубліковано 12 наукових праць, серед яких: 5 статей у фахових виданнях України, 7 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, наукових семінарах.

**Обсяг і структура роботи.** Дисертація складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновку, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту становить 177 сторінок. Дисертаційна робота містить 12 таблиць, 22 рисунки, список використаних джерел із 288 найменувань та 6 додатків.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТРУМЕНТІВ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

#### 1.1. Ретроспективний аналіз теорій демократії участі громадян у місцевому самоврядуванні

Ретроспективний аналіз теорій демократії участі громади у місцевому самоврядуванні відображає еволюцію наукових поглядів на роль громадян у процесах здійснення влади та управління на місцевому рівні. Ці теорії відображають різні підходи до того, як громадяни можуть брати участь у прийнятті рішень, впливати на місцеву політику та співпрацювати з органами влади. Демократія участі бере свій виток з філософських дискусій, які велися протягом багатьох століть.

Філософія громадської участі та демократизації публічного управління почала формуватись ще з давніх часів. Одну з перших теорій демократії участі сформулював у своїх працях Аристотель, який у своєму творі «Політика» розглядає різноманітні форми державного устрою, їх переваги та недоліки. Аристотель розрізняє три «правильні» (або «добрі») форми управління та їх «вироджені» варіації: монархія (правильна форма) та тиранія (вироджена форма); аристократія (правильна форма) та олігархія (вироджена форма); політія (правильна форма) та демократія (вироджена форма).

Аристотель вважав «демократію» формою «політії». Він розглядає «політію» як змішану форму управління, де влада поділена між різними класами населення, і ця форма, на його думку, є найбільш стабільною. Аристотель критично ставився до екстремальної форми демократії, яку він сприймав як управління більшістю без врахування інтересів меншості або загального блага. Він побоювався, що безпосередня демократія може призвести до «тиранії більшістю», де інтереси меншості будуть систематично пригнічені. У контексті демократії участі Аристотель підкреслював важливість активної громадянської

участі в управлінні державою. Проте він також наголошував на потребі освіти та підготовки громадян, які б могли ефективно брати участь у демократичних процесах.

Іншим ключовим філософом, який суттєво розвинув та наповнив новим змістом теорію участі громадян в управлінні суспільними справами, вважається Жан-Жак Руссо, швейцарський філософ французького походження XVIII століття. У праці «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» (1762), Ж.-Ж. Руссо обґрунтовує, як люди можуть утворити справжню демократію шляхом укладання договору між собою. Його ідеї дали поштовх до розуміння ролі громадян у політичних процесах та формуванню справедливого суспільства.

На думку Ж.-Ж. Руссо, через суспільний договір громадяни об'єднуються в політичну спільноту та погоджуються на обмеження своїх індивідуальних прав на користь загального блага. Також Ж.-Ж. Руссо відкидав ідею представницької демократії як недостатньо демократичної. Він вважав, що громадяни мають безпосередньо брати участь у прийнятті рішень, щоб забезпечити вираження їхньої волі без посередництва. Ця ідея лягла в основу поглядів на пряму демократію та демократію участі. Філософ також акцентував на важливості громадянської освіти та навчання для забезпечення активної громадської участі. Він вважав, що громадяни повинні бути достатньо освіченими та інформованими, щоб мати здатність приймати розумні рішення та виражати власну волю. Загалом ідеї Ж.-Ж. Руссо стали важливим внеском у розвиток теорії демократії участі, акцентуючи на необхідності прямої участі громадян у прийнятті рішень.

Також ще одним ключовим філософом для розуміння ідей демократії участі є Дж. Стюарт Міл, англійський філософ і політичний економіст XIX століття. Його ідеї, викладені у праці «Про свободу» (1859), були важливими для розуміння ролі громадян в демократичних суспільствах. Дж. Міл виділяв важливу роль відкритого обговорення в політичних процесах. Він вважав, що громадяни повинні мати можливість вільно висловлювати свої думки та переконання, щоб стимулювати діалог і прийняття розумних рішень. Також Міл

вважав, що суспільство має забезпечити для індивіда можливість розвивати свої інтелектуальні, емоційні та духовні здібності. Він вважав, що громадянська участь та свобода думки сприяють індивідуальному розвитку та самореалізації. Він підтримував активну участь громадян у політичних процесах як засіб забезпечення справедливості та демократії.

Наукові ідеї Дж. Стюарта Мілла відобразили його віру в сильну громадянську участь, свободу слова, захист прав меншості та важливість індивідуального розвитку. Його погляди відіграли важливу роль у розвитку теорії демократії участі та підкреслили необхідність враховувати права та інтереси кожного громадянина.

Важливо розуміти, що, незважаючи на достатньо високу популярність поглядів Аристотеля, Ж.-Ж. Руссо або Дж. Стюарта Міла у XIX ст. чи сучасній політичній думці, вони не були домінантними на початку XX ст. Багато країн на початку XX століття були охоплені авторитарними режимами, диктатурою чи колоніальною владою, де громадянам було обмежено право на свободу висловлення думок та участь у прийнятті рішень. Це унеможливило повну реалізацію ідей демократії участі. Колективістські теорії, такі як «комунізм», «фашизм» та «нацизм», які розвивалися у той час, характеризувалися централізованим управлінням, обмеженням особистих свобод та думок громадян, а також розгортанням репресивних заходів.

Про шкоду колективістських ідеологій і їхню суперечність із демократичними цінностями дуже ґрунтовно описав Фрідріх Гаєк у своїй праці «Шлях до рабства». Праця, яка дала величезний поштовх для відновлення популярності демократичних ідей, зокрема демократії участі після Другої світової війни, коли світ зіткнувся з жахами тоталітаризму.

Фокус інтересу до громадянської участі зазнав значних змін у 1960-х роках, коли демократія участі стала важливою темою в державному управлінні в США. Стаття Шеррі Арнстайн 1969 року досі залишається однією з найбільш цитованих і впливових робіт у цій галузі. Вона описала «драбину» з посилення



впливу та повноважень громадян на прийняття урядових рішень. Арнстайн критикувала багато демократичних процесів у США за їх маніпулятивність.

На початку 2000-х років участь громадськості стала нормальною та очікуваною характеристикою процесу формування державної та місцевої політики у демократичних суспільствах. Серед практиків і дослідників спочатку виникали значні побоювання та скепсис щодо того, чи це є доцільним. З часом практики демократії участі отримали загальне визнання того, що за належного виконання вони можуть бути дуже корисним для процесу прийняття рішень, громадянської участі та інклюзії. Практика громадської участі стає все більш професійною: існує значна спільнота фахівців у галузі фасилітації, а розвиток навичок громадської участі стає невід’ємною частиною навчання державних та некомерційних менеджерів. Однак методи громадської участі значно різняться, тому існує великий інтерес до оцінки того, наскільки добре вони розроблені та реалізовані.



Рис.1.1. Рівні участі громадян за версією Ш. Арнстайн

Джерело: складено на основі (Ш. Арнстайн, 1969)

За рівнями взаємодії з органами влади. Відповідно до класифікації Ш. Арнстайн існує вісім рівнів участі громадян, які поділяються на три групи:

громадської влади – це рівні громадського контролю, делегування повноважень, партнерства;

імітації участі – це рівні заспокоєння, консультацій, інформування;

відсутність участі – це рівні «лікування» та маніпулювання.

Варто зазначити, що існує більш проста схема класифікації процесу громадської участі залежно від рівня впливу суспільства на ухвалення рішень:

– делегування – влада виконує завдання громадськості та підтримує незалежні громадські ініціативи, діяльність організацій громадянського суспільства.

– спільна реалізація – спільна (влади та громадськості) ідентифікація потреб громади, їх спільна реалізація через узгоджені партнерські програми;

– спільне ухвалення рішень – влада у співпраці з громадськістю та її інститутами ідентифікує потреби громади, а також на партнерській основі приймає остаточне рішення щодо вирішення відповідних проблем;

– консультації – надання представникам громади одного чи декількох варіантів вирішення проблеми з метою отримання їх думки та врахування її в процесі прийняття остаточного рішення;

– інформування громадян про плани органів публічної влади – односторонній потік інформації (за певних умов може бути трансформованим в двосторонній потік інформації для налагодження зворотного зв'язку з метою дослідження суспільної думки).

Протягом останніх років активно зростає інтерес до поняття безпосередньої участі в процесі демократії, зокрема висвітлення способів, якими теоретичні принципи, встановлені в деяких «класичних» трактатах про участь, залишаються актуальними й сьогодні (Фунг, 2004; Пейтмен, 2012). Це своєю чергою вплинуло на значні недавні внески в галузь демократичних досліджень, включаючи роботи з демократичною теорією (Пейтмен, 2012), дискусійною демократією (Черберс, 2017) та демократичними інноваціями (Сміт, 2019). Ці дослідження ґрунтуються на припущеннях, що існують нормативні та

інструментальні переваги для максимізації можливостей участі в демократичному житті.

Однак, незважаючи на такий інтерес, прихильники демократії участі стикаються зі серйозною проблемою, коли аналізують висновки емпіричних досліджень щодо динаміки демократичної участі. Десятиліття досліджень підтверджують, що демократичне життя далеко не відкрите для всіх і що численні нерівності є в усіх формах участі: багато громадян не беруть участь у демократичному житті або навіть сприймають участь як щось недоступне або стикаються з численними нерівностями під час участі. Взаємозв'язок між соціально-економічним статусом та демократичною залученістю є чітким і послідовним висновком емпіричних досліджень у цій галузі: найбільш вразливі члени суспільства найменше імовірно беруть участь у різноманітних демократичних процесах (Солт, 2008).

Дослідження цих питань варто спрямувати на аналіз різних аспектів, охоплюючи політичну теорію, емпіричну політологію, державну політику та дослідження демократичних інновацій, оскільки результати значно варіюються. Деякі дослідники зосереджуються на аналізі способів участі та нерівностей на рівні місцевого співтовариства, інші досліджують регіональну або національну політику. Деякі вивчають конкретні спроби демократичних реформ, тоді як інші цікавляться загальними теоретичними принципами. Наявність такої різноманітності свідчить про широкий спектр інтересів щодо цих питань в сучасній науковій спільноті.

Спільне розуміння демократії ставить безпосередню участь громадян у центрі демократичної теорії, припускаючи, що демократичні системи, структуровані за цим принципом, можуть привести до більш легітимного та ефективного управління. На відміну від переважного погляду на участь у демократії, зокрема західної ліберальної демократії, яка проявляється насамперед через призму виборчої політики, розглядається широкий спектр різних форм участі. Демократи-партисипатори цінують участь громадян як в офіційних заходах, наприклад консультаціях, громадських слуханнях, так і в

менш очевидних «політичних» діях, як-от: спонтанні протести, волонтерство або участь у прийнятті рішень на робочому місці.

Особливий внесок в дослідження демократії участі зробила Керол Пейтмен у своїй праці «Участь і демократична теорія» (1970). Основною характеристикою теорії Пейтмен є зосередженість на впливі участі громадян на самих учасників та на суспільство, де активна демократична участь може відігравати важливу роль у формуванні політичних рішень та сприяти змінам у суспільстві.

Цей підхід виявився дуже важливим для подальшого розвитку досліджень у галузі демократії участі, і він надав підґрунтя для багатьох наступних робіт, які досліджують вплив участі громадян на демократію та суспільство загалом.

Отже, демократія участі – це трансформаційна теорія, її основні нормативні переваги ґрунтуються на ідеї, що участь у процесах демократії може сприяти формуванню поведінки людей, причому демократичні інститути частково цінуються за їхній вплив на «психологічні орієнтації» громадян. (Пейтмен, 1970, с. 26). З цієї точки зору участь можна розглядати як форму «соціалізації» або «соціального навчання», яка сприяє розвитку потенціалу, навичок і знань, необхідних для ефективної участі, а також викликає інтерес до демократії (Пейтман, 1970, с. 42). Отже, широка участь розглядається як важлива для розвитку світогляду та можливостей, необхідних від громадян в умовах демократії, що ефективно функціонує.

Робота Пейтман актуалізувала демократію участі, трактуючи її як ключовий елемент в демократичній теорії (Пейтман, 2012). Сучасна наука звертала увагу як на її потенціал альтернативи домінуючим теоріям демократії того часу (Менсбрідж, 1983), так і на її здатність сприяти радикальним змінам демократичних систем (Барбер, 1984). Далі з'явилися дослідження, які враховували теоретичні твердження, а також, що найважливіше, встановлювали ідею, що участь, задумана таким чином, може стати основою для реформи державних інституцій (Фунг, 2004; Байоччі, 2005). Ці дослідження спираються на чіткий набір вимог щодо цінності участі для демократичного життя, з перевагами, пов'язаними з самим актом участі, потенціалом більшого контролю

громадян над політикою та ідеєю, що демократична участь може виступати як форма громадянської освіти (Дакомб, 2018; Вулф, 1985).

Зв'язок між багатьма ланцюгами демократичної теорії участі – це спільне переконання, що цінність демократії найкраще реалізується за допомогою безпосередньої участі громадян, а не через доручення через дії представників. Це означає, що багато теоретиків та дослідників демократії участі вважають, що найбільший вплив на політичні рішення і суспільство загалом досягається тоді, коли громадяни беруть активну участь у процесі прийняття рішень. Вони вважають, що безпосередня участь громадян забезпечує більшу легітимність політичних рішень, більшу прозорість, а також відповідність рішень інтересам і потребам населення. Тому демократи-партсипатори прагнуть забезпечити максимальне використання можливостей для участі в політичному повсякденному житті, а не зосереджуватися виключно на виборах та голосуванні.

Однією з ключових переваг демократії участі є її гнучкість та здатність адаптуватися до різноманітних контекстів та потреб громадян. Допускаючи різні форми участі, демократія стає більш предметною та наближеною до потреб та можливостей громадян. Це дозволяє залучити широкий спектр громадян до політичного процесу та допомагає зменшити можливі бар'єри для участі, які можуть виникнути через формальні процедури.

Зміцнення демократії в тоталітарних чи авторитарних режимах часто вимагає інноваційних підходів до участі громадян, оскільки традиційні демократичні процедури можуть бути обмеженими або недостатньо ефективними. Проходження цього шляху може допомогти зробити демократію більш відкритою, доступною та різноманітною.

Важливо також зазначити, що демократія участі може бути особливо корисною для забезпечення глибокої громадської підтримки та залученості до прийняття рішень. Громадяни, які беруть активну участь у процесі участі, можуть відчувати більшу відповідальність за політичні рішення та більше віри в їхню легітимність.

Отже, демократія участі за допомогою своєї гнучкості та здатності адаптуватися до різних ситуацій може сприяти підвищенню якості демократичних процесів та забезпечити більш широкий та глибокий громадянський вплив на прийняття рішень. (Хаджиський, 2001).

Демократична теорія участі також виділяється своєю виховною цінністю. Справді, багато в чому ці переваги можна розглядати як визначальну рису демократії участі (Фунг, 2004; Кінг, Фелтей і Сузел, 1998; Патеман, 1972; Вигода, 2002). Ця позиція відрізняється від епістемічних теорій участі, які розуміють участь виключно як засіб передачі знань від громадян до бюрократів або як засіб обмеження надмірної централізованої влади над державними рішеннями (Деан, 2016). Швидше, це свідчить про те, що переваги участі відчуваються в житті громадян, а також у політичних системах. Отже, участь впливає на характер, а також на знання тих, хто бере участь.

Можливо, основне розуміння цієї точки зору узагальнив Джон Елстер, який наголосив на думці про те, що мислення про демократію таким чином може підвищити ефективність окремих людей, які беруть участь у спосіб, який є цілком окремим від більш інструментального розуміння користі участі для суспільства.

Пейтмен вважала, що «головна функція участі в теорії демократії участі – це виховна, виховна в самому широкому сенсі, включаючи як психологічний аспект, так і набуття практики демократичних навичок і процедур» (Пейтмен, 1970, с. 42). Такий підхід припускає, що види користі, які можна отримати від навчання через участь, не просто пов'язані з політичною ефективністю окремих громадян, але також можуть сприяти низці більш широких переваг для суспільства.

У своїй сукупності такий підхід відображає основні нормативні цілі та переваги, які висувують прихильники демократії участі. Вони прагнуть показати, що участь громадян в демократичних процесах має як внутрішні, так і зовнішні переваги, які можуть покращити якість демократії та сприяти більш глибокому та широкому впливу громадян на прийняття рішень.

Зокрема, внутрішні переваги вказують на те, що безпосередня участь громадян сприяє більш глибокому розумінню та впливу на прийняття рішень. Громадяни, які активно беруть участь у демократичних процесах, можуть краще оцінювати наслідки рішень і виявляти більше зобов'язаності до їхнього втілення. Це також може сприяти зменшенню впливу спеціальних інтересів та політичних еліт.

Зовнішні переваги стосуються підвищення рівня громадського контролю та впливу на дії державних службовців та представників. Більша участь громадян може сприяти більшій відповідальності та прозорості в управлінні, а також забезпечити раннє виявлення недоліків та помилок.

Різноманітні переваги, наведені вище, розкривають набір нормативних цілей, які поділяють більшість робіт у цій сфері, і насправді їх можна розглядати як ортодоксальну позицію в новітній літературі про демократію участі. Уявлення про те, що участь має переваги, які можна відчувати як внутрішньо, через види рішень як результату демократії, так і зовні, через їхній вплив на здоров'я демократії. Справді, ці переваги не часто розглядають критики демократії участі, і переваги участі забезпечують шляхи, за допомогою яких прихильники участі можуть відповісти як на емпіричну, так і на теоретичну критику загалом.

Багато теоретиків демократії фокусується на тому, що демократія має бути спрямована на повну участь громадян, стверджуючи, що демократія участі неправильно розуміє роль демократичних інституцій, не здатна захистити меншини від забаганок більшості і передає занадто багато влади в руки людей, від яких неможливо обґрунтовано очікувати, що вони будуть користуватися нею відповідально (Бреннан, 2016; Муц, 2006; Парвін, 2018). Деякі теоретики вважають, що безпосередня участь громадян може призвести до тиранії більшості, коли більшість приймає рішення, які порушують права меншості. Вони наголошують на важливості інституцій, таких як правова держава, незалежні суди та гарантовані права громадян, які можуть допомогти запобігти таким ситуаціям.

Отже, схвально, що ми уважно ставимося до того, як люди беруть участь, хто бере участь і які наслідки це має для інших громадян.

На практиці це означає, що обґрунтування рішень має здійснюватися таким чином, щоб гарантувати, що або всі зацікавлені сторони задоволені, або принаймні здатні визнати причини прийнятих рішень. По суті, більшість дискусійних моделей демократії спирається на припущення, що учасників можна переконати за допомогою «сильного аргумента».

Сучасна ітерація демократії участі базується на низці претензій щодо нормативної цінності участі громадян у демократії. Очевидно, що такі претензії зберігають свою значимість лише в тому випадку, якщо їх фактично можна продемонструвати. Такого аналізу не бракує: від перших робіт у цій галузі дослідники намагалися пояснити динаміку залучення громадян до демократії, висвітлюючи різноманітність форм участі, вказуючи на важливість широкої концепції політичної участі, яка вийшла за межі голосування (Путман, 1993, 2000; Розенстоун і Хансен, 1993; Верба і Ні, 1972; Верба, Ні та Кім, 1978).

На основі цих джерел з'явилася ціла низка досліджень, і на сьогодні існує досить вичерпне розуміння динаміки демократичної участі (Шльозман, 2002; Верба, 2001). Дослідники у своїх роботах прийшли до двох основних висновків. По-перше, участь загалом зменшується в широкому діапазоні країн до такої міри, що ряд коментаторів визначили «кризу» здоров'я демократії на основі небажання громадян брати участь (Чоу, 2014 ; Меркель, 2014). По-друге, це зниження не рівномірно розподілено серед громадян. Одним із основних висновків емпіричної роботи щодо демократичної участі є те, що схильність до участі в демократичному житті зосереджена серед найзаможніших соціальних груп (Лійпхарт, 1997; Мілбрет і Гоел, 1977).

Подібна нерівність не обмежується участю в офіційній, виборчій демократії, а може бути простежена через низку різних видів діяльності. Вони включають ймовірність участі в громадських асоціаціях та волонтерстві, що само собою є важливим елементом демократичної участі в багатьох концепціях – як припускає Архонт Фунг ( 2004, с.520), «ті, хто заможніші, частіше братимуть



участь в асоціаціях і таким чином отримують навички, необхідні для участі в інших частинах політичного життя».

Можливо, що ці висновки мають тривожні наслідки для демократії участі. Враховуючи стандарти, встановлені науковою літературою, доцільно з'ясувати, чи бідніші громадяни відчують нижчу якість демократії, ніж більш заможні особи, і чи, ймовірно, прагнення демократії участі будуть виконані на практиці.

Тут існують невирішені проблеми. На нашу думку, є потреба у додатковому дослідженні щодо визначення не просто масштабів неучасті в демократії (особливо серед найбільш знедолених груп), а й механізмів, за допомогою яких це відбувається. Наявні дослідження зробили значний внесок у цю сферу, виявивши як ступінь участі / неучасті в демократії, так і деякі фактори, які можуть перешкоджати демократичній взаємодії.

Важливо точно зрозуміти, що ці нижчі рівні участі можуть відображати те, як люди з нижчими доходами розуміють важливість демократії. Наприклад, може бути легко прийняти ці відмінності в участі як загальне невдоволення демократією і дійти висновку, як стверджує багато коментаторів, що принципи, які лежать в основі демократичних інститутів, просто зайві для більшої частини населення. Проте вірогідно, що для деяких людей демократія не знаходиться в її формальних інституціях, а зосереджена в інших формах участі – те, що підтверджується нещодавною появою «критично налаштованих громадян» до ідей демократії (Норріс, 2011).

Науковець Кейт Гаррісон досліджує вплив політики жорсткої економії на демократичну участь, стверджуючи, що скорочення державних витрат може мати шкідливий вплив на ймовірність участі громадян.

Демократія участі стала предметом багатьох досліджень та дискусій у сучасному академічному середовищі. На початку XXI століття багато дослідників вивчали різні аспекти цього питання. Ось декілька сучасних дослідників, які отримали визнання завдяки своїм роботам з демократії участі:

– Карол Пейтмен (Carole Pateman) праця «Проблема участі: Демократія та влада в модернізованих державах» (1980) досліджує питання демократії участі в контексті політичних інституцій модернізованих держав;

– Аркон Фунг (Archon Fung) і Ерік Олін Райт (Erik Olin Wright) розробили концепцію «емповерментської демократії участі», яка фокусується на можливостях для безпосередньої участі громадян в управлінні громадськими ресурсами;

– Джошуа Коен (Joshua Cohen) і Чарльз Сабель (Charles Sabel) виділили роль «діалогічної демократії», в якій громадяни спілкуються і обговорюють важливі питання, щоб досягти консенсусу;

– Джеймс Фішкін (James Fishkin) опрацював ідеї «деліберативної демократії» та «деліберативних опитувань», де обрані випадковим чином громадяни обговорюють політичні питання перед тим, як прийняти рішення;

– Джейн Менсбрідж (Jane Mansbridge) досліджувала відносини між представницькою та прямою демократією, а також різні форми участі в демократичних процесах.

Ці дослідники зробили вагомий внесок у розуміння того, як громадяни можуть більше залучатися до політичного процесу, які виклики та можливості це створює для демократії.

Відношення між теорією та емпіричною роботою в контексті демократії участі є важливим аспектом для розвитку та реалізації цього підходу. Теорія надає нормативний каркас та концептуальний фундамент для розуміння цінностей та переваг демократії участі, а емпірична робота допомагає визначити, наскільки ці принципи можуть бути застосовними на практиці, виявити їх ефективність та виклики.

Дослідження емпіричних показників демократії участі допомагають виявити рівень участі громадян у різних аспектах політичного життя, включаючи обговорення, голосування, взаємодію з публічними службовцями та прийняття рішень. Це дає змогу оцінити ступінь активності та залученості громадян, а

також виявити можливі нерівності участі за різними параметрами, такими як соціоекономічний статус, стать, вік тощо.

Важливо, що емпіричні дослідження дозволяють перевірити ефективність демократії участі, її вплив на прийняття рішень та вирішення суспільних проблем. Це допомагає підтвердити або відхилити теоретичні припущення та виявити можливі обмеження та виклики, з якими стикається демократія участі на практиці.

Разом теорія та емпірична робота створюють основу для розуміння ролі демократії участі в сучасному політичному житті. Вони допомагають визначити переваги, виклики та можливі шляхи розвитку цього підходу. Такий підхід дає можливість зробити обґрунтовані висновки щодо того, як демократія участі може сприяти зміцненню демократичних процесів та вирішенню суспільних проблем, особливо на рівні місцевого самоврядування.

Сучасна ітерація демократії участі містить такі основні твердження:

1. Залученість громадян. Головна ідея полягає в активному залученні громадян до прийняття рішень, які стосуються їх життя та спільноти. Це передбачає відкритість, прозорість й активну участь громадян у процесі прийняття рішень.

2. Розмаїтість методів. Демократія участі включає різноманітні методи – від традиційного голосування та обговорень до новітніх технологій, які дозволяють громадянам брати активну участь в прийнятті рішень.

3. Інклюзивність. Принцип інклюзивності передбачає залучення різноманітних груп громадян, включаючи менші спільноти, маргіналізовані групи та особи з різними соціальними статусами.

4. Активна роль громадян: Громадяни виступають не тільки як виборці, але й як активні учасники у прийнятті рішень.

5. Локальна демократія: Особливий акцент робиться на рівні місцевого самоврядування, де громадяни можуть безпосередньо впливати на рішення, що стосуються їхнього життя в спільноті.

Однак існують також ключові проблеми демократії участі:

1. Демократична нерівність: Навіть у формах демократії участі виникають нерівності, зокрема залежно від соціального статусу, освіти та доступу до ресурсів.

2. Відсутність активності: Багато громадян можуть бути пасивними або байдужими до участі, що може призвести до недостатньої представництва голосів.

3. Маніпуляції та токсичність: Відкритий характер участі може призвести до маніпуляцій, дезінформації та підпорядкованості деяких груп іншим.

4. “Забруднення” демократії: Процеси участі можуть бути “забруднені” корупцією, лобіюванням та впливом економічних інтересів.

5. Технічні виклики: Застосування технологій може викликати проблеми з приватністю, кібербезпекою та іншими технічними аспектами.

Для вирішення проблем демократичної нерівності потрібні не тільки теоретичні розгляди, але і практичні кроки для забезпечення більшої інклюзивності та ефективності демократії участі.

Однією з важливих переваг демократії участі є здатність забезпечити більший ступінь громадського контролю над діями публічних службовців та представників, що відіграє важливу роль у забезпеченні прозорості, відповідальності та ефективності в державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Коли громадяни мають можливість брати активну участь у прийнятті рішень, це створює механізми для перевірки дій політиків та публічних службовців.

Демократія участі, сприяючи відкритим обговоренням та рішенням, дозволяє громадянам відстоювати свої інтереси та висловлювати свої погляди. Це стимулює публічних діячів та публічних службовців діяти більш обачно та відповідально, зважаючи на думки та потреби громадян. Такий відкритий процес також допомагає виявляти та усувати недоліки та помилки в роботі органів влади.

Більше того, наявність активного громадянського суспільства та залученості громадян до прийняття рішень може допомогти запобігти корупції та недоброчесному поведженню з боку політиків. Громадяни можуть вимагати

прозорості, розкрити факти корупції або зловживання владою, і в такий спосіб впливати на політичну культуру та етику.

Отже, демократія участі надає можливість зміцнити довіру громадян до політичних інституцій, забезпечити ефективне функціонування державного управління та місцевого самоврядування, забезпечити громадський контроль над діями публічних службовців та політиків.

Ретроспективний аналіз теорій демократії участі в місцевому самоврядуванні відображає глибокі та часом значущі зміни в поглядах на роль громадян у владі та управлінні на місцевому рівні. Починаючи з філософських дискусій, ці теорії пройшли еволюцію, відображаючи різноманітні підходи до забезпечення громадянської участі у прийнятті рішень та формуванні місцевої політики. На ранніх етапах в історії демократії участі часто виділялася роль громадського обговорення та участі у формуванні рішень. З часом, зокрема у ХХ столітті, теорії демократії участі стали більше акцентувати на важливості активної участі громадян у процесах здійснення влади.

Розвиток інформаційних технологій також суттєво вплинув на способи взаємодії між громадянами й органами влади. Також важливим етапом є розширення поняття громадянської участі, яке тепер включає не лише участь у виборчих процесах, але і активну участь у громадських обговореннях, ініціювання проєктів, а також надання громадянам можливості прямого впливу на прийняття рішень через референдуми та інші механізми.

Однак, незважаючи на прогрес у розвитку демократії участі, виникають виклики та питання, пов'язані з ефективністю та справедливістю цих механізмів. Забезпечення широкого представництва, запобігання домінуванню окремих груп чи захист прав меншин вимагає постійного вдосконалення та адаптації системи демократії участі до змін у суспільстві.

## **1.2. Характеристика інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні**

У сучасному світі активна участь громадян у соціально-політичних процесах стає ключовим чинником формування суспільства. Для забезпечення цієї участі важливо впроваджувати ефективні інструменти, спрямовані на залучення громадян до процесів прийняття рішень. У цьому контексті висвітлення та розгляд інструментів участі громадян стає актуальним завданням, що сприяє розвитку демократії та взаємодії між владою та громадянами. В науковій літературі існує значна кількість визначень форм громадської участі, але не існує їх вичерпного переліку. До того ж процес взаємодії влади та громадськості є надзвичайно різноманітним і постійно відбувається його вдосконалення, а також розвиток інформаційних технологій, що зумовлює запровадження нових способів участі. Тому наведемо узагальнення та систематизацію найбільш розповсюджених підходів до цього питання, визначаючи відповідну ознаку.

Переважання матеріальних цінностей, добробуту кожного індивіда є властивістю сучасного «суспільства споживання», на противагу цьому існує потреба у використанні потенціалу об'єднання для повного функціонування держави як важливої умови успішної соціалізації, адаптації та визнання індивіда як громадянина країни. Тому згідно з позицією (Ідесіс, 2020), сьогодні участь у самоврядуванні на місцевому рівні визначається такими аспектами: по-перше, це політична діяльність, яка відображається участю у розподілі влади та боротьбі за неї; по-друге, така участь спрямована на представництво та захист інтересів громадян і спрямована на нормалізацію соціально-політичних процесів згідно з цими інтересами; по-третє, участь у соціально-політичній діяльності обумовлюється актуальними вимогами до життя кожного мешканця і місцевого суспільства загалом. Дослідниця (Ідесіс, 2020) зазначає, що такі аспекти дають можливість розглядати члена громади як суб'єкта управління і водночас враховувати, що дія кожної особи відіграє важливу роль, оскільки вона є

частиною системи суспільних взаємин та невіддільним елементом групової діяльності. Автори (Бердістл, Хейлз 2023) розглядають інструменти участі як об'єкт аналізу юридичних, політологічних та соціологічних досліджень, а також досліджень, які реалізуються на стику цих дисциплін. У юридичній літературі інструменти участі виступають як явища об'єктивної політико-правової дійсності.

У сучасних політологічних та соціологічних дослідженнях використовується неінституціональний підхід (Бердістл, Хейлз 2023), в межах якого інструменти участі можна представити як окремі інститути (інституціоналізовані практики), тобто як укорінені форми взаємодії агентів, ґрунтовані на їхніх спільних правилах та включені в більш широку інституціональну організацію місцевого самоврядування. Основна проблематика робіт у цій галузі, зазвичай, зводиться до розгляду форм і методів удосконалення сучасної моделі демократії за допомогою відповідних інституціональних механізмів.

Гайдар (2019) визначила «участь громадян» як різні форми активності громадян, які прагнуть впливати на структури управління та процес прийняття рішень. Це визначення максимально широке: охоплює як формальні, так і неформальні форми громадянської активності. Якщо розглядати формулювання, які містяться в законах про місцеве самоврядування, то законодавець говорить про різні інструменти його здійснення, при цьому розмежовуючи інструменти прямого (безпосереднього) здійснення та інструменти участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. Такий підхід відтворює традиційний розподіл інститутів прямої демократії на дві групи залежно від характеру прийнятих рішень (Голик, 2023).

Цікавими є розробки (Подгурської-Рикалі, 2024), яка вказує на демократичні інституції традиційних та нових інструментів участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування, призначених забезпечити реалізацію одного з основних завдань муніципальної реформи – наближення населення до муніципальної влади. Аналіз сучасної практики правового забезпечення участі

громадян у здійсненні місцевого самоврядування та його правозастосування показав відсутність послідовного застосування демократичних засад місцевого самоврядування, які були проголошені як самостійна конституційна цінність (Подгурської-Рикалі, 2024). Основною проблемою поточного правового регулювання є відчуження місцевого населення від участі у розв'язання питань місцевого життя. Найбільш чітко ця тенденція проявляється щодо питань, пов'язаних зі зміною територіальної організації місцевого самоврядування.

Згідно з позицією (Макгоуена, Фіннемора, 2024), інструменти участі громадян варто трактувати як засоби взаємодії. Тобто, інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні представляють собою різноманітні механізми, які надають можливість громадянам активно взаємодіяти з органами влади, виражати свої думки, вносити пропозиції та брати участь у процесах прийняття рішень.

Заслуговує на увагу думка (Майкіла, Рамеша, Перла 2022), що інструменти участі громадян слід розглядати як засоби забезпечення громадянської активності. Тому що інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні визначають різноманітні форми та процеси, які мають за мету стимулювати активність громадян у справах спільноти, сприяючи їхньому включенню в прийняття рішень і вирішення проблем.

Кривокульська (2020) зауважує, що інструменти участі громадян потрібно аналізувати як засоби гармонізації інтересів. Адже інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні є засобами створення механізмів для вирішення конфліктів та гармонізації різних інтересів в межах громади, сприяючи розвитку спільного розуміння та співпраці.

Окрім цього слід наголосити, що (Шемшученко, 2021), визначаючи інструменти участі громадян, виділяє в її структурі не лише поведінкові (діяльність, активність громадян у досягненні певних цілей), але й когнітивні (знання, вміння) та аксіологічні (цінності, ідентичність) компоненти [21]. Це дуже важливо, оскільки це дає можливість розуміти, що включення в практики



громадянської активності неможливе без когнітивних та аксіологічних складових і навпаки.

Одним з підтверджень цієї тези є висновки, зроблені ще в 60-х роках ХХ століття (Робсон, 2024). Вони довели, що освоєння політичних цінностей громадянської культури залежить від включеності в різні сфери діяльності (активності), охоплюючи процес «поза політикою», оскільки участь у прийнятті неполітичних рішень може наділяти людину вміннями та навичками, необхідними для залучення до політичної участі.

На нашу думку, інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні є системою організованих методів, процедур та засобів, розроблених з метою забезпечення активної та ефективної взаємодії громадян з органами місцевого управління. Такі інструменти передбачають відкритий, прозорий та рівноправний процес участі громадян у формуванні та реалізації рішень, включаючи, але не обмежуючись, громадські обговорення, консультації, ініціативи громадян, а також засоби електронної участі. Відповідно до практики такі інструменти сприяють розбудові демократичного суспільства, враховуючи різноманітні потреби та погляди громадян у процесах місцевого прийняття рішень та формуванні політики.

Наприклад, громадські обговорення є важливим інструментом громадської участі у місцевому самоврядуванні і механізмом, що сприяє залученню громадян до прийняття рішень, які стосуються їхнього життя та розвитку їхнього міста чи селища. Важливо враховувати думку та інтереси мешканців для забезпечення більшої легітимності та ефективності прийнятих рішень, а саме громадські обговорення, які: створюють можливість для влади відкрито обговорювати ключові питання з громадськістю; дозволяють брати участь представникам різних соціальних груп, організацій та верств населення; залучають громадян до активної участі в процесах самоврядування; надають громадянам можливість отримати інформацію про ключові питання та рішення, що приймаються на місцевому рівні. Залучення громадян до обговорення питань місцевого самоврядування допомагає отримати різноманітні точки зору та експертні

оцінки, що дасть можливість приймати більш збалансовані та ефективні рішення (Шемшученко, 2021; с. 90, 97, 103).

Громадські обговорення створюють механізм взаємодії між владою та громадою, що сприяє розвитку партнерських відносин та формуванню місцевого самоврядування, яке відповідає реальним потребам та очікуванням мешканців.

У своїх дослідженнях (Зандер, МакКартні, 2022) зазначають, що участь громадян у місцевому самоврядуванні є важливою складовою демократії та забезпечує ефективне функціонування громад й має свої особливості та аспекти. Перший аспект полягає в забезпеченні доступу до інформації, тому, що громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну інформацію про діяльність органів самоврядування, бюджетні питання та прийняття стратегічних рішень. Другий аспект стосується забезпечення широкого спектра можливостей для громадської участі у прийнятті рішень, своєю чергою це може включати громадські обговорення, консультації та інші форми взаємодії між владою та громадою. Важливо створити інструменти, які дозволяють громадянам вносити свої пропозиції та відчувати, що їхні думки враховуються. Третій аспект пов'язаний із забезпеченням прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування, тобто громадяни повинні мати можливість слідкувати за прийняттям рішень, використанням бюджетних коштів та іншими аспектами діяльності органів влади. Четвертий аспект – це створення ефективних механізмів зворотного зв'язку між громадянами та органами самоврядування. Громадяни повинні мати можливість висловлювати свою думку, а влада – реагувати на їхні потреби та запитання. П'ятий аспект передбачає забезпечення рівного доступу до участі у місцевому самоврядуванні для всіх груп населення, у тому числі для вразливих категорій, тобто це заходи для врахування інтересів людей з обмеженими можливостями, меншин, а також забезпечення гендерної рівності. Шостий аспект – це постійний моніторинг та оновлення інструментів участі громадян. Змінний соціальний та технологічний контекст вимагає постійного адаптування інструментів участі для забезпечення їхньої ефективності та відповідності потребам громадян.

Практика самоврядування на місцевому рівні в демократичних країнах, включаючи Україну, сформувала різноманітні інструменти, за допомогою яких громадськість бере участь у місцевій політиці. Такі методи часто називають інструментами громадської участі або механізмами участі. Особливо актуальними вони стали в контексті поширення ідеї демократії участі, яка доповнює традиційну представницьку демократію.

Інструменти участі передбачають активну участь громадян у керуванні громадою, причому це право закріплюється в законодавстві з чіткими механізмами та процедурами виконання, а результати мають правові наслідки. Якщо взаємодія громадськості з місцевою владою є успішною, то ці результати фіксуються в офіційних рішеннях місцевих рад та інших документах і реалізуються на практиці. У разі, коли влада перешкоджає громадськості здійснювати свої права на участь у місцевому управлінні в передбачених формах, передбачена відповідальність представників влади.

У Конституції України (1996) виокремлено три інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні: місцевий референдум, органи самоорганізації населення та участь в управлінні місцевим бюджетом. Однак сам текст Конституції не містить детальних нормативів та процедур для реалізації цих форм участі, обмежуючись лише визначенням права на їх використання.

Місцевий референдум – це форма громадського голосування, яка відбувається на рівні конкретного місцевого регіону або адміністративної одиниці, такої як місто, область чи село, своєю чергою це може бути спричинене різними питаннями, які стосуються цього конкретного регіону (Камардіна, 2021). Місцеві референдуми часто використовуються для прийняття рішень з питань, що стосуються конкретної громади чи регіону, таких як зміни в місцевому законодавстві, витрати бюджетних коштів, ініціативи щодо інфраструктури або будь-які інші питання, які важливі для місцевого населення (стаття 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Процес проведення місцевого референдуму може визначатися місцевим законодавством і передбачати важливі етапи, такі як збір підписів, публічні обговорення та організація голосування. У

результаті місцевого референдуму може бути прийняте рішення, яке стає обов'язковим для виконання в межах конкретного місцевого регіону (Мінакова, 2023).

Щодо юридичного аспекту, регулювання місцевих референдумів може бути закріплене в конституціях різних країн. Наприклад, Франція, Бельгія, Італія, Португалія та Литва включають відповідні положення у свої конституції. У деяких інших країнах, таких як Швеція та Естонія, регулювання проведення місцевих референдумів може бути встановлене в національному законодавстві. Також в окремих країнах, наприклад в Іспанії, норми щодо місцевих референдумів можуть бути закріплені у статутах автономій. Міжнародні документи, такі як Всесвітня Декларація місцевого самоврядування (1985) та Європейська хартія місцевого самоврядування (1985), визначають правила та процедури проведення місцевих референдумів. Зазначені документи вказують на важливість місцевих референдумів як форми народовладдя та ефективного механізму для реалізації політичних прав громадян. Під час організації місцевих референдумів важливо дотримуватися принципів та цінностей демократії. Також необхідно гарантувати прозорість та публічність на всіх етапах процесу підготовки та проведення референдуму. У цьому контексті у 1996 році Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію «Про референдуми й громадські ініціативи на місцевому рівні», яка визначає ключові аспекти організації та проведення місцевих референдумів відповідно до демократичних стандартів (Кузьменко, 2021).

Наприклад, у Швейцарії система “*direkte Demokratie*” передбачає часте використання референдумів на різних рівнях уряду, включаючи місцевий. У Німеччині багато муніципалітетів і земель використовують місцеві референдуми для прийняття важливих рішень, таких як планування міського розвитку чи забудови. У Великій Британії місцеві голосування можуть відбуватися з приводу різних питань, включаючи об'єднання муніципалітетів, зміни в системі управління чи інші рішення, що впливають на конкретні громади (Мінакова, Наливайко, 2022).

Також виокремлюють «самоорганізацію населення» як інструмент участі громадян у місцевому самоврядуванні. Самоорганізація населення – це процес, що виникає природно та невіддільно від життя громад, і така фундаментальна сутність розгортається на різних рівнях суспільства, сприяючи формуванню організацій, які самостійно розв’язують питання своєї активності, мети та взаємодії з іншими структурами (Мішина, 2009).

Як слушно вважає (Мішина, 2009), на першому рівні самоорганізації виступають індивіди, які об’єднуються в групи за інтересами, галузями діяльності чи спільними цілями. Такі спільноти стають невід’ємною частиною соціуму, формуючи базу для більших об’єднань. Громадські організації та ініціативні групи є іншим виявом самоорганізації – структури розвиваються для захисту прав та інтересів своїх членів, а також для вирішення конкретних питань у громаді. Вони виконують важливу функцію у формуванні громадянського суспільства та забезпечують ефективну роботу місцевого рівня. Національні та міжнародні мережі та об’єднання розширюють цей принцип на глобальний рівень. Самоорганізація націй та народів веде до створення платформ для обміну ідеями, ресурсами та підтримки, сприяючи вирішенню глобальних проблем. Самоорганізація населення є ключовим елементом демократичного суспільства, де громадяни мають можливість активно впливати на своє оточення та брати участь у прийнятті рішень. Цей процес сприяє розвитку гнучких та адаптивних структур, спроможних вирішувати різноманітні завдання та сприяти загальному добробуту суспільства.

Участь в управлінні місцевим бюджетом є важливим аспектом демократичного управління та розвитку громад. Цей процес передбачає активну роль громадян у формуванні та використанні фінансових ресурсів місцевої влади для забезпечення потреб та розвитку громади. Управління місцевим бюджетом – це комплекс заходів, спрямованих на планування, збір, розподіл та використання фінансових ресурсів на рівні конкретних місцевих територій, таких як міста, села або регіони. Це важливий аспект децентралізації та локального самоврядування в державі, що надає можливість місцевим органам влади самостійно розв’язувати

питання, пов'язані із фінансовими ресурсами на своїй території (Карагозлю, 2013). Відповідно виокремлюють основні етапи та аспекти управління місцевим бюджетом (Голяк, 2022):

1. Планування бюджету – розроблення бюджету на певний період (зазвичай рік) з урахуванням потреб території та можливостей її фінансування.

2. Забезпечення систематичного та ефективного збору податків, місцевих зборів та інших надходжень для наповнення бюджету.

3. Визначення пріоритетів та розподіл фінансових ресурсів між різними програмами, проектами та секторами, що відповідають потребам місцевого населення.

4. Контроль за витрачанням грошей з бюджету та забезпечення їх ефективного використання відповідно до призначення.

5. Підготовка звітності щодо використання бюджетних коштів та її публікація для громадськості, щоб забезпечити прозорість та відповідальність.

6. Забезпечення участі громадськості та представників місцевого населення в процесі управління місцевим бюджетом, щоб враховувати їхні потреби та впливати на рішення.

Одним з інструментів залучення громадян до управління місцевим бюджетом є проведення публічних консультацій та обговорень. Такий підхід надає можливість громадянам висловити свої думки, запропонувати ініціативи та визначити пріоритети витрат. Інформація про бюджет та його використання повинна бути доступною та зрозумілою для всіх зацікавлених сторін. Механізми громадського контролю за використанням бюджетних коштів відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості та відповідальності, адже громадяни, які беруть активну участь у моніторингу фінансів, можуть сприяти виявленню корупції та неефективного використання ресурсів. Створення громадських фінансових рад та інших механізмів, які включають представників громадськості у процес прийняття рішень щодо бюджету, сприяє збалансованому підходу та врахуванню різноманітних потреб громади (Ідесіс, 2022).

Як зазначають (Нойберт, Лаут, 2022), участь громадян в управлінні місцевим бюджетом допомагає взаємодії між місцевою владою та громадою, сприяє розвитку порозуміння та співпраці. Цей процес дає можливість створити більш відкрите, ефективне та відповідальне управління, яке враховує потреби та очікування самої громади. Багато країн впроваджують механізми участі громадян в управлінні місцевим бюджетом.

Петришин (2022) наголошує, що участь в управлінні місцевим бюджетом є важливим аспектом громадянської участі та демократії на рівні місцевого самоврядування. Громадяни повинні брати участь у формуванні місцевих бюджетів на різних етапах:

1. Публічні обговорення бюджету, тобто місцеві органи самоврядування часто проводять публічні слухання та консультації з громадою щодо місцевого бюджету.

2. Деякі місцеві органи можуть створювати громадські ради або комітети, які призначаються для участі громадян у процесі управління бюджетом, тому такі групи можуть допомагати у визначенні пріоритетів та контролю за використанням бюджетних коштів.

3. Використання інтернет-платформ та соціальних мереж може забезпечити можливість громадянам висловлювати свої думки щодо бюджетних питань, навіть якщо вони не можуть фізично бути присутніми на зустрічах чи слуханнях.

4. Громадські організації та активісти можуть вести моніторинг використання бюджетних коштів та робити звіти про їхню ефективність, що дозволяє громадянам тримати владу відповідальною за використання грошей платників податків.

5. Громадяни повинні брати участь у формуванні бюджетних пріоритетів через участь у громадських обговореннях, подання пропозицій чи навіть представництво у бюджетних комітетах.

Тому участь громадян в управлінні місцевим бюджетом важлива для забезпечення прозорості, відповідальності та адекватного врахування потреб

громади у процесі формування та використання фінансових ресурсів. Так, норми щодо участі громадян в управлінні бюджетом визначає наказ Міністерства фінансів України від 03.03.2020 №94 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні».

Зауважимо, що, наприклад, громадські ради є одним з інструментів взаємодії громадян і влади, спрямованою на забезпечення широкої участі громадян у прийнятті рішень та контролі за виконанням публічних функцій. Тобто такі органи є механізмом громадського контролю, що сприяє взаєморозумінню та ефективній співпраці між владою та громадськістю. Специфіка роботи громадських рад базується на принципах відкритості, прозорості та представництва інтересів різних соціальних груп. Їх завдання включає участь у формуванні стратегій та програм розвитку, надання консультаційних рекомендацій органам влади, а також виконання функції моніторингу за реалізацією прийнятих рішень (Ідесіс, 2022; с. 97). Члени громадських рад працюють у тісній взаємодії з урядовими органами та іншими інституціями, щоб сприяти обміну інформацією та врахуванню громадської думки під час прийняття стратегічних рішень. Успішна діяльність громадських рад залежить від взаєморозуміння, діалогу та взаємовпливу між представниками громадськості та владою, що сприяє зміцненню демократичних принципів у суспільстві, вирішенню актуальних проблем з урахуванням різноманіття голосів та потреб різних груп населення.

Звернення громадян є важливим засобом взаємодії між населенням та місцевими владними органами. Звернення громадян – це офіційне звертання особи чи групи осіб до владних органів, органів місцевого самоврядування або інших публічних установ із проханням, скаргою, зауваженням чи іншими висловленими потребами, чи обставинами, які вимагають уваги та реакції відповідних органів (Стародубцев, 2017). Наприклад, у Канаді, так само як і в багатьох інших країнах, існує встановлений процес для подання пропозицій, заяв та скарг до місцевої влади (Нойберт, Лаут, 2022):



1. Формальні механізми подання звернень, тобто громадяни можуть подавати письмові звернення, в яких вони висловлюють свої пропозиції, заяви або скарги (це може бути зроблено через пошту, електронну пошту чи особисто) або через онлайн-платформи, адже багато місцевих влад встановлюють спеціальні онлайн-платформи, де громадяни можуть ефективно подавати свої звернення, слідкувати за їх статусом та отримувати відповіді.

2. Публічні консультації та зустрічі, тобто громадські обговорення, адже важливим етапом є організація публічних обговорень та консультацій, де мешканці можуть особисто висловлювати свої погляди, виражати свої потреби; можуть проводитися зустрічі та форуми, де представники влади прислухаються до громадської думки та надають інформацію щодо різних ініціатив та рішень.

3. Залучення громадських представників до роботи місцевих комітетів та рад, де вони можуть активно впливати на прийняття рішень.

4. Здійснення інформаційних кампаній, які надають громадянам розуміння процесу подання звернень, їх прав та можливостей впливу.

В Україні діє Постанова Верховної Ради України №3748-ХІІ «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні» (1993). Відповідно до постанови збори громадян за місцем проживання в Україні є важливим інструментом для вирішення різних питань, що стосуються спільнот та їхнього добробуту, тому такі збори можуть бути організовані для обговорення та ухвалення рішень щодо розвитку інфраструктури, соціальних програм, освіти та інших аспектів, які впливають на життя місцевих жителів. У процесі зборів громада має можливість висловити свої погляди, окреслити проблеми та запропонувати ініціативи для поліпшення якості життя. Цей механізм сприяє активній громадській участі та формує відповідальний підхід до вирішення загальних завдань, сприяючи розвитку кращого суспільства (Гайдар; с. 10).

Громадська експертиза є важливим інструментом для визначення громадської думки та допомагає в розкритті ключових питань суспільства. Цей вид експертизи базується на залученні представників громади, експертів та

зацікавлених сторін для обговорення конкретної проблеми або питання. Тому цей процес сприяє збагаченню обговорення та прийняттю більш об'єктивних та збалансованих рішень. Отже, громадська експертиза – це процес, у якому громадяни, представники громадських організацій чи експерти беруть участь в оцінці, аналізі та висловлюють свою думку щодо певного проєкту, програми, законопроєкту чи стратегії. Головною метою громадської експертизи є залучення широкого кола громадян до прийняття рішень і формування позитивного впливу на прийняття важливих рішень (Усаченко, 2009).

Однією з переваг громадської експертизи є можливість залучення громади до процесу прийняття рішень, що сприяє встановленню широкого консенсусу та врахуванню різноманітних інтересів. Такий підхід допомагає покращити якість рішень та їхню легітимність в очах громади. Громадська експертиза може бути використана в різних сферах, включаючи розвиток громади, міське планування, соціальні програми та інфраструктурні проєкти. Важливою частиною цього процесу є відкритість і прозорість для забезпечення довіри громади до результатів експертизи та прийняти рішення, які відповідають потребам всіх зацікавлених сторін.

Контроль за діяльністю виконавчих органів місцевої влади проводиться через громадську експертизу, яку регулює постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (в останній редакції від 27.06.2023). Цей документ покликається на інший нормативний акт – постанову Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 (в останній редакції від 27.06.2023) «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Обидві постанови не висвітлюють експертизу діяльності виконкомів громадських рад на рівні обласних та районних органів виконавчої влади. Однак пунктом 5 постанови рекомендується органам місцевого самоврядування керуватися нею «під час проведення консультацій з громадськістю та утворення громадських рад при органах місцевого самоврядування».

Місцеві ініціативи – це дії та проєкти, які виникають на рівні місцевих громад і спрямовані на розв’язання конкретних проблем чи покращення умов життя на місцевому рівні. Так ініціативи можуть виникати як від самого населення (Мельник, 2013), так і від місцевої влади чи неурядових організацій.

Прикладом держави, яка активно підтримує місцеві ініціативи, є Швеція. Там впровадили законодавчі засоби, щоб стимулювати активність громадян у вирішенні питань, що стосуються їхнього регіону чи міста. Один із прикладів – це “Lokale Budgets”, де частка бюджету розподіляється на рівні місцевих громад, і громадяни самостійно вирішують, на що витратити ці кошти. Це дозволяє населенню більш активно брати участь у формуванні політики та визначенні пріоритетів для свого регіону. Інший приклад – Швейцарія, де діє система референдумів на місцевому рівні. Громадяни можуть збирати підписи та ініціювати голосування з питань, які важливі для них та їхнього місцевого оточення.

Громадські слухання – це важливий механізм для залучення громадян до прийняття рішень з питань, які стосуються їхнього життя та оточення. Цей процес включає участь громадян у відкритих обговореннях, обміні думками та висловленні поглядів на певні питання. Відповідним чином було сформовано основні етапи громадських слухань:

1. Ініціювання – громадські слухання можуть бути запроваджені різними сторонами, такими як місцева влада, громадські організації чи групи громадян.

2. Під час громадських слухань відбувається публічне обговорення питань, які стоять на порядку денному. Громадяни мають можливість висловлювати свої погляди, подавати пропозиції та вносити зауваження.

3. Метою громадських слухань є збір широкого спектра думок та інформації з різних соціальних груп, що дозволяє враховувати різноманітні потреби та інтереси громади.

4. Аналіз та врахування результатів – отримані під час громадських слухань дані інтегруються в прийняття рішень, а це передбачає перегляд планів, внесення змін до проєктів або прийняття нових положень.

5. Після завершення громадських слухань місцева влада або ініціатори проекту повинні інформувати громаду про результати обговорень та дії, які будуть прийняті на основі висновків слухань (Молчанова, 2018).

Слушно зауважили (Валчик, Бенавідес, 2023), що участь громадян у процесах місцевого самоврядування є критично важливою для розвитку життя та добробуту громад. З метою створення ефективної та взаємодійної спільноти необхідно встановити відповідні інструменти, що сприяють відкритому обміну інформацією, вирішенню спільних питань та формуванню загального відчуття власної участі у житті громади. Вони представили характеристику основних інструментів, які використовуються для залучення громадян до місцевого самоврядування. Кожен інструмент взаємодіє з громадою унікальним способом, надаючи можливість висловлювати думки, приймати рішення та спільно впливати на розвиток свого регіону. Подальший аналіз цих інструментів допоможе зрозуміти їхню ефективність та застосування в конкретних умовах місцевості.

Консультації та громадські слухання у сфері місцевого самоврядування в Україні стали важливим інструментом для забезпечення активної громадської участі у прийнятті рішень, тобто такі механізми дозволяють місцевим жителям висловлювати свої думки, давати пропозиції та впливати на формування політики на рівні об'єднаних територіальних громад чи міст [Молчанова, 2018; с. 25]. Електронні платформи та робота електронних платформ в цьому контексті відіграють значущу роль, надаючи зручний і доступний інструмент для взаємодії між громадою та органами влади. Тобто платформи дозволяють громадянам долучатися до обговорень, вносити свої пропозиції чи коментарі, навіть якщо вони не можуть бути фізично присутні на громадських слуханнях. Важливим елементом електронних платформ є забезпечення прозорості та відкритості інформації. Громадяни можуть отримати доступ до різноманітних матеріалів, пов'язаних із прийняттям рішень на місцевому рівні, що дозволяє їм краще зрозуміти та аналізувати ситуацію (Нойберт, Лаут, 2022; с. 216).

Електронні петиції – це потужний інструмент громадської участі та вираження громадської думки, тобто це формальні звернення від громадян, спрямовані до органів влади чи інших публічних установ з метою висловлення конкретних вимог, позицій або скарг. Петиції можуть стосуватися різноманітних тем – від соціальних питань до екологічних проблем. Вони відіграють важливу роль у формуванні громадського діалогу та впливу на процеси прийняття рішень на різних рівнях управління. Петиції дозволяють громадянам активно брати участь у формуванні громадської політики та впливати на прийняття важливих рішень в інтересах спільноти (Нойберт, Лаут, 2022; с. 174).

На нашу думку, використання електронних платформ для громадської участі сприяє розвитку інформаційного суспільства та формує відчуття громадської відповідальності. За допомогою цих інструментів місцеві громади мають можливість більш активно впливати на своє оточення та сприяти створенню більш прозорих та ефективних механізмів управління.

У контексті місцевого самоврядування, робочі групи визначаються як структуровані колективи, що створюються для вирішення конкретних завдань чи робочих питань в межах адміністративної території. Такі групи можуть об'єднувати представників органів влади, громадських активістів, експертів та інших зацікавлених сторін з метою спільного обговорення, аналізу та розробки рішень для вирішення конкретних проблем чи розвитку території (Вальчик, Бенавідес, 2023; с. 71). Створення робочих груп у межах місцевого самоврядування може бути важливим етапом у формуванні імплементації нових ініціатив, стратегій розвитку чи реформ. Вони дозволяють залучити різні групи громадян та фахівців для спільного розгляду проблем та пошуку оптимальних рішень, що враховують потреби та інтереси місцевої спільноти.

Відповідно до чинного законодавства, варто зауважити, такі інструменти громадської участі у місцевому самоврядуванні, як взаємодії громадян з депутатами – доручення виборців своєму депутату місцевої ради (ст.17 Закону «Про статус депутатів місцевих рад») відкликання депутата за народною

ініціативою (ст. 37-48 Закону «Про статус депутатів місцевих рад») (Шемшученко, 2021 с. 82).

Доручення депутатам у сфері місцевого самоврядування представляють собою завдання або обов'язки, які депутати беруть на себе для представлення та вирішення питань, що стосуються їхньої виборчої дільниці чи загальних інтересів громади (Шемшученко, 2021; с.89). Ці доручення можуть включати роботу у комітетах, участь у громадських ініціативах, взяття на себе ролі представника громади перед органами влади. Що стосується відкликання депутата за народною ініціативою (ст. 37-48 Закону «Про статус депутатів місцевих рад») – це процедура, депутат місцевої ради може бути в будь-який час відкликаний за народною ініціативою у встановленому чинним законодавством порядку (Шемшученко, 2021; с. 98). Цей механізм є важливим елементом громадянської участі та впливу на процеси влади. Відкликання може бути ініційоване після невідповідності діяльності депутата висловленим обіцянкам, порушенню етичних норм, або якщо громадяни вважають, що представник порушує чинне законодавство.

Відповідно до вище зазначеного, ми можемо виокремити основні характеристики інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (табл.1.1).

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) не враховує всі сучасні інструменти участі в місцевому самоврядуванні, не надаючи їм чіткої регламентації або навіть переліку. Окрім зазначених місцевих референдумів, загальних зборів громадян та органів самоорганізації населення (які вказані у статтях 7, 8 та 14 Закону), у ньому визначені лише три інші форми участі: місцеві ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13) та дострокове припинення повноважень голови громади за народною ініціативою (ст. 79).

Таблиця 1.1

## Інструменти участі громадян у розвитку місцевого самоврядування \*

Інструмент участі громадян	Опис	Приклад використання
Місцевий референдум Громадська експертиза	Місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Громадська експертиза в контексті місцевого самоврядування означає аналіз питань, пов'язаних з організацією та функціонуванням місцевих органів влади. Цей процес включає участь представників громадськості, експертів, та зацікавлених сторін у визначенні ефективності та справедливості системи місцевого управління.	Проект Закону про місцевий референдум № 5512 від 19.05.2021 Стаття 7 ЗУ «Про МС в Україні» Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 05.11.2008 р. «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», також вона спирається на інший нормативний акт – постанову Кабміну №996 від 03.11.2010 р. «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»
Місцеві ініціативи Громадські слухання	Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Порядок подання місцевої ініціативи на розгляд місцевої ради встановлюється представницьким органом місцевого самоврядування або визначається статутом територіальної громади. Територіальна громада має право організувати громадські слухання, під час яких її члени можуть взаємодіяти з депутатами відповідної місцевої ради та представниками місцевого самоврядування. Під час цих зустрічей громадяни мають можливість слухати виступи обранців та посадових осіб, порушувати актуальні питання та подавати свої пропозиції стосовно місцевих питань, які підпадають під відання місцевого самоврядування (громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік).	Стаття 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР Стаття 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР
Звернення громадян Запит на публічну інформацію	Звернення громадян визначається як письмовий або усний вислів волевиявлення громадян, спрямований до державних, місцевих чи інших органів влади, а також до окремих посадових осіб. Це може бути вираження пропозицій, скарги чи клопотання громадян щодо різноманітних питань. Потужний та дієвий інструмент для отримання громадянами інформації про діяльність органів влади.	Закон України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР від 02.10.1996 Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI
Громадські ради	Громадські ради – це органи, які створюються для забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень та контролі за діяльністю різних органів влади, громадських організацій чи підприємств. Основна мета громадських рад полягає в забезпеченні взаємодії між представниками влади та громадськістю, сприянні вирішенню актуальних питань та врахуванні інтересів громади.	Статті 38 Конституції України; Постанова КМУ від 15 жовтня 2004 р. № 1378 Про деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики
Громадські обговорення Збори громади за місцем проживання	Основними способами громадського обговорення є можливість підготовки та подання пропозицій або зауважень, а також проведення громадських слухань. Загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами	Постанова КМУ від 06.01.2010 р. № 10 Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики (пункт 15) Стаття 8 «ЗУ Про МС в Україні») та Постанова Верховної Ради України №3748-ХІІ від 17.12.1993 р. «Про затвердження

	місцевого самоврядування в їх діяльності. Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади [4].	Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні»
Консультації з громадськістю	Консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі у керівництві державними справами. Це надає можливість громадянам вільно отримувати інформацію про діяльність органів виконавчої влади, сприяє гласності, відкритості та прозорості їхньої діяльності.	Пункт 5 Постанови №996 від 03.11.2010 р. «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».
Електронні петиції	Інструмент громадської участі та вираження громадської думки, тобто це формальні колективні звернення від громадян, спрямовані до органів влади чи інших публічних установ, з метою висловлення конкретних вимог, позицій або скарг. Петиції можуть стосуватися різноманітних тем, від соціальних питань до екологічних проблем, і вони відіграють важливу роль у формуванні громадського діалогу та впливу на процеси прийняття рішень на різних рівнях управління.	Стаття 23-1 Закону України "Про звернення громадян"
Участь в управлінні місцевим бюджетом	У статті 143 Конституції закріплено право мешканців територіальних громад брати участь у керівництві розвитком своєї громади. Це означає, що вони мають можливість брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету для втілення цільових програм, а також активно залучатися до розробки цих програм та стратегій розвитку громади. Участь в управлінні місцевим бюджетом означає активну роль громадян у прийнятті рішень щодо розподілу та використання фінансових ресурсів для реалізації місцевих проєктів та програм.	Стаття 143 Конституції України; Наказ Міністерства Фінансів України №94 від 03.03.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні».
Органи самореалізації населення	Органи самоорганізації населення – це представницькі структури, які формуються серед мешканців міста або його окремих частин з метою вирішення конкретних питань місцевого значення. Це можуть бути будинкові, вуличні, квартальні комітети, а також комітети мікрорайонів та районів у містах.	Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 № 2625-III
Доручення депутата	Виборці можуть висловлювати свої побажання та надавати доручення своєму депутатові місцевої ради під час зборів або зустрічей, що відбуваються під час його звітів. Ці доручення повинні відповідати потребам виборчого округу чи територіальної громади і не суперечити законодавству України. Реалізація цих доручень повинна належати до компетенції місцевих рад та їх органів.	Стаття 17 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 № 93-IV
Відкликання депутата	Підставами для відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою можуть бути порушення положень Конституції України і законів. Також, відсутність депутата під час більше половини засідань ради або постійної комісії, або невиконання обов'язків передбачених законом, може послужити підставою для відкликання. Окрім того, невідповідність діяльності депутата принципам політичної партії, від якої його обрано, або невиконання зобов'язань перед виборцями також може призвести до цього процесу.	Ст. 37-48 Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 № 93-IV
Дострокове припинення повноважень голови громад	Повноваження сільського, селищного, міського голови вважаються достроково припиненими у разі його звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови, припинення його громадянства або набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього. Вирішення питання про припинення повноважень сільського, селищного або міського голови приймається шляхом таємного голосування, яке має отримати підтримку не менше двох третин голосів депутатів від загального складу ради.	Стаття 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР

\*Джерело: складено автором на основі аналізу нормативно-правових актів



Наприклад, згідно з пунктом 79 Закону, міський голова може бути звільнений з посади за народною ініціативою відповідно до порядку, визначеного Законом України «Про статус депутатів місцевих рад». Проте це можливо лише з дотриманням особливостей, встановлених Законом «Про місцеве самоврядування», і не раніше, ніж через рік з моменту початку його повноважень (Шемшученко, 2021; с. 251).

Отже, в цьому Законі зазначено лише шість форм участі. Крім того, вони не включають громадську експертизу, доручення депутату, відкликання депутата та участь громадян у управлінні місцевим бюджетом. Причина їх виключення з переліку залишається невизначеною, незважаючи на те, що аналіз підтверджує наявність правового статусу у всіх цих форм.

Ресурс розвитку місцевого самоврядування безпосередньо пов'язаний із збільшенням громадської та управлінської активності громадян. Експерти розрізняють громадську активність у місцевому самоврядуванні за кількома типами залежно від її цілей. Залежно від ступеня та характеру участі громадян у місцевому самоврядуванні можна виділити такі види їхньої управлінської активності:

- за ступенем участі: повна, часткова, формальна, реальна;
- за етапами ухвалення управлінських рішень: експертно-аналітична (на етапі розробки); суб'єктна (на етапі ухвалення); виконавча (на етапі реалізації); контрольноревізійна (на етапі контролю та моніторингу);
- за ступенем обов'язковості прийнятих управлінських рішень для виконання: участь у прийнятті обов'язкових рішень та участь у прийнятті рекомендаційних рішень;
- за наслідками управлінської діяльності: конструктивна та деструктивна (Вальчик, Бенавідес, 2023)

Такі інструменти сприяють забезпеченню демократичного контролю та взаємодії між владою та громадянами, роблячи можливим дострокове припинення повноважень голови громади у разі широкої підтримки такого рішення серед населення.

Отже, інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні є невід'ємною частиною оцінки ефективності демократичних процесів на рівні місцевих громад. Інструменти участі громадян допомагають забезпечити більш широку репрезентацію населення у процесах прийняття рішень. Забезпечуючи механізми для висловлення різноманітних голосів і точок зору, місцеві органи влади можуть краще враховувати інтереси різних соціальних груп, що сприяє розбудові справедливого та представницького управління. Наявність різноманітних інструментів, таких як громадські ради, петиції, консультації громадян із питань прийняття рішень, є позитивним явищем для створення відкритого та прозорого самоврядування. Ефективність інструментів участі громадян вимірюється не лише їхньою наявністю, але і реальною вагою, яку вони мають у прийнятті рішень. Забезпечення реальної можливості впливати на процеси прийняття рішень зробить участь громадян більш значущою та ефективною. Загалом інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні відіграють ключову роль у зміцненні демократії та підвищенні легітимності влади. Розвиток та постійне вдосконалення цих інструментів є важливим завданням для забезпечення активного громадянського участі у формуванні та реалізації місцевої політики.

### **1.3. Нормативно-правове забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні України (на прикладі міста Львова)**

Нормативно-правове забезпечення, що гарантує участь громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування, базується на міжнародних договорах України, Конституції України, законах України, актах Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування.

До основних міжнародних договорів, що застосовуються в Україні, належать такі: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про

громадянські та політичні права, Європейська Хартія місцевого самоврядування, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

З 1995 року Україна, ставши членом Ради Європи, взяла на себе певні зобов'язання, в тому числі стосовно імплементації міжнародно-правових документів, що визначають кращі стандарти та принципи функціонування місцевого самоврядування та розвитку демократії. Крім імплементації міжнародно-правових документів, учасники Ради Європи повинні втілювати її стандарти в економічній, соціальній, культурній, науковій, юридичній та адміністративній галузях, а також в галузі захисту та подальшого забезпечення прав і основних свобод людини.

Щодо взаємодії із громадськістю Україна має забезпечити втілення стандартів Ради Європи, передбачених рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи № 119 «Про участь громадян у місцевому публічному житті», Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи № 113 «Про відносини між громадськістю, місцевою радою і виконавчою владою в місцевій демократії (інституційні рамки місцевої демократії)», № 139 «Неурядові організації і місцева та регіональна демократія», № 182 «Про участь громадськості у справах місцевого значення і виборах».

Враховуючи рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи та Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, можна визначити такі проблеми, що потребують додаткового правового врегулювання:

- інформування органами місцевого самоврядування про перебіг обговорення з громадськістю місцевих справ;
- наближення процесу прийняття рішень до громадян шляхом розширення механізмів консультації;
- подальшого впровадження партнерства влади та інститутів громадянського суспільства у тих сферах управління, де спільні дії дадуть більш позитивний результат;

- забезпечення врахування інтересів всіх верств населення, в тому числі груп населення, значення якої не є домінуючою серед всього населення;
- збільшення залучення жителів територіальної громади до оцінювання діяльності місцевої влади;
- забезпечення справжнього впливу населення на ухвалення управлінських рішень та інформування про наслідки громадської участі;
- подальше впровадження засобів електронної демократії для забезпечення ефективного використання громадянами свого права на участь у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування.

В Україні протягом багатьох років національне законодавство закріпило власне правове регулювання механізмів місцевої демократії. Події після Революції Гідності змінили політичний ландшафт України та відкрили дорогу до реформ, зокрема у сфері місцевого самоврядування (табл. 1.2.).

Чинне законодавство України надає певні можливості для участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування, але технології та методи цієї участі ще потребують вдосконалення, а нові форми участі – додаткового правового закріплення.

Необхідні передумови для участі громадськості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, створені Конституцією України. Так, стаття 1 Основного Закону проголошує Україну демократичною державою, тобто такою, що визнає за громадянами широкий комплекс прав щодо участі в управлінні державними справами. А місцеве самоврядування гарантує жителям села, селища, міста право самостійно вирішувати певне коло місцевих справ.

Конституцією України передбачено широкий спектр прав громадян, які сприяють їх участі у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування. Так, це права: на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34); на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (стаття 36);

брати участь в управлінні державними справами, у місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (стаття 38); направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (стаття 40); на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (стаття 55); користуватися об'єктами права комунальної власності відповідно до закону (стаття 41), на отримання інформації стосовно діючих законів та нормативно-правових актів, які визначають їх права і обов'язки (стаття 57), брати участь у виборах та референдумах (стаття 69) та інші. Наведені положення свідчать про те, що Конституція України створила доволі широкий спектр умови для становлення та розвитку інституту місцевого самоврядування, а також реалізації громадянами права на участь в місцевому самоврядуванні.

Важливо, що у тексті Конституції України буквально прописано право громадян на пряму участь у місцевому самоврядуванні. Відповідно до п. 2 ст. 140 “Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи”. Спеціальним законодавчим нормативним актом, що визначає засади організації та діяльності місцевого самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року із змінами. Цим законом розкривається поняття участі мешканців у місцевому самоврядуванні, а також описуються форми та механізми такої участі. Загалом варто зазначити, що чинне законодавство України передбачає можливість участі громадян у місцевому самоврядуванні через обрання депутатів місцевих рад та сільського, селищного чи міського голови (представницька демократія) та шляхом безпосередньої участі через такі механізми як місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, електронні петиції, громадські слухання (пряма демократія або демократія участі).

Таблиця 1.2

## Етапи активізації участі громадськості в публічному управлінні України\*

Етапи	Період з	Характеристика	Практичні результати
<i>Етап I</i>	<i>2011 року - Україна стає учасником ініціативи "Партнерство. Відкритий уряд"</i>	Прозорість та участь громадян були офіційно визнані та прийняті як основні стовпи запобігання корупції	Багатостороння ініціатива, яка спрямована на забезпечення конкретного зобов'язання урядів сприяти прозорості, розширювати можливості громадян, боротися з корупцією та використовувати нові технології для зміцнення управління. Слід зазначити, що виконувалася виключно номінально і була дуже далекою від "реального життя".
<i>Етап II</i>	<i>2014 року - Після революції Гідності</i>	Верховна Рада України, у тісних консультаціях з експертними середовищами та міжнародними організаціями, суттєво оновила усю систему антикорупційного законодавства.	Прийнятий пакет антикорупційних законів, у тому числі Стратегія протидії корупції 2014-2017 6 та Закону № 1700-VII «Про запобігання корупції», було прийнято. Основні зміни передбачали створення спеціальних установ, а саме Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне агентство бюро України (НАБУ) з розслідування корупції, Спеціальна антикорупційна служба Прокуратура (САП) та Національне агентство з розшуку, розшуку та управління активів, отриманих від корупційних та інших злочинів (ARMA). Законодавство збільшило покарання за корупцію, що включає адміністративну або кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення
<i>Етап III</i>	<i>2015 року - Утвердження інструментів електронної демократії у національному законодавстві</i>	Прийняття законодавства щодо запровадження електронної демократії та електронного урядування	Основними віхами стало запровадження електронних петицій та положення про відкриті дані, а також про відкрите використання державних коштів. Історії успіху: реалізація Електронна платформа ProZorro підвищила прозорість і конкуренцію в державних закупівлях, що значно покращило позиції України в міжнародному електронному уряді Шкала індексу розвитку
<i>Етап IV</i>	<i>2018 року – реформа децентралізації</i>	У ході реформи децентралізації вплив, можливості та відповідальність органів місцевого самоврядування суттєво збільшуються	Удосконалення місцевого самоврядування, з особливим акцентом на прозорість органів влади та участь громадян у формуванні місцевої політики.

\*Джерело: власна розробка автора на основі огляду літературних джерел

Отже, можливість громадської участі в нормативно-правових актах визначається як безпосередньо, так і опосередковано, тому для подальшого

дослідження пропонуємо провести аналіз правого забезпечення громадської участі за формами та можливостями для участі громадян у місцевому самоврядуванні України.

Місцевий референдум. Право громадян на участь у місцевому референдумі закріплено насамперед у статтях 38, 69 та 70 Конституції України (1996). У статті 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми. Із прийняттям Закону України «Про всеукраїнський референдум» (2015) в Україні скалася ситуація, коли законодавець фактично позбавив територіальні громади можливості використовувати одне з його виключних прав, оскільки цей Закон припинив дію Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», а іншого спеціального закону, який би регламентував призначення та проведення місцевих референдумів в Україні станом на 2023 рік, не прийнято. Треба розуміти, що значною мірою такий стан речей зумовлений питаннями національної безпеки.

Органи самоорганізації населення (ОСН). Стаття 140 Конституції України (1996) проголошує: «Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою мешканців створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна». Стаття 14 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює, по-перше, розширене коло суб'єктів, що можуть створювати органи самоорганізації населення, включаючи до нього районні в містах ради (у разі їх створення), а по-друге, доповнює відповідне конституційне положення, регламентуючи, що «правовий статус, порядок організації і діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом. Своєю чергою Закон України «Про органи самоорганізації населення», який було прийнято 11 липня 2001 року, гласить, що органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення таких

завдань: створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

Цей Закон визначає органи самоорганізації населення однією з форм участі громадян у вирішенні окремих питань місцевого значення. Важливо зазначити, що процедура створення органів самоорганізації населення є невиправдано складною. Фактично існує подвійна легалізація радою. Спочатку рада приймає рішення про дозвіл на створення, а потім здійснює реєстрацію. Занадто бюрократична процедура призводить до того, що мешканці не дуже активно ініціюють створення органів самоорганізації.

На підставі рішень Львівської міської ради було утворено 4 органи самоорганізації населення. У 1998 році була утворена рада саморганізації населення Сихівського житлового масиву, яка по суті стала передвісником виокремлення цього житлового масиву в окремий район міста Львова та створення повноцінної районної адміністрації. Також Львівська міська рада ще тричі надавала згоду на створення органів самоорганізації населення – двох будинкових комітетів та одного вуличного (де факто кілька будинків малоповерхової забудови). У цих випадках делеговані повноваження від міської ради для будинкових ОСН носили суто декларативний та номінальний характер та не були підкріплені коштами із міського бюджету.

Звернення громадян. Закон України «Про звернення громадян» регулює процес взаємодії громадян із державними структурами, а також визначає порядок подачі, реєстрації та розгляду звернень. Законом визначено, що громадяни можуть подавати свої звернення в усній та письмовій формі. Також визначено різновиди таких звернень.

Пропозиції (зауваження) – це звернення громадянина із пропонованими діями або змінами до вже прийнятих рішень. Заяви (клопотання) – це прохання громадянина до органу влади або до посадової особи вжити певних дій. Скарги



– це звернення громадянина, в якому він виражає незадоволення діями або бездіяльністю органів влади чи їх представників.

Однією з проблем у взаємодії між громадянами та державними структурами є довгий термін розгляду письмових звернень. Згідно з цим Законом орган влади має можливість надавати відповідь на звернення громадян в термін 30-45 днів. Чим доволі часто зловживають органи влади.

Хоча законом це прямо не врегульовано, але усні звернення набули великої популярності в Україні у форматі функціонування гарячих лінії відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування. Це ефективний, доступний та швидкодіючий інструмент взаємодії з громадянами, який дозволяє оперативно вирішувати нескладні поточні питання та проблеми, з якими стикаються громадяни.

Електронні петиції. Включення до Закону статті про електронні петиції став важливим кроком до сучасних тенденцій і потреб громадянського суспільства. Електронна петиція дозволяє громадянам використовувати цифрові технології для взаємодії з органами влади, що робить цей процес більш доступним і прозорим. Цей інструмент також сприяє активній участі громадян у прийнятті рішень на різних рівнях управління та відкриває нові можливості для контролю за діяльністю органів влади. До речі, електронні петиції як форма колективного звернення набули великої популярності в Україні і стали частиною публічної політики. До прикладу, на сторінці Президента України з 2015 по 2023 рік зареєстровано понад 200 тис. електронних петицій, з них станом на серпень 2023 року близько 350 набрали понад 25 тис. голосів – необхідну кількість голосів для розгляду петиції Президентом. Зазначимо, що близько третини із цих петицій стосуються нагородження конкретного військовослужбовця званням Герой України посмертно. Абсолютна більшість таких петицій зареєстрована в час повномасштабної агресії російської федерації як реакція суспільства на важливість вшанування пам'яті сучасних українських Героїв.

Електронні петиції стали значущим каналом взаємодії між громадянами та державною владою та місцевим самоврядуванням в Україні. Технологічний

розвиток та широкий доступ до Інтернету дозволили громадянам стати більш активними у формуванні державної та локальної агенди, висловлюючи своє ставлення до ключових питань суспільного життя. Пропонуємо до категорії звернень громадян також віднести запит на інформацію. В Україні «Закон про доступ до публічної інформації» визначає права, обов'язки та механізми надання доступу до публічної інформації. Згідно з цим законом кожна особа має право на доступ до публічної інформації, яку зберігають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також інші установи та організації, що виконують функції держави або місцевого самоврядування.

Основна відмінність між запитом на інформацію та іншими формами звернень (наприклад, пропозицією, заявою або скаргою) полягає в меті звернення. Запит на інформацію має на меті отримати конкретну інформацію, яка є публічною. Інші форми звернень, як правило, стосуються конкретних питань, ситуацій, пропозицій або скарг. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні. Цей закон надає громадянам право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. При тому передбачається, що запити можуть бути індивідуальними або колективними, а також можуть подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача.

На відміну від звернення громадян на розгляд запиту на інформацію законодавець виділяє значно менше часу (п'ять робочих днів з дня отримання запиту, якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних – двадцять робочих днів). Завдяки такій нормі запит на інформацію став популярним та дієвим інструментом участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Важливою для забезпечення принципу прозорості у здійсненні місцевого самоврядування в Україні є норма цього Закону, що встановлює чіткий перелік

питань, які зобов'язані оприлюднювати розпорядники інформації. Зокрема, інформацію про організаційну структуру, місію, функції, повноваження, основні завдання, напрями діяльності та фінансові ресурси, нормативно-правові акти, акти індивідуальної дії, прийняті розпорядником, проекти рішень, що підлягають обговоренню, перелік та умови отримання послуг, що надаються цими органами, форми і зразки документів, правила їх заповнення; інформацію про механізми чи процедури, за допомогою яких громадськість може представляти свої інтереси або в інший спосіб впливати на реалізацію повноважень розпорядника інформації. Варто зазначити, що ця норма ще не відображена на усіх вебресурсах органів влади, проте її важливість для розвитку громадянського суспільства в Україні важко переоцінити.

Громадські слухання. Відповідно до статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування» під час громадських слухань члени територіальної громади можуть: заслуховувати депутатів місцевої ради та посадових осіб місцевого самоврядування; порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування. При чому пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

Одним із суттєвих недоліків чинного законодавства про громадські слухання є норма, яка встановлює, що порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади, адже прийняття Статуту – це доволі складна процедура та тривала, до того ж Статут покликаний врегулювати ще цілий ряд інших питань. Для багатьох громад ця норма стала непереборною перешкодою для використання громадських слухань як ефективної форми участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Суттєвим поштовхом для розвитку та поширення громадських слухань як форми участі у місцевому самоврядуванні стало застосування громадських слухань у сфері регулювання містобудівної діяльності. Стаття 21 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачає обов'язок органів місцевого самоврядування проводити громадські слухання щодо врахування

громадських інтересів під час розроблення генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій, детальних планів територій. Важливість норми для територіальних громад міст із значною щільністю забудови важко переоцінити. Щоправда, треба звернути увагу на дещо спотворене трактування законодавцем громадських слухань як елемента консультування влади із громадськістю. Адже відповідно до цього Закону громадські слухання не передбачають прямого обов'язку забудовників та представників влади зустрічатись із громадськістю, а лише обов'язок оприлюднити розроблені проекти розвитку територій та розглянути пропозиції, які можуть бути подані обмеженим колом осіб протягом визначеного часу (не менше ніж 30 днів). Також необхідно зазначити, що законом передбачено обов'язок органів місцевого самоврядування оприлюднювати результати розгляду пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації на місцевому рівні. На виконання норм цього Закону Кабінетом Міністрів України було розроблено та затверджено порядок проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні. Слід звернути увагу, що ця постанова прямо суперечить статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування», яка встановлює, що порядок проведення громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Таку колізію чинного законодавства можна трактувати як своєрідне визнання законодавцем труднощів щодо втілення на практиці вимог статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування».

Також у цьому контексті слід звернути увагу на спробу застосування механізму громадських слухань у сфері регулювання житлово-комунальних відносин. 20 травня 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 529 «Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій», відповідно до якої передбачено доведення розрахунку тарифів шляхом проведення громадських слухань щодо кожного будинку. Таким чином нормотворець суттєво ускладнює процедуру коригування тарифів і разом із тим не надав мешканцям реальних механізмів для контролю за

якістю надання послуг чи коригування розміру тарифів. Ця постанова стала яскравим прикладом популістського підходу до впровадження механізмів участі громадян у прийнятті рішень на законодавчому рівні. Варто зазначити, що норма про проведення побудинкових громадських слухань була скасована 18 серпня 2011 року.

Оригінальне трактування громадських слухань знаходимо у постанові Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Цією постановою затверджено «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики», який зобов'язує органи виконавчої влади проводити консультації із громадськістю у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Пункт 13 порядку визначає, що громадське обговорення передбачає організацію і проведення: конференцій, форумів, громадських слухань, засідань за круглим столом, зборів, зустрічей з громадськістю; теле- або радіо дебатів, Інтернет-конференцій, електронних консультацій. Таким чином нормотворець всупереч Закону України «Про місцеве самоврядування» використовує поняття «громадські слухання» в сенсі одного із численних публічних заходів, а не як окрему форму участі громадськості у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування.

Місцеві ініціативи та загальні збори громадян. Такі форми участі громадян у прийнятті рішень закріплені у Законі України «Про місцеве самоврядування» (статті 8 та 9) (2022). Законом визначаються лише загальні поняття та засади застосування цих механізмів участі громадян. Визначення порядку застосування вказаних норм законодавець залишив на розсуд місцевих громад, які б мали це зробити у своїх статутах.

Що стосується закріплення реалізації права громадян на проведення громадських слухань, загальних зборів громадян чи внесення місцевих ініціатив, можемо констатувати, що механізм врегулювання зазначених прав громадян статутами не спрацював. По-перше, нечіткою є форма самого закону,

який, з одного боку, передбачає факультативність існування місцевих статутів, а з іншого – віддає на регулювання саме статутом порядку реалізації наданих Законом прав громади. У результаті місцеві ради ігнорують зазначену норму Закону або статут ухвалюється у формі декларованого, а не функціонального документа, наявність якого ніяк не погіршує правове регулювання на місцевому рівні. Як приклад, так було із Статутом територіальної громади міста Львова від 2002 року, норми якого практично не застосовувалися на практиці. У доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні» (2012) зазначено, що тільки 11 % територіальних громад в Україні мають затверджені статути.

Таким чином можна констатувати про наявність значних труднощів у застосуванні названих механізмів у повсякденному житті територіальних громад України. Суттєво ускладнює процедуру прийняття Статутів територіальних громад вимога про обов'язкову реєстрацію такого документа в державному органі юстиції у форматі отримання дозволу, а не форматі декларації про прийняття такого документа.

На наш погляд, вдосконалення правового регулювання сфери взаємовідносин місцевих органів влади та громадськості повинно здійснюватись за такими напрямками: забезпечення рівних прав громадян на громадську участь; подальше впровадження складових прозорості та відкритості в органах місцевого самоврядування та впровадження оптимальних технологій участі громадян у вирішенні місцевих проблем, розроблення та прийняття на місцевому рівні норм, які б забезпечували якнайбільшу участь населення у прийнятті рішень місцевими органами влади, а також норм, які деталізували б обов'язки членів територіальної громади щодо своєї громади.

## Висновки до розділу 1

1. Ретроспективний аналіз теорій демократії участі в місцевому самоврядуванні відзначає не лише еволюцію поглядів на роль громадян у владі, але й наголошує на важливості їхньої активної участі. Від філософських дискусій до сучасних технологічних трансформацій, теорії демократії розвивалися, враховуючи різноманітні підходи до забезпечення громадянської участі. Упродовж історичного розвитку розширюється концепція громадянської участі, яка передбачає активність у різних аспектах місцевого життя. Інформаційні технології, зокрема Інтернет, створили нові можливості для взаємодії між громадянами та владою. Незважаючи на досягнуті успіхи, існують виклики, такі як ефективність, інклюзивність та справедливість, що потребують постійної адаптації системи демократії участі до змін у суспільстві. Забезпечення представництва та захист прав усіх груп вимагає систематичного вдосконалення та врахування нових викликів. У контексті швидких змін технологій кібербезпека та конфіденційність стають ключовими аспектами громадянської участі у місцевому самоврядуванні.

2. Інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні не лише визначають ефективність демократичних процесів на рівні місцевих громад, але й є критичною складовою для створення відкритого та прозорого самоврядування. Різноманітність інструментів – від громадських рад до петицій і консультацій – сприяє активній участі громадян та забезпечує їхнє представництво у процесах прийняття рішень. Ці інструменти сприяють створенню механізмів для вираження різноманітних голосів та точок зору, забезпечуючи більш широку репрезентацію населення. Це сприяє розбудові інклюзивного та представницького управління, де інтереси різних соціальних груп беруться до уваги. Наголошується, що ефективність цих інструментів визначається не лише їхньою наявністю, але й реальною вагою, яку вони мають у прийнятті рішень. Забезпечення громадянам реальної можливості впливати на процеси прийняття рішень робить їхню участь більш значущою та ефективною.

Паралельно з розвитком цифрових інструментів зростає і значення культури відкритості та взаємодії між владою та громадянами. Наприклад, важливо створювати умови для відкритого обговорення та обґрунтування прийнятих рішень, що сприяє розумінню мотивів дій владних структур та підвищує довіру громадськості до них. Крім того, активна залученість громадян у вирішення місцевих проблем сприяє підвищенню відповідальності влади перед громадськістю та підтримує демократичні цінності в суспільстві.

3. Удосконалення правового регулювання взаємовідносин між місцевими органами влади та громадськістю має містити кілька ключових напрямків. По-перше, важливо гарантувати рівні права громадян на участь у громадських процесах. Другим важливим аспектом є подальше впровадження елементів прозорості та відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування. Третім напрямком є використання оптимальних технологій для залучення громадян до вирішення місцевих проблем. Так само важливо розробити та прийняти місцеві норми, які сприяють максимальній участі населення у процесах прийняття рішень місцевих владних органів. Також важливо визначити обов'язки членів територіальних громад стосовно їхньої місцевої спільноти. Ще одним важливим аспектом є забезпечення доступності та зрозумілості інформації про діяльність місцевих органів влади для всіх соціальних груп. Це може бути здійснено через проведення регулярних консультацій та публікацію звітності у доступних форматах. Крім того, важливо забезпечити механізми зворотного зв'язку, щоб громадяни могли висловлювати свої погляди та пропозиції щодо поліпшення якості місцевого самоврядування.



## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ СТАНУ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ М. ЛЬВОВА

#### 2.1. Становлення представницької демократії у місцевому самоврядуванні м. Львова

*Розвиток магдебурзького права 1256-1772 роки.* Писемні згадки про заснування та княжий перод історії Львова є доволі скупими. Ключова причина – пожежа в міській ратуші 1381 року, яка знищила практично усі тогочасні документи. Про управління містом у ці часи є не так і багато інформації. Відомо те, що невдовзі після заснування у XIII столітті місто стає столицею Галицько-Волинського князівства і звісно, що присутність королів в місті мала величезний вплив на становлення та розвиток Львова.

Маємо різні припущення щодо кількості та складу населення давнього Львова. Найбільш ймовірно, йде мова про кілька тисяч мешканців. Очевидно, що за такої невеликої кількості мешканців, тогочасні львівяни мали б добре знати один одного та пізнавати. Також склад населення міста був багатонаціональний та різноконфесійний, наприклад, католики – поляки та німці, некатолики – русини (українці) та вірмени, нехристияни – євреї, татари, сарацини (Лозинський, 2005). Кожна етнічна група формувала свою окрему ділянку в місті та мала право на вирішення внутрішніх питань за власними традиціями та законами. За часів короля Лева в місті домінувало руське право, але інші етнічні групи мали певну автономію. Зокрема, місцеві німці керувалися магдебурзьким правом, яке повторно у 1356 році підтвердив польський король Казимир III. Маємо збережені джерела, яке побіжно про це свідчать, а саме – привілей вже згадуваного Казимира III нащадкам львівського вйта Бертольда Штехера (німця за походженням) від 22 серпня 1352 року. Привілей містить підтвердження права внуків вйта Львова на володіння селом Малі Винники у передмісті Львова, які

були даровані йому «великим володарем, блаженної пам'яті Львовом князем Русі, за його вірну службу». До речі, цей документ є першою письмовою згадкою про місто Винники Львівської громади.

Важливо розуміти, що «магдебурзьке право» – це сукупність привілеїв правителів держави, до складу якої входило місто в часи Середньовіччя та Відродження, в яких прописувалися додаткові чи особливі права та обов'язки громади конкретного міста. Отож, магдебурзьке право різних міст навіть в межах однієї держави могло мати суттєві відмінності. Ключовими ознаками магдебурського права було те, що мешканці міста користувалися повноваженнями мати власну виборну владу, приймати власні локальні закони, здійснювати судочинство, встановлювати податки та мита, карбувати власну монету тощо. Львівський магістральний устрій був чи не еталонним до автентичного німецького права у порівнянні з іншими українськими містами. Зрештою, нічого дивного, адже варто пам'ятати, що Львів був найбільшим містом України у XIV -XVI ст. і точно слугував зразком для інших.

Традиційно львівський магістрат складався з ради як адміністративного органу та лави, яка займалася кримінальними справами. До складу ради входили радники та бургомістр, склад лави формувався з лавників та вїйта. Львівський магістрат мав велике значення для інших міст – він був апеляційним центром для Руського воєводства і Поділля. А це означало, що мешканці руських міст і містечок мали подавати апеляції спершу львівським лавникам, і лише після цього звертатись до вищого Королівського суду в Кракові (Гошко, 2002) .

Функції ради були досить різноманітними: крім посередницької діяльності між загальнодержавними установами та міщанами, вона здійснювала поліцейський нагляд у місті, розподіляла міські землі, здавала в оренду прибутки і міське майно, встановлювала мита, податки на продукти споживання, затверджувала всілякі громадянські угоди стосовно майна, вирішувала суперечки, які не потребують притягнення до справи свідків, опікувалася вдовами та сиротами міста, затверджувала вибори цехмістрів тощо (Гошко,

2002). Також важливою функцією міської ради була регуляція відносин між різними національними громадами міста.

Важливо зазначити, що не всі жителі міста могли послуговуватися магдебурьськими привілеями – це було виключне право громадян міста.

Міське громадянство сприймалося як певні права та обов'язки (як майнові, так і політичні). Права конкретного громадянина були безпосередньо пов'язані із правами усієї громади, тому що більшим, потужнішим і багатшим було місто, то більшими були його привілеї і тим привабливішим – його громадянство. Львів же за значимістю належав до першорядних міст держави й отримував від свого власника – польського короля численні привілеї, які й були правовим підґрунтям для комплексу прав та обов'язків львівських міщан-громадян (Заяць, 2012).

У своїй монографії Тетяна Гошко зазначає: «Стати громадянином міста у Львові міг повнолітній чоловік, законнонароджений, пристойної поведінки, християнин. Громадянство у Львові не було спадковим. Навіть народжені в місті особи мали із досягненням повноліття формально набути право міщанства. І лише представники дуже славних або давніх львівських родин не подавали у магістрат лист про своє походження. Міське право не могли отримати неодружені молодики. З 1411 р. вони мали сплачувати місту спеціальний податок *vestigal taurinum* (*bykowe* в люстрації XVI ст.). Для отримання міського права необхідно було володіти нерухомістю на теренах міста». (Гошко, 2002)

Для становлення прав та обов'язків мешканців Львова на управління містом ключовими були такі привілеї:

17.06.1356, м. Сандомир – грамота короля Казимира III про повторне надання місту Львову магдебурзького права. (Капраль, 2010) Суть привілею полягала у визнанні підсудності і відповідальності міщан виключно перед своїм війтом, а війта перед королем або королівським старостою.

28.12.1360, м. Краків – привілей Казимира III, в якому він затверджує ухвалений львівськими райцями та лавниками статут міста. До речі, привілей містить чи не першу історичну згадку про запобігання корупції, а саме таку норму: «І якщо хтось буде просити війта або райців, або будь-яку особу про

(зменшення) кари, накладену на порушників цього статуту, то має бути покараний тією ж самою карою, якою карають порушників».

07.11.1378, м. Львів – грамота князя Владислава, якою він надає міщанам право обирати вїйта у Львові на магдебурзькому праві, зберігаючи за собою дві частини з прибутків від кримінальних справ, а одну частину залишаючи райцям, причому, коли, за відома князя, львівські громадяни оберуть, а він затвердить райців, то останні серед себе повинні обрати вїйта. До цього часу посада вїйта в місті була спадкова. Цікавою особливістю було те, що вибори до міської ради відбувалися щорічно 22 лютого в день Собору святого Петра ( Мочнаскі, 1896).

16.07.1444 р., м. Буда – грамота Владислава III прийнята на вимогу райців та міщан Львова про дозвіл будівництва нової школи при шпиталю біля костелу св. Духа з умовою, що вона підлягатиме раді Львова, яка відповідно матиме право обирати ректора цієї школи. Фактично це є перша писемна згадка про львівську комунальну школу.

1476-1490 серія привілеїв короля Казимира IV про звільнення міста від сплати податків та контрибуцій для того, щоб заощаджені кошти місто направило на укріплення своїх фортифікацій та мурів (Капраль, 2010).

1526 р., 26 січня, м. Пйотрків, Сигізмунд I виносить рішення, згідно з яким райці Львова щорічно перед вибором міських властей мають звітувати про використання міських прибутків, причому результати цих звітів повинні зберігатися у таємниці. Ця грамота стала наслідком скарги міщан до короля щодо свавільного використання коштів з міської казни бургомістром та райцями. На цей час райці та бургомістр де факто стали «закритим клубом» і міщани мали дуже обмежений вплив на місцеву політику.

1538 р., квітня 4, м. Краків, Сигізмунд I вирішує суперечку між львівським старостою Миколою Одновським та львівськими та райцями Львова щодо права і порядку обрання райців. Одне з небагатьох джерел, яке деталізує правовідносини королівського старости та міської ради. Згідно з цим привілеєм, староста мав можливість обрати одного райця із 6 кандидатів, ще одного мали обрати з-поміж себе райці, а ще одного громада.

1577 р., травня 25, Мальборк, Стефан виносить рішення у справі суперечки громади і цехів Львова на міську раду за самовільне накладання податків та інші зловживання; наказує обрати колегію сорока мужів, що представлятиме громаду. Очевидно, такий спосіб – прообраз сучасного депутатського корпусу.

1619 р., лютого 25, Варшава, Сигізмунд III дарує навечно львівським міщанам дві третини грошових кар від великих судових справ, що відбуваються у львівському війтівському суді

1658 р., серпня 8, Варшава, Ян Казимир за заслуги в боротьбі з ворогами Речі Посполитої зрівнює Львів і його мешканців у правах і вільностях з Краковом та Вільнюсом, за якими вони зрівнюються зі шляхтою, можуть купувати земельні маєтки і мають право через своїх делегатів підписувати обрання королів. Точно один із найважливіших документів для громадян міста, адже він прирівнював їх до шляхти, яка мала привілейований статус. По суті вершина автономності місцевого самоврядування у Речі Посполитій. Такий стан справ тривав до поділу Речі Посполитої та переходу міста під юрисдикцію Австрійської імперії.

*Статутне право. Австро-Угорський період 1772-1918 роки.* Наприкінці XVIII ст. австрійська влада позбавила магістрат самоврядного статусу, тривалий час бургомістрів призначало цісарське намісництво. У 1786 році імператор Йосиф II видав декрет про нову організацію міської влади, який скасував попередні органи влади та муніципальні установи. (Mochnacki, 1896). Відповідно до цього декрету було оголошено конкурс на посади в Магістраті, в тому числі на посаду Президента міста, віцепрезидента, 16 радників та на решту посад Магістрату, в тому числі на посаду міського ката.

У 1789 році Йосиф II надав місту Львову права, переваги та вольності щодо прав власності міста на нерухомість, здійснення юрисдикції, вибору влади міста, здійснення судівництва та інші. Імператор також підтвердив право міста на власний суд, поліцію та самоврядування. Процедура обрання магістрату включала обрання 24 делегатів від громади, які мали обирати склад магістрату, а також право магістрату самостійно набирати собі урядників.

Наступним важливим документом, який регулював діяльність міського самоврядування, було «Тимчасове положення для реорганізації міського Департаменту для королівського столичного міста Львова» від 20 липня 1848 року. Положення містило 22 розділи, які деталізували процедури обрання складу міського Департаменту, про право голосу та процедури виборів, а також регламентував у загальних рисах повноваження Міського Відділу. (Mochnacki, 1896). Наприклад, відповідно до Положення до міського Департаменту міг бути обраний будь-який мешканець, який мав право голосу, досяг 30 річного віку, який мешкав щонайменше два останні роки у Львові і який сам себе забезпечував або щонайменше 20 злотих податку до казни сплатив за останній рік, а також вмів читати і писати німецькою чи польською мовою (Mochnacki, 1896). Треба зазначити, що згаданий документ був прийнятий під час революції 1848 року, коли в усій Європі тривали повстання, спрямовані проти диктатур та за встановлення демократичних інституцій. Українські, польські, німецькі та єврейські мешканці Львова взяли активну участь у революції, вимагаючи визнання своїх політичних та соціальних прав. У цей період було прийнято кілька важливих реформ, серед яких було забезпечення свободи слова та преси, встановлення громадської освіти, відміна кріпосного права та ін. Проте революція не принесла довготривалих політичних змін в Австро-Угорщині, і в 1849 році було поновлено абсолютну монархію.

Львів'яни значно розширили свої права на участь у місцевому самоврядуванні із наданням Львову Статуту королівського міста від 14 жовтня 1870 року. Документ складався із 8 розділів, які містили 114 статей. Перелік розділів:

1. Про громаду загалом (O gminie w ogólności).
2. Про членів громади (O członkach gminy).
3. Про представництво громади (O Reprezentacyi gminnej).
4. Про повноваження громади міста (O zakresie działania gminy).
5. Про господарську діяльність громади та накладання штрафів на громаду (O gospodarstwie gminnem i o nakładaniu ciężarów na gminę).

6. Про особливості у справах християн та євреїв (0 zawiadywaniu specjalnemi sprawami ludności chrześcijańskiej i izraelskiej.).
7. Про нагляд за діяльністю громади (O nadzorze nad gminą).
8. Перехідні положення (Postanowienia przechodnie).

Статут визначав організацію та повноваження міської ради та інших міських урядових органів у місті. Він також визначав, хто може бути членом громади міста, а також які права та обов'язки мають учасники громади. До основних положень Статуту належали:

визначення членів громади міста: у громаду входили особи, які мали право приналежності до громади, а також особи, які володіли нерухомістю на території міста або сплачували податок в казну міста від своєї господарської діяльності. Що цікаво, що за такої умови до членів громади також належали юридичні особи, наприклад корпорації, товариства, установи та фонди. Міська рада мала вести реєстр громадян міста, і такий реєстр мав бути доступним для усіх мешканців. Також передбачалося, що міська рада може брати плату за надання права приналежності до громади міста у розмірі не більше 30 злотих (приблизно 21 грам чистого золота) (Glabiński, 1890).

Визначення органів місцевого самоврядування: інтереси громади у всіх її справах представляла міська рада, яка керувала містом сама або через Магістрат чи інші міські урядові організації. Визначення повноважень міської ради: до ключових повноважень міської ради належали управління майном громади, забезпечення безпеки мешканців та їхнього майна, будівництво та утримання комунальних доріг, мостів, вулиць, площ, тощо, поліцейські функції, функції санстанції, нагляд над виробництвом, поліцейський нагляд за суспільною мораллю, догляд за бідними, запобігання жебрацтву, пожежна служба, нагляд за будівництвом та надання дозволу на будівництво, середня освіта. Поліцейські функції Магістрату було достаньо широкими, аж до можливості накладання грошових штрафів та арешту. Цікаво, що штрафи мали визначене цільове призначення – мали скеровуватися на допомогу бідним.

Визначення складу та обрання депутатів: загальна кількість депутатів становить 100 чоловіків, яких обирали на виборах раз на три роки. Обраним до міської ради міг бути громадянин міста, який досяг 30 років та проживав у місті. Також Статут містив обмеження, щодо тих, хто не міг стати депутатом, а саме посадовці намісництва імператора, міські посадовці та працівники міських установ та підприємств, особи, які перебувають в судовому спорі із міською радою, боржники громади, а також орендарі міського майна чи отримувачі доходів з бюджету міста.

Депутати із свого числа обирали Президента міста, якого мав затвердити імператор. Рішення приймалися більшістю голосів від присутніх на засіданні Ради. Головуючий не мав права голосу. Також визначалося, що засідання ради мали відбуватися публічно. Також статут містив норму, яка врегульовувала конфлікт інтересів депутатів під час прийняття рішень, зокрема заборонялося брати участь в голосуванні та навіть бути присутнім в залі, якщо розглядалося питання, яке стосувалося депутата, його дружини, рідних першого чи другого ступеня споріднення.

Як бачимо, в Статуті Львова ХІХ століття досить чітко були описані норми, які б мали запобігати виникненню конфлікту інтересів у депутатів, а значить мінімізувати корупційні ризики в управлінні містом.

Перші вибори відповідно до нового статуту міста та виборчого положення (введеного в дію 20 грудня 1870 року) були проведені 25 та 26 січня 1871 року. Участь у виборах взяло 2783 виборців (Мочнаскі, 1896). Населення Львова, до прикладу, станом на 1869 рік становило 87 тис. людей (Лозинський, 2005). За результатами виборів до складу міської ради було обрано 100 депутатів. Пізніше депутатами із свого числа був обраний президент міста, ним став Флоріан Земляковський. Згідно зі Статутом міста вибори до міської ради проводилися кожні 3 роки. Ці цифри яскраво свідчать про елітарність управління містом та обмежений доступ мешканців міста до отримання статусу «громадянин міста».

Важливо розуміти, що ХІХ століття в Європі ознаменувалося поширення ідей націоналізму, які стали своєрідною ідеологічною основою Першої світової



війни і, як наслідок, утворення національних та багатонаціональних держав внаслідок розпаду Австро-Угорської, Німецької та Османської імперій. Політичне життя Львова не стало винятком, а швидше яскравим прикладом національних змагань українців та поляків за свій національний Львів. Участь мешканців у розвитку управління містом дуже часто визначалося через призму націоналізму. А зважаючи на те, що участь українців у міському самоврядуванні була дуже обмежена та непропорційною до кількості мешканців, у місті виникали паралельні до урядових та міських організації та установи, метою яких було задовольнити потребу українських мешканців Львова в культурній та національній самореалізації. Для прикладу, Головна руська рада (1848), газета «Зоря Галицька» (1848), українські наукові та освітні організації «Просвіта» (1868), Наукове товариство ім. Шевченка (1873), спортивне товариство «Сокіл» (1884), українські кредитні спілки та кооперативний рух.

Статут міста Львова від 1870 року діяв до 1918 року, коли у Львові було створено Західноукраїнську Народну Республіку, а пізніше в результаті українсько - польської збройної боротьби місто увійшло до складу Другої Речі Посполитої у 1919 році.

*Місцеве самоврядування Львова у складі Речі Посполитої Польщі. 1919-1939.* На рубежі 1918-1919 років припадає створення перших нормативно-правових актів інституту територіального (місцевого) самоврядування. Місцеві вибори до міської ради проводилися кожні три роки. Право голосу мали громадяни Польщі, яким виповнився 21 рік. У цьому періоді мешканці Львова мали певні можливості для участі в управлінні містом, зокрема через громадські об'єднання та партії, які представляли їх інтереси. Проте на практиці участь місцевого населення в управлінні містом була обмеженою, оскільки рішення про управління містом приймалися головним чином центральною владою. З розвитком диктатури в Польщі під керівництвом Юзефа Пілсудського демократичні права були суттєво обмежені.

Основний документ, який регулював міське самоврядування у Львові у цей період, був «Міський статут королівського столичного міста Львова» від

1935 року. Цей статут встановлював організацію та функціонування міської влади, зокрема міської ради, Президента міста та Магістрату, а також регулював багато інших аспектів міського життя, включаючи комунальне господарство, дорожнє господарство, культуру, освіту та охорону здоров'я.

Основні зміни в порівнянні зі статутом міста від 1870 року полягали в тому, що було змінено структуру та функції міської влади. Насамперед суттєво розширено поняття члена громади міста. Так, відповідно до статуту членами громади міста Львова визначалися мешканці міста, які мали громадянство Речі Посполитої Польщі та які стало проживали в місті не менше ніж рік. Кількість депутатів міської ради залишилася незмінною – 100 депутатів. Виборче право належало до членів громади, яким виповнилося 24 роки і які вміли писати та читати польською. Натомість обраним до складу міської ради міг бути член громади, який мав право голосу та якому виповнилося 30 років. Як бачимо, статут містив дискримінаційні норми щодо українців та євреїв та представників інших національних меншин тогочасного Львова. Також у Статуті описано категорії посад, які не можна було поєднувати із статусом депутата, а саме: службовці уряду воєводського, поліції, а також працівники Магістрату та інших установ та підприємств, засновником яких була міська рада. Каденція міської ради тривала 5 років. У частині забезпечення участі мешканців в управлінні містом є норма, яка зобов'язувала Магістрат оприлюднювати проєкт міського бюджету, а мешканці могли подавати свої зауваження та пропозиції, які мали бути розглянуті.

Загалом треба зазначити, що порівняно із Статутом 1870 року, міське самоврядування було суттєво узалежнено від центральної влади. Так, була вимога узгоджувати бюджет міста із державним відділом нагляду чи зобов'язання міської ради погоджувати вибір Президента міста із міністром внутрішніх справ. Також міністр внутрішніх справ Речі Посполитої мав право розпустити міську раду Львова.

Вибори відбувалися у два кола по 50 депутатів у 10 виборчих округах. Якщо в першому колі право голосувати мали усі мешканці, визначені Статутом,

то у другому колі право голосу мали: особи, які володіють в місті не менше ніж рік нерухомістю, за яку сплачують відповідний податок, особи, які сплачують до міського бюджету податок з доходів у розмірі не менше ніж 2400 злотих на рік, чинні чи на пенсії посадовці Магістрату та органів державної влади та державних підприємств (залізниця, пошта, телеграф), а також їхні вдови, а також приватні службовці, річний оклад яких не менше ніж 4800 злотих; науковці та вчителі, а також їхні вдови; християнські священники та рабини; офіцери поліції та війська не на службі та їхні вдови; адвокати, лікарі, нотаріуси, інженери, професори та аспіранти, головні редактори часописів політичних чи наукових, усі особи, які мають завершену повну середню освіту. Для участі у виборах необхідно було бути вписаним у виборчий список, який мала право подавати до Головної виборчої комісії міста виборці в кількості від 100 осіб.

Статут міста Львова діяв до вересня 1939 року, коли Львів був захоплений радянськими військами та увійшов в буремні часи Другої світової війни і до складу УРСР після її завершення.

*Часи тоталітаризму та диктатури. Обмеження прав мешканців на участь у місцевому самоврядуванні 1939-1989.* У радянський період місцеве самоврядування у Львові було організоване відповідно до антидемократичних принципів радянської влади. У цей період управління містом було централізованим, з багатьма функціями та повноваженнями, переданими з центрального рівня влади на місцевий. Місцеві органи влади та керівництво містом діяли виключно в межах загальної політики радянської держави та комуністичної партії.

Управління містом здійснювалося через Львівський міськвиконком, який був найвищим органом місцевого самоврядування. Водночас місцеві партійні органи КПРС забезпечували повний контроль над діяльністю міськвиконкому. Під час цього періоду місцеве самоврядування Львова функціонувало де юре у формі міської ради, яка була складена з депутатів, обраних на виборах. Але треба розуміти, що усі вибори, які проводилися в цей час, були під контролем комуністичної партії СРСР. Тому дійсна влада в місті перебувала в руках

місцевого комітету КПРС, який був призначений зверху і контролював міські органи влади. Міські депутати в основному займалися формальними питаннями, реальне ж управління містом здійснювалося через міський відділ ЦК КПРС України. Де факто мешканці були усунуті від управління містом.

У перших виборах до Львівської міської ради та районних рад у грудні 1940 року депутатами міської ради Львова стало 519 осіб, а депутатами районних рад 843 особи. Як гордо заявляла радянська пропаганда, участь у виборах взяло 97,64% виборців. Сесії міської та районних рад проводилися вкрай рідко – лише кілька разів на рік. Практично усі рішення приймалися одноголосно. Реальна влада була зосережена у міськвиконкомі, який підпорядковувався голові ради лише номінально, фактично ж він був підпорядкований бюро міськкому компартії. Зазвичай голова виконкому міської ради був членом місцевого бюро компартії, а перший секретар місцевого бюро компартії – членом міського виконкому. Справжній управлінський покруч зрощення органів місцевого самоврядування із партійними за безумовного підпорядкування перших другим. Міська рада не мала власних доходів, а бюджет формувався централізовано і повністю залежив від волі державного та партійного керівництва.

Одним із головних завдань міськвиконкому було забезпечення виконання директив радянської влади та здійснення соціально-економічного розвитку міста. Міськвиконком відповідав за розвиток міської інфраструктури, забезпечення житлового фонду, організацію роботи транспорту, забезпечення міського господарства та інших питань.

У міськвиконкомі також функціонували окремі відділи, які займалися соціальним захистом населення, культурою та освітою. Вони відповідали за забезпечення функціонування шкіл, дитячих садків, культурних закладів та інших соціальних об'єктів.

У радянський період місцеве самоврядування у Львові було підкорене політичному режиму та мало обмежені повноваження. Таким чином самоврядний статус міської ради був фактично нівельований.

Демократичні інституції підмінялися постановичними зустрічами депутатів із трудовими колективами та загальними зборами громадян. Питання та відповіді на таких заходах зазвичай були заделегіть підготовлені, а ініціатива учасників не віталася, швидше навпаки могла становити реальну небезпеку для кар'єри чи доброботу ініціатора. Треба нагадати, що право приватної власності було суттєво обмеженим у радянський час і абсолютна більшість мешканців міста проживала у помешканнях, які були у державній власності.

*Відродження місцевого самоврядування в Україні.* Розпочалося після проведення виборів народних депутатів Української РСР та місцевих рад народних депутатів у березні 1990 року. Головною особливістю цих виборів стала можливість участі так званих «незалежних» кандидатів, які не були членами комуністичної партії. Таким чином завдяки високій національній свідомості та політичній активності львів'ян свою незалежність від комуністичного режиму Львівська міська рада відновила ще до проголошення Української державності.

Вибори відбувались за мажоритарним принципом. Висувати кандидатів в депутати могли трудові колективи, збори мешканців за місцем проживання або громадські організації (в трактуванні радянського законодавства КППС – теж належало до громадських організацій). Вибори депутатів відбувались у 2 тури. Переможець мав набрати 50%+1 голос від кількості виборців на окрузі.

Вибори відбулися у березні 1990 року і у них впевнену перемогу здобули кандидати від Народного руху України за перебудову, Товариства української мови, Товариства Лева. Вперше за 45 років місцева влада була в руках не комуністів. Склад Львівської міської ради налічував 150 депутатів, усі обиралися по одномандатних округах. Крім міських, було ще 500 районних депутатів (орієнтовно по 100 у кожному районі міста). Тобто, разом містом керувало 650 депутатів. На жаль, офіційної інформації про склад райрад у місті Львові у відкритих джерелах знайти не вдалось.

Статус депутата передбачав цілу низку пільг та привілеїв, визначених законом «Про статус народних депутатів в СРСР» від 21.12.1989 року. Найбільш суттєвими були неможливість притягнення депутата до кримінальної

відповідальності чи звільнення з місця праці без згоди місцевої ради відповідного рівня.

На той час не було у законодавстві інституту міського голови, а були дві окремі посади – голова міської ради та голова виконавчого комітету ради. Депутати самостійно обирали голову міського виконкому та голову міської ради. Наприклад, після виборів у березні 1990 року головою Львівської міської ради було обрано Василя Шпіцера, а головою виконавчого комітету – Богдана Котика. Б. Котик поєднував свою роботу із депутатством у тогочасній Верховній Раді УРСР 12 скликання, а В. Шпіцер був також депутатом Львівської обласної ради. У грудні 1990 року депутати своїм рішенням об'єднали ці дві посади, обравши В. Шпіцера також головою виконавчого комітету міської ради.

Депутати першої каденції прийняли цілий ряд визначальних для розвитку м. Львова рішень, в тому числі проголосувати за ліквідацію у місті районних рад та за зменшення депутатського корпусу міської ради. Рішення, які суттєво вплинули на якість управління містом на багато років вперед.

Із складом 1 демократичного скликання депутатів Львівської міської ради можна ознайомитися на Інформаційному порталі депутатів Львівської міської ради. Законодавчою основою роботи Львівської міської ради 1 демократичного скликання були:

1. Закон Союзу РСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» від 09.04.1990 року. Цей закон практично не містив згадок про можливості для прямої участі жителів у місцевому самоврядуванні. Єдина пропонована форма – це через вибори депутатів місцевих рад або через створення «органів територіального громадського самоврядування», яким місцеві ради могли делегувати частину повноважень та фінансових ресурсів. Очевидно, мова йде про т.з. домові, вуличні чи квартальні комітети.

2. Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 07.12.1990 року (зі змінами), який є розширеною версією всесоюзного закону від 09.04.1990 року. У законі з'являється уже

деталізація формулювання «органів територіального громадського самоврядування», а також окремий розділ «Інші форми територіальної саморганізації громадян». У цьому розділі законодавець виділяє такі форми безпосереднього народовладдя як «Місцевий референдум», «Загальні збори громадян за місцем проживання» та «Громадські комітети і ради самоврядування». Також варто зазначити, що відкритість та прозорість роботи депутатів та місцевих рад залишаються суто декларативною без прямих механізмів їх забезпечення через нормативні зобов'язання для органів місцевого самоврядування.

24.02.1994 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад», який сформував законодавчу базу для проведення виборів депутатів Львівської міської ради у жовтні 1994 року. Ключові тези: введено прямі вибори міського голови. Депутати та голови рад обиралися у строк на 4 роки, вибори відбувалися в одномандатних виборчих округах. Введено обмеження щодо можливості бути депутатом лише однієї ради. Зменшено кількість депутатів у радах.

Отож, перші місцеві вибори після проголошення Незалежності України, відбулися лише через три роки, тобто до 1994 року інтереси мешканців в місцевих ради представляли депутати, обрані в радянський час за старим законодавством. Системні зміни і перехід від тоталітарної, радянської та неоколоніальної (проросійської) системи управління часів УРСР до демократичної, ринкової та самостійної (української) у період становлення Незалежності проходили вкрай повільно.

У 1994 році вибори до місцевих рад в Україні, включаючи Львівську міську раду, відбулися на підставі Закону України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» від 24.02.1994 року. Відповідно до норм цього закону вибори відбувалися за мажоритарною системою в одномандатних виборчих округах. Кожен депутат обирався громадянами конкретного виборчого округу. Міська рада мала

можливість сама затверджувати кількість виборчих округів відповідно до передбачених законом обмежень. Так, для м. Львова із населенням понад 500 тис. людей кількість округів не могло перевищувати 75. Було прийняте рішення про створення у місті Львові 50 виборчих округів, що передбачало фактичне скорочення складу міської ради із 154 до 50 депутатів. Кандидатів у депутати могли висувати як політичні партії, так і громадські організації, трудові колективи або збори мешканців.

Для того, щоб стати депутатом, кандидат мусив отримати не менше 10% голосів виборців, внесених до списку виборців у виборчому окрузі. Натомість кандидатів на голову ради необхідно було отримати не менше 25% голосів, внесених до списку виборців. У 1994 році місцеві вибори відбулися 26 червня і проходили окремо від виборів депутатів Верховної ради України чи Президента України. Це важливо, адже дозволяло виборцям фокусувати свою увагу на місцевих справах перед загальнонаціональними, що відповідно стимулювало більш усвідомлене голосування за кандидатів на рівні громади. У 1994 році вперше в історії міста шляхом прямого волевиявлення мешканці обрали собі міського голову. Міським головою Львова було обрано Василя Куйбіду.

21.05.1997 року Верховна Рада України прийняла новий закон «Про місцеве самоврядування», який зі змінами та доповненнями чинний досі. Це справді був важливий крок у розвитку місцевої демократії в Україні. Основні засади закону полягають у забезпеченні права мешканців місцевих громад на самоврядування, підвищенні рівня відповідальності органів місцевого самоврядування перед мешканцями, утвердженні принципу децентралізації влади та забезпеченні більшої автономії місцевим органам влади. Закон передбачав можливість прийняття та затвердження територіальними громадами своїх статутів, в яких в тому числі мали конкретизуватися та деталізуватися такі форми безпосередньої участі мешканців у місцевому самоврядуванні, як загальні збори громадян, місцеві ініціативи та громадські слухання. Треба наголосити, що попри таку можливість місцеві ради в Україні не поспішали розробляти та приймати свої статути. У м. Львові така спроба відбулася вперше лише у 2002



році. Тоді депутати міської ради затвердили Статут територіальної громади міста Львова 28 березня, за один день до проведення місцевих виборів.

Наступні місцеві вибори в Україні відбулися 29 березня 1998 року на підставі Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14.01.1998 року, тобто лише за 2,5 місяця до дня виборів. Вибори також проходили за мажоритарною одномандатною системою. Законодавець встановив межі визначення місцевою радою свого складу залежно від кількості населення. Для Львова такі межі були від 60 до 90 депутатів. Депутати Львівської міської ради прийняли рішення про затвердження максимальної кількості свого складу – 90 депутатів, що означало збільшення майже вдвічі від попередньої каденції. З основних змін цього закону було скасування обмеження про мінімальну кількість голосів, які мав набрати кандидат для перемоги на виборчому окрузі, а також можливість реєстрації кандидата шляхом самовисування.

Ключовою особливістю цих виборів було те, що вони проходили одночасно із виборами депутатів до Верховної Ради України. Тим самим був суттєво зміщено акцент із місцевої політики на проблематику загальнонаціонального рівня.

Місцеві вибори 29 березня 2002 року відбулися на підставі Закону України від 1998 року із незначними змінами. І це єдиний виняток в історії України, коли виборча система не зазнала суттєвого коригування напередодні місцевих виборів. Ці вибори також відбулися одночасно із виборами народних депутатів до Верховної Ради України, що вплинуло на результати виборчих уподобань мешканців та суттєво змістило акценти із місцевої політики на національну.

Місцеві вибори 2006 року в Україні були важливим етапом в розвитку демократії в країні. Ці вибори відбулися на тлі значних політичних змін у державі, спричинених масовими демонстраціями та акціями протесту, що відбулися в Україні в кінці 2004 року, як реакція українського суспільства на сфальшовані результати другого туру президентських виборів. Події, які згодом отримали назву «Помаранчева революція».

Основою для проведення місцевих виборів став Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 06.04 2004 року із суттєвими змінами, внесеними 21 грудня 2005 року.

Цей закон передбачав проведення місцевих виборів у міських радах виключно за пропорційною системою, за т.з. «закритими» партійними списками. Виборці де факто змушені були голосувати за партійний «бренд» і мали дуже обмежений вплив на обрання депутатом тієї чи іншої особи. Також втрачається прив'язка депутатів до певного виборчого округу.

Наступної виборчої кампанії фактично напередодні виборів вкотре було суттєво змінено законодавство. Новий закон було прийнято 10.07.2010 року, а вибори відбулися 31.10.2010 року. Цього разу законодавець запропонував виборцям своєрідний гібрид закритої пропорційної системи із мажоритарною. Половина депутатських мандатів розподілялася за партійними списками у єдиному багатомандатному виборчому окрузі, друга половина за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах. Ключовим недоліком цієї системи виборів стало те, що вона значно підсилювала шанси лідерів виборчих перегонів і таким чином давала можливість суттєво викривляти результати виборів як зріз уподобань виборців. Особливо це помітно, коли в лідера виборів перевага над найближчим конкурентом понад 10 - 15% голосів. Так, у 2010 році у виборах до Львівської міської ради партія ВО «Свобода» із рейтингом 27,43% отримала 55 місць у міській раді із 90: 18 – за списком та ще 37 – мажоритарно. А це 61% від загального складу ради. Були випадки, коли студенти та безробітні вигравали округ у науковців, громадських діячів від інших партій. Наступна за рейтингом партія – «Фронт Змін» – із рейтингом 9,78% отримала лише шість депутатів – усі виключно за партійними списками.

2015 рік був перехідним моментом в українській політиці, особливо після подій Революції Гідності і початку збройної агресії Російської Федерації в Криму та на сході України. Вкотре український парламент ухвалив новий законопроект фактично напередодні місцевих виборів, які відбулися 25 жовтня 2015 року.

Ключовою зміною нового закону було проведення виборів депутатів міських рад за пропорційною виборчою системою за так званими «відкритими списками». Це означало, що місцеві організації політичних партій мали можливість висувати своїх кандидатів, але ключовий вибір за формуванням кінцевого списку переможців залежав від уподобань виборців. Також ця система значно точніше відображала зріз політичних уподобань виборців та нівелювала системну помилку попередньої виборчої системи. Також відбулося достатньо суттєве скорочення чисельності депутатського складу.

На прикладі Львівської міської ради це виглядало таким чином: лідер виборчих перегонів партія «Об'єднання «Самопоміч» із рейтингом 37,5% здобула 24 мандати із 64, хоча кандидати від «Самопоміч» перемогли у 63 із 64 міських округів. Якщо б тоді місцеві вибори відбулися за змішаною системою, як у 2010 році, то «Самопоміч» мала б 43 місця із 64: – 12 за списком та 31 мажоритарно. БПП «Солідарність» із рейтингом 15,6% мала б усього шість депутатів: п'ять – за списком, та один – мажоритарно.

Також важливо зазначити, що відповідно до згаданого Закону вперше міських голів великих міст обирали за формулою 50%+1 голос або в два тури. Що також допомогло значно точніше відобразити політичні вподобання виборців та зменшити кількість виборчих маніпуляцій.

Такі нововведення стали справжнім проривом у виборчому процесі України. Вони дала можливість виборцям більш безпосередньо впливати на формування представницьких органів на різних рівнях. Система відкритих списків дозволила виборцям не просто голосувати за певну партію, але і визначити, які саме кандидати від цієї партії потраплять до представницького органу. Це збільшило відповідальність кандидатів перед виборцями, а також спонукало партії висувати на вибори справжніх місцевих лідерів – людей, які мають авторитет та підтримку в місті.

Запровадження такої системи було важливим кроком на шляху до зміцнення демократії в Україні, і це виражало прагнення суспільства до більш відкритого та справедливого виборчого процесу.

Місцеві вибори 2020 року відбулися на підставі суттєво оновленого виборчого законодавства. Цього разу у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України Виборчого кодексу України від 19.12.2019 року.

Новели виборчого кодексу були спрямовані насамперед на посилення впливу партій на кінцевий результат виборів. На прикладі виборів до Львівської міської ради це виглядало так. Усе місто було поділене замість 64 на 6 виборчих округів відповідно до кількості районів. На кожному із виборчих округів місцевий партійний осередок затверджував список кандидатів, і щоб змінити свій порядковий номер, кандидат мав набрати щонайменше 25% голосів від виборчої квоти. У виборах до Львівської міської ради такий виборчий бар'єр становив 685 голосів, і відповідно до інформації Громадянської мережі «Опора» такий бар'єр змогли подолати лише 5,5 % кандидатів. У результаті таких нововведень голос окремого виборця значно втратив свою значущість, порівняно із виборами 2015 року.

Таблиця 2.1

## Еволюція представницької демократії на місцевому рівні\*

Рік місцевих виборів	Система виборів	К-сть депутатів
1990	мажоритарна	150
1994	мажоритарна	50
1998	мажоритарна	90
2002	мажоритарна	90
2006	закриті партійні списки	90
2010	змішана система закритих списків та партійної мажоритарної	90
2015	відкриті партійні списки	64
2020	частково відкриті партійні списки	64

У таблиці 2.1 видно еволюцію представницької демократії на місцевому рівні. У період з 1990 до 2002 роки місцеві вибори здійснювались за мажоритарною системою, де кандидати були обрані за більшістю голосів у своєму окрузі. Починаючи з 2006 року, відбувається перехід до системи партійних списків. Спочатку це були закриті списки, де виборці голосують за партію, а не за окремого кандидата. Потім, з 2015 року, система змінюється на

відкриті партійні списки, де виборці можуть вибирати конкретних кандидатів зі списку партії. На цьому прикладі бачимо, що насправді система представницької демократії на місцевому рівні в Україні не є сталою і вага голосу виборця та залежність депутата від своїх виборців є насправді дуже динамічною. Навряд чи це сприяє побудові міцних зв'язків між місцевими політиками та виборцями, а також довіри мешканців до місцевої влади. У цій ситуації для забезпечення сталого розвитку міста та прогнозованої місцевої політики надзвичайно важливими є участь мешканців у місцевій політиці не лише раз на 5 років через вибори депутатів та міського голови, але й на щодень через інструменти прямої демократії.

Отже, історія розвитку місцевої демократії у Львові є надзвичайно динамічною. Починаючи з періоду після виборів 1990 року і до останніх виборів 2020 року, спостерігалось поступове вдосконалення системи місцевого самоврядування. Історія також свідчить про те, що законодавство змінювалося з роками, враховуючи виборчі тенденції та потреби громади. Ухвалення Закону України «Про місцеве самоврядування» в 1997 році та його пізніший розвиток були важливими кроками для забезпечення прав громадян на самовизначення та збільшення відповідальності місцевих органів влади перед мешканцями. Інтродукція відкритих списків у 2015 році та їх подальше вдосконалення в 2020 році дозволили громадянам більш безпосередньо впливати на формування представницьких органів.

## **2.2. Особливості застосування інструментів участі громадськості у м. Львові**

У період із 2007 до 2017 роки у м. Львові запроваджено низку інструментів участі громадськості, які набули значного використання на практиці. Їхнє використання регламентовано Статутом територіальної громади Львова, затвердженим у грудні 2017 року. Детальний порядок їх застосування

регулюється безпосередньо текстом Статуту, його додатками або окремими положеннями, які були прийняті до або після нього. Особливістю Статуту територіальної громади міста Львова є те, що участь громадян у місцевому самоврядуванні визначена через призму не лише прав, але й обов'язків громадян міста. Такий підхід сприяє визначенню більш відповідальних взаємовідносин між громадою та окремим громадянином.

Статут територіальної громади міста Львова визначає можливості для участі львів'ян у місцевому самоврядуванні, які можна поділити на три умовні частини: право на отримання інформації про роботу органу місцевого самоврядування, право на висловлення власної думки та позиції, право на участь у формуванні місцевої політики та прийнятті рішень органу місцевого самоврядування, а також вже згадані обов'язки членів територіальної громади м. Львова.

Право на інформацію. У статті 8 «Забезпечення відкритості і транспарентності у системі місцевого самоврядування» передбачено обов'язок міської ради та її виконавчих органів оприлюднювати свої нормативно-правові акти та їх проекти, організувати свою роботу у формі відкритих засідань міської ради та виконавчого комітету, в тому числі трансляцію онлайн в мережі Інтернет, оприлюднювати поіменні результати голосування. Також визначено спосіб та порядок звітування Львівського міського голови, виконавчих органів, депутатів, постійних комісій, тимчасових контрольних комісій та робочих груп Львівської міської ради. Визначено відповідальних посадових осіб за забезпечення відкритості своєї діяльності.

У статті 9 «Документи та інформація органів та посадових осіб місцевого самоврядування, що підлягають обов'язковому оприлюдненню» визначено перелік інформації та документів із 30 позицій, які підлягають обов'язковому оприлюдненню. Наприклад, показники підприємств комунальної власності господарського та фінансового планування, електронний реєстр об'єктів нерухомого майна територіальної громади м. Львова чи проект бюджету м. Львова. Також важливими нормами є гарантування мешканцям права бути

присутніми на засіданнях Львівської міської ради, її постійних комісій, виконавчого комітету Львівської міської ради у порядку, встановленому цим Статутом, Регламентами Львівської міської ради та її виконавчого комітету.

Обов'язок проведення консультацій з громадськістю щодо визначеного переліку питань, наприклад перед прийняттям бюджету розвитку міста. Зазвичай виконання таких вимог забезпечується через оприлюднення відповідної інформації на офіційній сторінці Львівської міської ради та Інформаційному порталі депутатів Львівської міської ради.

Якість та прозорість оприлюдненої інформації можемо оцінити через рейтинг підзвітності та прозорості міст України, який до 2022 року проводила громадська організація Transparency International Ukraine у межах програми: «Transparent cities/Прозорі міста», див. рис. 2.1.

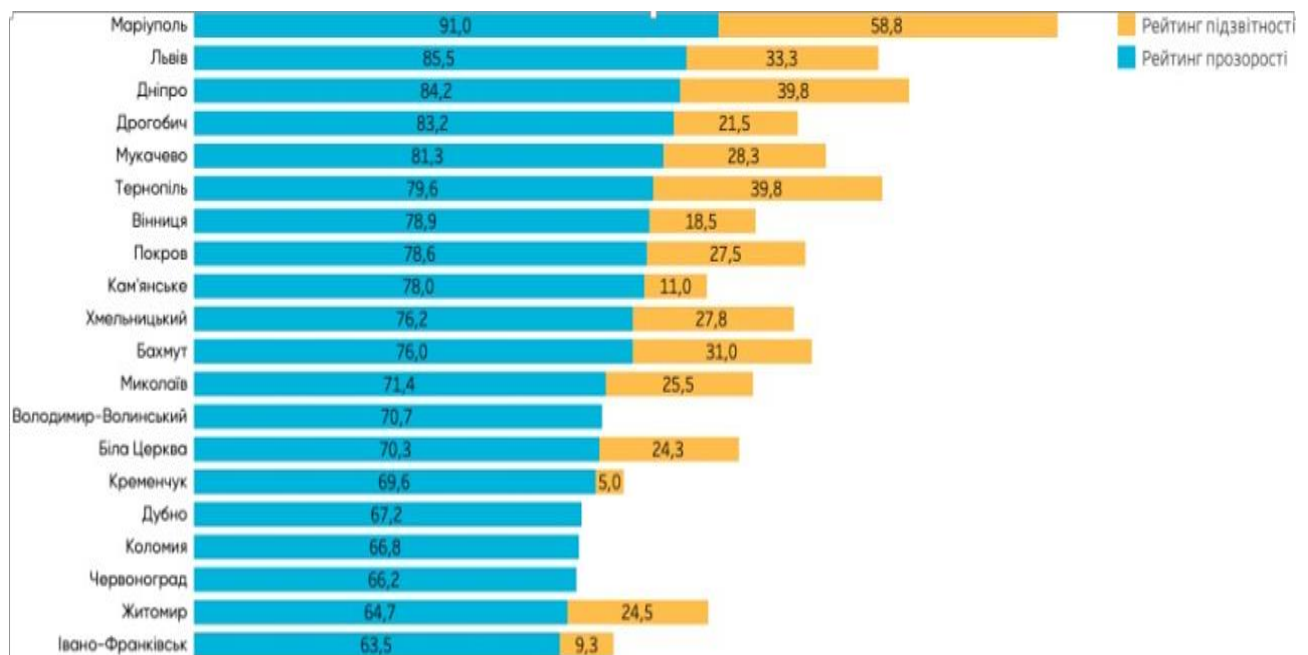


Рис.2.1. Рейтинг прозорості 100 українських міст у 2021 р., Муніципальна прозорість

\*Джерело: <https://transparentcities.in.ua/accountability-rating>

За результатами рейтингу підзвітності та прозорості міст України за 2021 рік, Львів був на другому місці у загальному рейтингу, найкращі результати мав лише Маріуполь.

Право на висловлення власної думки. Можемо виділити такі можливості:

1. Право подавати індивідуальні та колективні звернення (скарги, заяви, пропозиції) органам і посадовим особам Львівської міської ради й одержувати на них відповіді у встановлені законодавством України терміни.

2. Бути включеними у встановленому порядку до складу консультативно-дорадчих органів при Львівській міській раді та її виконавчих органах.

3. Право на виступ на пленарному засіданні Львівської міської ради, засіданні постійної комісії у порядку, встановленому Львівською міською радою, на засіданні виконавчого комітету Львівської міської ради у порядку, встановленому виконавчим комітетом Львівської міської ради.

4. Право на особистий прийом депутатами, посадовими особами Львівської міської ради та її виконавчих органів.

5. Право на участь у проведенні громадської експертизи у порядку, встановленому Львівською міською радою.

6. Право подавати свої пропозиції та зауваження в рамках громадських консультацій, які організовує Львівська міська рада.

Гаряча лінія міста. Базовою та ключовою можливістю є подання звернень громадян, що визнається одним із найпростіших та найефективніших способів взаємодії між мешканцями та міською радою. Згідно із Законом України «Про звернення громадян», це може здійснюватися як в усній, так і письмовій формі.

Уже з 2007 року міська рада Львова впровадила сервіс «Гаряча лінія міста» для прийому звернень громадян, який постійно вдосконалювався протягом усього цього часу. Розпорядженням Львівського міського голови № 18 від 27 січня 2010 року був затверджений порядок реагування відділу «Гаряча лінія міста» на звернення громадян, відповідно до якого визначено терміни реагування на звернення громадян.

У разі термінових (аварійних) звернень мешканців, інформація про невирішені питання службами міста потрапляла на розгляд першого заступника міського голови та міського голови вже протягом 72 та 84 годин відповідно. Такий підхід до контролю та моніторингу роботи комунальних служб сприяв здобуттю



довіри мешканців до «гарячої лінії міста» і позитивно вплинув на покращення якості роботи аварійних комунальних служб.

Запровадження єдиного короткого номера 15-80 із можливістю прямого набору номера через операторів мобільного зв'язку суттєво вплинуло на зручність комунікації містян з міською владою, а значить кількість звернень. З часом місто розширило канали комунікації через створення відповідного мобільного додатка «Гаряча лінія міста», групи у соціальній мережі «Фейсбук» та інтернет-порталу.

Як наслідок, спостерігаємо позитивну динаміку кількості звернень на «гарячу лінію» міста, що може свідчити про зручність та ефективність такого інструменту участі для вирішення нагальних та простих міських проблем, див. табл. 2.2.

Таблиця 2.2

## Кількість зареєстрованих звернень на «гарячій лінії» міста Львова\*

Рік	телефонні звернення	Фейсбук-сторінка	мобільний додаток інтернет портал телеграм
2018	108290	8261	2751
2019	131673	9437	10652
2020	122523	7242	11057
2021	147060	8991	29980
2022	104461	9310	45740

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-information>

Консультації з громадськістю. Передбачають можливість участі мешканців територіальної громади у вирішенні проблем міста, внесення пропозицій та зауважень до проєктів рішень чи проведення опитувань громадської думки, що підвищує суспільну легітимність рішень міської ради. Предметом консультацій можуть бути питання, що належать до компетенції місцевого самоврядування. Варто зазначити, що на відміну від громадських слухань ініціатива проведення консультацій із громадськістю належить органу місцевого самоврядування, а не

мешканцям. Але це не применшує значення цього інструменту громадської участі, адже пропозиції, подані в межах громадських консультацій, обов'язково розглядаються та враховуються місцевою владою під час прийняття остаточного рішення. Консультації у Львові регулюються статтею 48 Статуту територіальної громади м. Львова (рішення №2667 від 07.12.2017 р.) та Положенням про порядок проведення громадських консультацій у м. Львові (рішення 2447 від 05.10.2017 р.).

Ініціатором громадських консультацій може бути міський голова, Львівська міська рада, постійні комісії депутатів, фракції депутатів, не менше 1/10 складу виконавчого комітету міської ради та виконавчих органів міської ради з питань, що належать до їх компетенції.

Громадські консультації є обов'язковими для вирішення таких питань, як: 1) прийняття Статуту територіальної громади Львова; 2) затвердження Стратегії розвитку Львова; 3) затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку міста; 4) затвердження бюджетної резолюції та переліку об'єктів, витрати на які здійснюватиметься за рахунок бюджету міста Львова наступного року; 5) прийняття нормативно-правових актів; 6) розміщення екологічно небезпечних об'єктів у місті, видача ліцензій, за які відповідає Львівська міська рада. При цьому питання, які не належать до компетенції органів місцевого самоврядування та стосуються обрання, призначення та звільнення посадових осіб, які належать до компетенції міського голови Львова, міської ради та її виконавчих органів, не є предметом громадських консультацій.

Термін проведення консультацій не може бути менше ніж 7 і більше ніж 30 календарних днів.

Громадські консультації проводяться у формі пропозицій. З цією метою ініціатор проводить відкриті зустрічі, круглі столи та інші інформаційні заходи з метою максимального залучення громадян. За результатами розгляду кожної з поданих пропозицій приймається одне з трьох можливих рішень: взяти пропозицію до уваги – вказує, як пропозиція буде врахована; частково розглянути

пропозицію – вказано, в якій частині і як пропозиція буде врахована; відхилити пропозицію – у цьому разі вказуються причини такого рішення.

Перші консультації з громадськістю відповідно до сучасного положення були проведені 11 листопада 2017 року з питання нової редакції Статуту територіальної громади м. Львова.

У період 2017-2023 років було проведено 74 консультації з громадськістю з них 17 за допомогою платформи електронної демократії edem.ua, див. рис. 2.2.

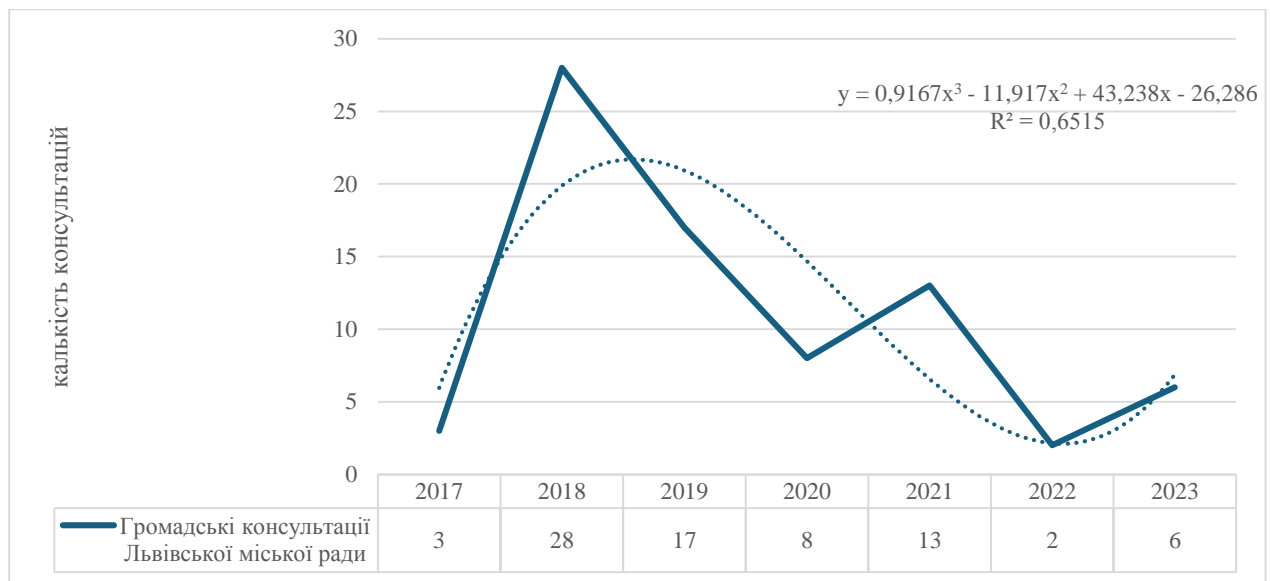


Рис.2.2. Зміна застосування інструменту громадських консультацій Львівської міської ради за період 2017 – 2023 рр.

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-consultation>

Право на виступ на пленарному засіданні Львівської міської ради.

Цікавою особливістю міської ради Львова є гарантована Статутом міста можливість для мешканців виступати на пленарних засіданнях міської ради Львова. Такий підхід є важливим елементом розвитку місцевого самоврядування. Він відображає прозорість, демократію та взаємодію між владою і громадянами. При цьому детальна процедура, визначена рішенням Львівської міської ради № 5762 «Про затвердження Порядку виступів членів територіальної громади м. Львова на пленарних засіданнях Львівської міської ради» від 31.10.2019 року. Такий підхід до участі громадян у місцевому самоврядуванні створює умови для

відкритого та конструктивного діалогу між мешканцями та представниками влади, сприяє вирішенню актуальних проблем та формуванню рішень, які краще відповідають потребам та інтересам громади.

На вебсторінці Інформаційного порталу депутатів Львівської міської ради розміщено протоколи усіх пленарних засідань сесії міської ради. Аналіз даних документів дозволяє зібрати статистику щодо кількості виступів мешканців на сесіях та їх впливу на результат голосування, табл. 2.3.

Таблиця 2.3

## Виступи мешканців на сесії Львівської міської ради\*

Рік	К-сть виступів	Індивідуальні питання	Загальні питання	Позитивно вирішено
2019	21	19	0	19
2020	13	10	3	5
2021	19	15	1	12
Загалом	53	44	4	36

\*Джерело: <https://lvivrada.gov.ua/zasidannia/protokolu-zasidan-radu>

Варто зазначити, що із початком повномасштабного вторгнення держави-терориста російської федерації міська влада була змушена обмежити доступ до пленарних засідань, в тому числі можливість для виступів. Така можливість збереглась виключно через засоби відеозв'язку, проте стала значно менш затребуваною.

Право на участь у здійсненні та формуванні місцевої політики та прийнятті рішень органу місцевого самоврядування. Норми Статуту міста визначають такі можливості членів територіальної громади на участь у місцевому самоврядуванні: право на участь у місцевому референдумі; право обирати та бути обраними Львівським міським головою, депутатами Львівської міської ради; право на службу в органах місцевого самоврядування м. Львова; право на участь у наглядовій раді комунального унітарного підприємства; брати участь у створенні та діяльності органів самоорганізації населення м. Львова; право на участь у безпосередньому здійсненні місцевого самоврядування територіальною

громадою м. Львова через загальні збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, громадський бюджет, електронні петиції, місцеві ініціативи та інші, передбачені законодавством форми, рис. 2.3.

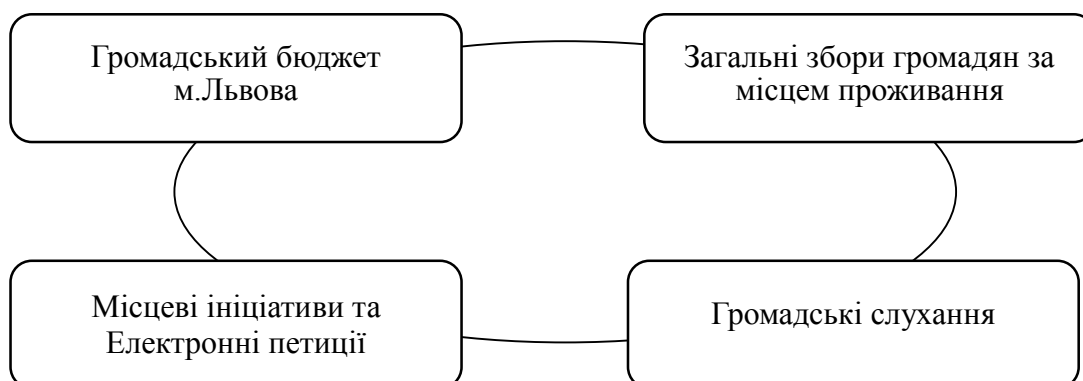


Рис. 2.3. Форми участі мешканців у місцевому самоврядуванні (на прикладі міста Львова).

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-consultation>

Громадські слухання. Громадські слухання стали однією з найпоширеніших форм участі громадськості у місцевому самоврядуванні м. Львова, які мають найдовшу історію з усіх інструментів участі, які зараз використовуються у місті. Вперше вони були проведені у 2007 році, і з того часу стали популярною практикою для місцевої громади. За 16 років у Львівській міській раді було проведено 593 громадських слухання, в яких взяли участь близько 20 тис. осіб, див. рис. 2.4.

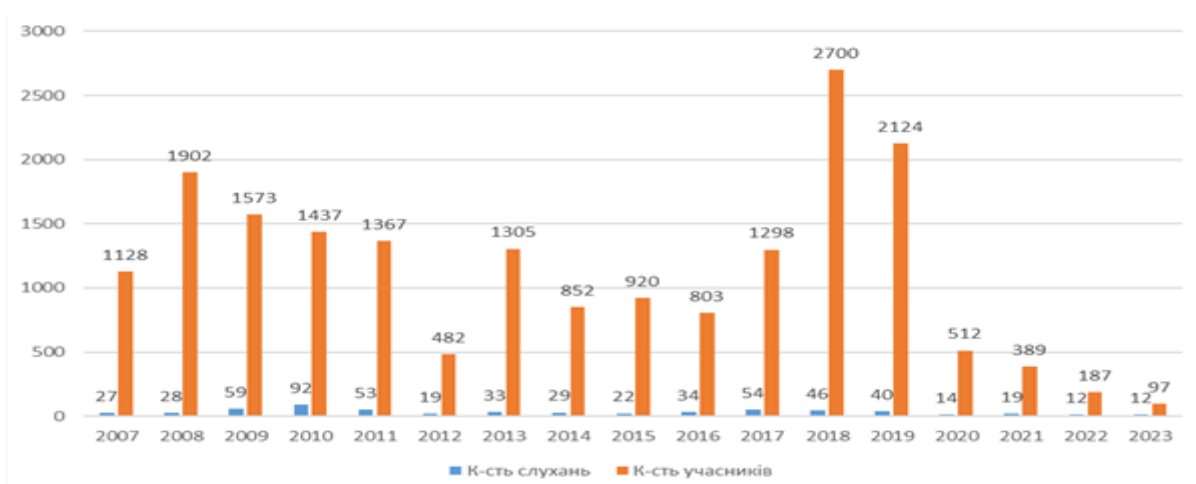


Рис. 2.4. Динаміка кількості громадських слухань у м. Львові у 2007-2023 рр.

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-hearings>

Така статистика свідчить про активність та інтерес громади до участі у прийнятті важливих рішень для міста, а також відкритість міської ради до діалогу. Громадські слухання відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості та відкритості в діяльності місцевої влади, а також врахуванні думки та поглядів громадян під час прийняття рішень, що стосуються їхнього життя та міського середовища.

Важливо зазначити, що у Законі України «Про місцеве самоврядування» дано визначення «громадських слухань» як права територіальної громади проводити зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування. Тобто ініціатива у проведенні громадських слухань, а значить обрання проблеми, яка підлягає слуханню, мала б належати саме членам територіальної громади, а не представникам місцевої влади. Проте на практиці поняття громадських слухань було спотворено як право, а в чітко окреслених випадках обов'язок місцевої влади проводити зустрічі з мешканцями щодо обговорення тих чи інших питань. Наприклад, Статут міста Львова у редакції 2002 року, яка діяла до 2017 року містив норму, яка передбачала, що громадські слухання можуть проводитися виключно з ініціативи міської ради або її постійних комісій, виконавчих органів міської ради, органів самоорганізації населення.

У новій редакції Статуту територіальної громади міста Львова від 2017 року цей недолік було виправлено і передбачено для мешканців можливість самостійно ініціювати громадські слухання щодо теми, яка їх цікавить і належить до компетенції міської ради.

Пропозиції, внесені під час громадських слухань та відображені в його протоколі, підлягають обов'язковому розгляду. Призначені посадові особи, відповідальні за розгляд пропозицій, приймають одне з таких рішень щодо кожної поданої пропозиції:

- врахувати пропозицію – у цьому разі вказати конкретні заходи щодо її виконання, графік її виконання та відповідальних за це посадових осіб;
- відхилити пропозицію – вказуються причини такого рішення;
- частково розглянути пропозицію – зазначаються причини такого рішення, а також заходи щодо реалізації частини розглянутої пропозиції, графік її виконання та відповідальні за це посадові особи.

Інформація про результати розгляду пропозицій надсилається ініціатору громадських слухань та оприлюднюється на офіційному вебсайті Львівської міської ради.

Важливо зазначити, що на практиці з 2017 року у Львові було проведено лише кілька громадських слухань з ініціативи мешканців. Варто навести приклад громадських слухань щодо будівництва сміттєпереробного заводу на вулиці Пластовій, 13 у місті Львові, які відбулися 18.07.2018 року. До участі у слуханнях зареєструвалося 352 учасники, а фактична мета організаторів була унеможливити таке будівництво в місті. Іншим таким прикладом було проведення громадських слухань щодо збереження комунальної 3-ї стоматологічної поліклініки у Залізничному районі у статусі бюджетної установи Львівської міської ради від 28.02.2018 та 28.02.2019 року. Також важливо наголосити, що абсолютна більшість громадських слухань із майже 600, які були проведені у Львові, стосувалися сфери містобудування.

*Місцева ініціатива.* Місцева ініціатива – це можливість для мешканців територіальної громади Львова подати письмову пропозицію (у тому числі підготовку проєкту рішення) з будь-яких питань, пов'язаних з місцевою автономією, до Львівської міської ради, яка має прийняти рішення в межах своєї компетенції. Його використання у Львові регулюється: статтею 32 Статуту територіальної громади м. Львова (рішення №2667 від 07.12.2017); положенням про місцеві ініціативи м. Львова (рішення №1969 від 18.05.2017).

Ініціатором місцевої ініціативи на розгляд міської ради є ініціативна група львів'ян у складі не менше 5 осіб віком від 18 років кожна, зареєстрованих у Львові не менше ніж один рік. Ініціатива підлягає розгляду, якщо протягом 60

днів його підтримали (підписали) не менше 500 членів територіальної громади м. Львова. Підписи збираються на стандартних підписних листах, які мають містити ряд обов'язкових персональних даних.

Автори місцевої ініціативи можуть подати проєкт рішення, яке стосуватиметься питання, описаного в місцевій ініціативі. Однак він має відповідати вимогам Регламенту Львівської міської ради та містити пояснювальну записку. Разом із підписними листами та повідомленням про місцеву ініціативу воно доставляється через Центри надання адміністративних послуг.

Протягом 10 робочих днів Секретаріат Ради перевіряє подані документи на відповідність вимогам законодавства та Положення. Після цього: приймається рішення про реєстрацію, припинення або передачу місцевої ініціативи для розгляду на наступному засіданні постійної комісії з питань законності, депутатської діяльності та свободи вираження поглядів.

Якщо місцева ініціатива набрала необхідну кількість підписів та перевірена, її подають до Львівської міської ради з можливістю виступу її авторів на наступному або наступному пленарному засіданні міської ради. Для цього відділу Секретаріат ради готує проєкт рішення про розгляд місцевої ініціативи та подає його на розгляд відповідної постійної комісії за участю відповідних виконавчих та ініціаторів. За результатами розгляду такого проєкту рішення міська рада більшістю голосів загальних депутатів може прийняти рішення про його підтримку або відхилення.

У разі підтримки місцевої ініціативи виконавчі органи або їх посадові особи, призначені Львівською міською радою, зобов'язані підготувати дорожню карту для вирішення питань, порушених місцевою ініціативою, та у разі потреби підготувати проєкт рішення Львівської міської ради. Інформація про результати місцевої ініціативи публікується в окремому розділі Інформаційного порталу депутатів Львівської міської ради.



На практиці місцева ініціатива як інструмент участі громадськості використовується нечасто, за весь період дії регулювання до Львівської міської ради було подано 8 місцевих ініціатив. Остання з них 18 листопада 2019 року.

Обмежена кількість поданих ініціатив пояснюється необхідністю збору паперових підписів та введенням паспортних даних. Також слід зазначити, що можливість подати електронну петицію стала конкурентною альтернативою та здебільшого замінила цей процес.

*Електронна петиція.* Електронна петиція – це колективне звернення громадян до Львівської міської ради через її офіційний вебсайт (Інформаційний портал депутатів Львівської міської ради) або інший спеціалізований вебсайт за допомогою електронної ідентифікації. На практиці це один із найбільш популярних та дієвих інструментів участі серед мешканців міста Львова.

Його використання регламентується: статтею 20 Статуту територіальної громади міста Львова (рішення №2667 від 07.12.2017р.); положенням про електронні петиції у м. Львові (рішення №5471 від 19.09.2019 р.).

Електронна петиція підлягає розгляду, якщо протягом 60 днів з дня оприлюднення на сайті її підтримує не менше ніж 500 членів територіальної громади міста Львова. Автором електронної петиції може бути особа, яка досягла 16 років, є громадянином України та зареєстрована в установленому порядку, володіє нерухомим майном, офіційно працевлаштована, навчається або народилася на території Львівської міської територіальної громади.

Електронна петиція має стосуватись питань, розгляд та вирішення яких належить до виключної компетенції Львівської міської ради.

Електронна петиція не може стосуватися:

- обрання, призначення на посаду чи звільнення з посади працівників Львівської міської ради або інших підпорядкованих їй підприємств, установ, організацій, що належать до компетенції міського голови, міської ради та її виконавчих органів;

- питання припинення або реорганізації підприємств, установ, організацій комунальної власності територіальної громади м. Львова.

З моменту впровадження інструменту електронних петицій у Львові для його адміністрування використовується зовнішня інформаційна платформа під назвою Єдина система місцевих петицій ([www.e-dem.in.ua/lviv](http://www.e-dem.in.ua/lviv)), якою також користуються більшість інших місцевих рад в Україні.

Після реєстрації петиції на спеціальному вебсайті вона перевіряється уповноваженою особою Секретаріату Ради на відповідність формальним вимогам Положення. За результатами попереднього розгляду вирішено, що звернення може зібрати електронні підписи або відхилити звернення із зазначенням причин такого рішення.

Якщо електронна петиція набере необхідну кількість голосів, вона подається до Львівської міської ради шляхом підготовки проєкту рішення про електронну петицію та включення її до порядку денного наступного або чергового пленарного засідання міської ради. Її автор має право виступати на засіданнях постійних комісій та на пленарному засіданні міської ради під час розгляду звернення. Львівська міська рада розглядає електронну петицію та приймає рішення про її підтримку більшістю голосів від загальної кількості членів ради. Якщо необхідну кількість голосів не набрано, пропозиція, що міститься в петиції, вважається відхиленою.

У разі прийняття рішення про підтримку електронної петиції виконавчий орган міської ради, визначений у тексті рішення, готує дорожню карту щодо вирішення питання за участю заявника. Він має містити відповіді на три запитання: як вирішити проблему (заходи щодо реалізації), терміни вирішення проблеми та розмір бюджетних асигнувань, необхідних для вирішення проблеми. Після розроблення дорожньої карти орган виконавчої влади подає її на розгляд та остаточне затвердження відповідній профільній постійній комісії Львівської міської ради.

Інструментом електронних петицій у Львові користуються з 2016 року. Загалом за період 2016-2023 років львів'яни на спеціалізованому сайті зареєстрували 1550 електронних петицій, з них 146 набрали необхідну кількість підписів, що становить близько 10%, див. рис. 2.5.

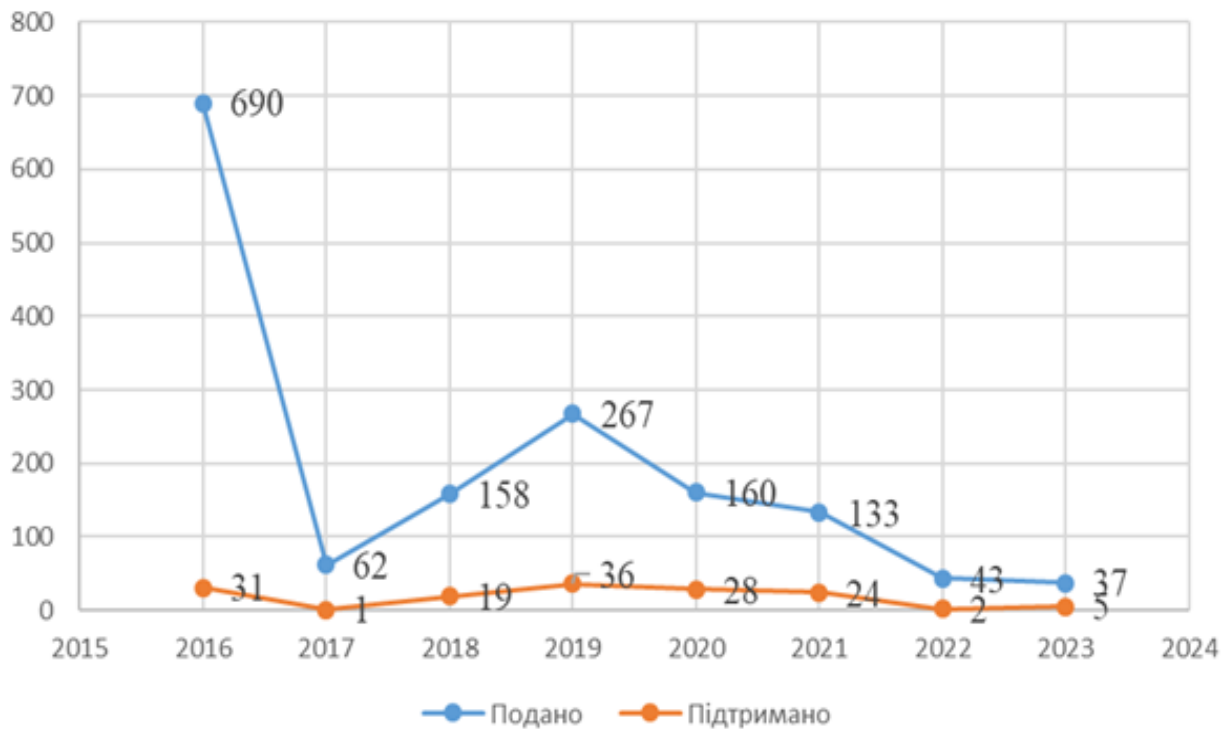


Рис.2.5. Динаміка подання електронних петицій Львівської громади у 2016-2023 рр.

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-information>

Як видно з діаграми, великий сплеск із реєстрації петицій припадає на 2016 рік, а далі активність спадає і у 2018 році знову зростає. Можемо припустити, що це пов'язано із затвердженням Львівською міською радою Статуту територіальної громади, норми якого передбачають зменшення кількості підписів для підтримки петиції з 1000 до 500, а також обов'язковий розгляд підтриманої петиції на сесії Львівської міської ради. 500 підписів – це найнижчий поріг серед усіх великих міст України.

Для прикладу, у Києві для внесення електронної петиції на розгляд міської ради необхідно зібрати 6000 підписів, у Харкові – 5000, Дніпро – 3000, Кривий Ріг – 1000, Запоріжжя – 750, Львів – 500, Вінниця – 350, Тернопіль – 300, Чернігів, Чернівці чи Херсон – 250 підписів, див. рис. 2.6.

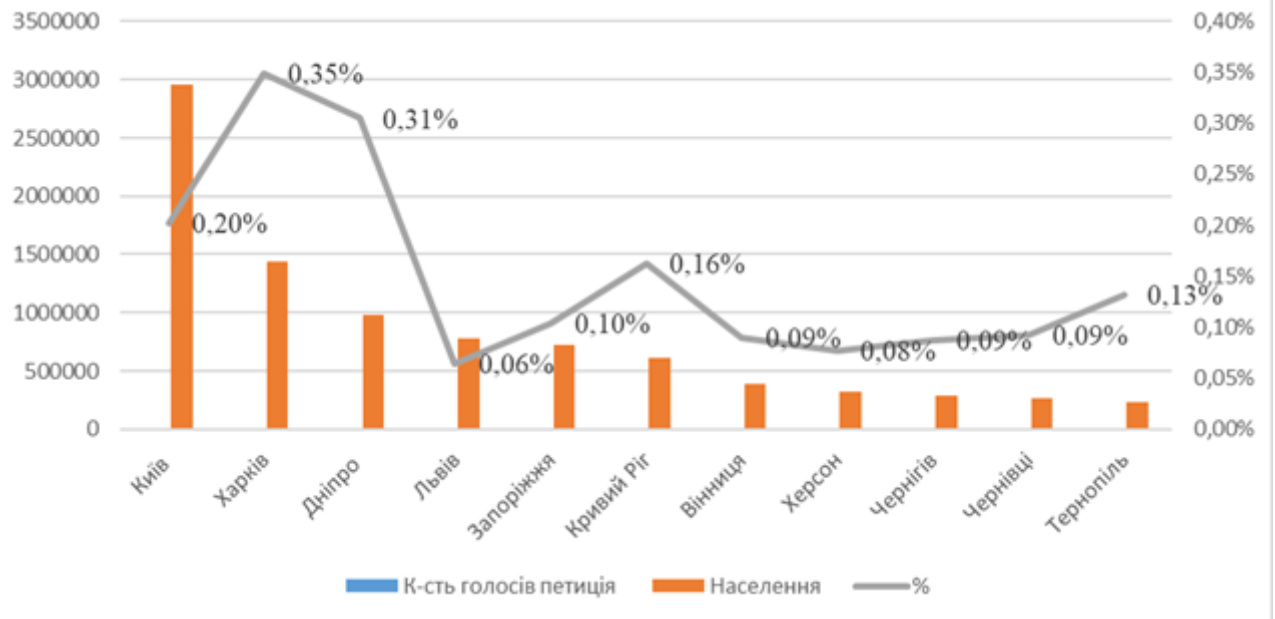


Рис.2.6. Кількість підписів, необхідних для підтримки електронної петиції у різних містах України

\*Джерело: складено автором самостійно на основі даних із відкритих джерел

Упродовж 2016-2023 років було підтримано 146 петицій до Львівської міської ради. Відповідно до інформації, розміщеної на вебсторінці <https://petition.e-dem.ua/lviv>, у міській раді з них було розглянуто 131 петицію, підтримано актуальність та необхідність вирішення описаної проблеми у 85 випадках, що становить 65%. Натомість 46 петицій було відхилено депутатами міської ради або керівником виконавчого органу, відповідальним за розгляд петиції. Необхідно враховувати, що навіть якщо петиція отримала підтримку міської ради, це ще не гарантує її виконання. Підтримка може означати лише визнання актуальності проблеми та доручення для визначеного виконавчого органу напрацювати та погодити із профільною депутатською комісією дорожньої карти вирішення питання, описаного в електронній петиції. Таким чином, слід акцентувати увагу на тому, що після підтримки петиції міською радою у виконавчих органах виникає лише обов'язок із напрацювання дорожньої карти з її реалізації.

*Загальні збори громадян за місцем проживання.* Загальні збори громадян – це зібрання громадян за місцем їхнього проживання, які скликаються у будинку

(сусідніх будинках), житловому комплексу, на вулиці, у кварталі, мікрорайоні для обговорення та прийняття рішень з питань місцевого значення, що мають безпосереднє відношення до території, на якій вони проводяться. Їхнє проведення регулюється статтею 29 Статуту територіальної громади м. Львова (рішення № 2667 від 07.12.2017).

Участь у загальних зборах мають право повнолітні жителі Львова, що проживають на території, на якій проводяться загальні збори. Збори скликаються ініціативною групою, склад якої повинен становити не менше ніж три мешканці. Збори можуть бути проведені в громадських місцях або в приміщеннях за згодою власника.

Про проведення загальних зборів ініціативна група інформує Львівську міську раду шляхом надсилання повідомлення до Центру надання адміністративних послуг із зазначенням необхідної інформації. Участь представника уповноваженого виконавчого органу міської ради є обов'язковою за умови подання повідомлення про його проведення не пізніше ніж за два робочі дні до дня засідання. За бажанням можуть брати участь і депутати міської ради.

За результатами загальних зборів їх учасники приймають колективне рішення з пропозицією щодо вирішення конкретної місцевої проблеми. Воно підлягає обов'язковому розгляду місцевою владою за участю організаторів загальних зборів. Для прийняття рішень має брати участь не менше ніж половина повнолітніх членів територіальної громади, які проживають на території проведення загальних зборів. Рішення загальних зборів приймається більшістю голосів присутніх.

Загальні збори громадян можуть проводитися в громадських місцях або в приміщеннях за згодою власника приміщення.

Рішення загальних зборів приймається у письмовій формі та підписується членами ініціативної групи. До рішення, надісланого до органів та посадових осіб Львівської міської ради, додається також реєстраційна картка загальних зборів громадян, яка по суті є звичайним протоколом.

Львівська міська рада або визначена посадова особа зобов'язані розглянути рішення загальних зборів протягом 30 робочих днів з дня його отримання. За результатами розгляду приймається рішення про врахування, часткове розгляд або відхилення рішення загальних зборів.

Загальні збори громадян за місцем проживання у Львові не користуються популярністю і практично не використовуються через складність збору половини повнолітніх громадян певної території, а також малозначність юридичних наслідків таких зборів, які по суті зводяться до статусу колективного звернення громадян.

*Громадський бюджет Львова.* Беззаперечним лідером серед інструментів громадської участі у Львові за популярністю та кількістю учасників є громадський бюджет. Це спосіб визначення видатків частини бюджету розвитку Львівської міської територіальної громади за допомогою прямого волевиявлення її мешканців.

У зв'язку з актуальністю реалізації громадського бюджету як механізму участі громадськості в місцевому самоврядуванні ми далі детально проаналізуємо практику реалізації його на прикладі міста Львова.

І серед інструментів громадської участі, які практикуються у Львові, слід згадати місцевий референдум. Цей інструмент безпосередньої демократії зазначено у статті 27 Статуту територіальної громади Львова як спосіб вирішення львів'янами питань, віднесених Конституцією України та законами України до відання місцевого самоврядування шляхом їхнього вільного волевиявлення. Рішення, прийняті з його допомогою, є обов'язковими для виконання на території Львова і не потребують погодження з органами місцевого самоврядування чи органами державної влади. Це принципово відрізняє їх від рішень, прийнятих за допомогою інших інструментів участі. Однак через відсутність законодавчої бази місцевий референдум наразі не використовується, оскільки його неможливо вирішити шляхом прийняття окремих рішень органів місцевого самоврядування.

Важливим нововведенням Статуту міста є опис не лише прав членів територіальної громади на участь у місцевому самоврядуванні, але й їхні

обов'язки. Так, нормотворець визначає 7 основних обов'язків для членів територіальної громади: дотримуватися норм Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування, законодавства України та цього Статуту; шанобливо ставитися до об'єктів історико-культурної спадщини; шанобливо та ощадливо ставитися до об'єктів інфраструктури та ресурсів м. Львова; бережливо ставитися до довкілля; реалізовувати свої права та законні інтереси з повагою до прав інших членів територіальної громади м. Львова; дотримуватись та виконувати акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування м. Львова; сплачувати місцеві податки та збори.

Також з огляду на реалії воєнного стану та в умовах агресії російської федерації перелік визначених обов'язків, на нашу думку, міг би бути доповнений обов'язком захисту своєї громади від посягання на її територіальну приналежність до держави Україна.

Вважаємо, що включення не тільки прав, але і обов'язків громадян до статуту міста є важливим кроком у створенні більш відповідальної та збалансованої системи місцевого самоврядування.

*Принципи сталого розвитку.* Ще однією важливою складовою статуту, а також своєрідним ноу-хау для місцевого самоврядування є окрема стаття, присвячена принципам сталого розвитку м. Львова. Ця норма передбачає обов'язок міської ради затверджувати Стратегію розвитку м. Львова з урахуванням передвиборної програми депутатів та Львівського міського голови на період, не менший за термін повноважень Львівської міської ради відповідного скликання. Натомість новообрана Львівська міська рада розглядає і за необхідності вносить зміни до чинної Стратегії розвитку м. Львова або приймає нову Стратегію протягом календарного року з дня проведення її першого пленарного засідання.

На нашу думку, інтеграція принципів сталого розвитку у Статут територіальної громади міста Львова є значущим кроком у напрямку більш відкритого, прозорого та відповідального управління. Закріплення в Статуті необхідності розроблення та затвердження Стратегії розвитку м. Львова є цілком

унікальним та інноваційним підходом, який може служити прикладом для інших міст.

Отже, місто Львів активно застосовує різноманітні інструменти участі громадян в місцевому самоврядуванні. Міська влада надає резидентам широкі можливості для отримання інформації, висловлення своєї думки та участі у формуванні місцевої політики. Зокрема, це включає відкритість у роботі органів місцевого самоврядування, можливість подання звернень та участь в громадських слуханнях, консультаціях, а також висловлення громадян на пленарних засіданнях міської ради. Особливий акцент робиться на активній взаємодії між владою та громадою через інструменти, такі як громадські слухання, локальні ініціативи, електронні петиції та участь у громадському бюджеті.

Важливо, що мешканці Львова мають можливість впливати на прийняття рішень через різні форми участі, що сприяє збільшенню відкритості та легітимності в місцевому самоврядуванні. Також варто зазначити, що важливою частиною участі громадян у місцевому самоврядуванні Львова є можливість подання ініціатив громадян, електронних петицій та участь у громадському бюджеті. Ці інструменти дозволяють мешканцям активно висловлювати свої потреби та пропозиції, що сприяє залученню громадськості до процесу прийняття рішень. Важливим кроком є також визначення обов'язків членів територіальної громади, що вказує на відповідальний підхід до участі в місцевому самоврядуванні та важливість внеску кожного у процес творення територіальної громади.

На наш погляд, одним із недоліком чинної редакції Статуту територіальної громади Львова є відсутність згадок про співпрацю зі сусідніми до Львова громадами та їхню взаємодію, в тому числі в межах Львівської агломерації. Адже така співпраця та взаємодія може мати значний потенціал для розвитку регіону загалом.

Спільні проекти, програми та стратегії розвитку з іншими громадами зумовлять ефективніше використання ресурсів, спільне вирішення проблем та



досягнення спільних цілей в галузі інфраструктури, транспорту, економіки та інших сферах.

Взаємодія в межах агломерації може сприяти розвитку великої території як єдиного економічного та соціокультурного простору, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону та забезпеченню кращих умов для життя громадян.

Тому додавання в Статут міста Львова положень про співпрацю зі сусідніми громадами та взаємодію в межах агломерації може бути корисним кроком для покращення розвитку регіону та сприяти побудові більш інтегрованої та ефективної системи управління.

### **2.3. Громадський бюджет як ключовий інструмент громадської участі у м. Львові**

Громадський бюджет у місті Львові став не лише інструментом розподілу фінансових ресурсів, але й інструментом для вираження ідей, потреб та поглядів громадян. Важливим аспектом громадського бюджету є його роль у сприянні взаємодії між місцевою владою та громадою. Цей інструмент стимулює діалог, розширює можливості обговорення та спільного вирішення питань, що стосуються якісного покращення інфраструктури та соціально-економічного розвитку. Механізм громадського бюджету впроваджує прозорість та відкритість у процес розподілу бюджетних коштів, надаючи можливість громадянам слідкувати за використанням ресурсів та контролювати їхню ефективність.

У 2016 році спільно ініціювали запровадження такого інструменту громадської участі як громадський або партисипативний бюджет м. Львова. Так, у квітні розпорядженням міського голови Львова була створена робоча група, яка підготувала відповідний проєкт положення на розгляд Львівської міської ради. Особливістю робочої групи було те що, вона включала представників різних сторін – депутатів, керівників виконавчих органів міської ради, а також місцевих

НУО, зокрема представників ГМ «Опора» та Львівської організації Комітету виборців України. У цей самий період в Україні громадська організація “SocialBoost” в партнерстві із організацією IBSER отримала грант від USAID на розроблення та впровадження платформи «Громадський проєкт». Метою інтернет-платформи було зробити зручний сервіс, який автоматизує усі управлінські процеси, пов’язані з громадським бюджетом.

Як результат, 30 червня 2016 року Львівська міська рада прийняла ухвалу «Про затвердження Положення про громадський бюджет м. Львова», а вже 15 серпня цього ж року на інтернет-платформі [lviv.pb.org.ua](http://lviv.pb.org.ua) мешканці Львова мали можливість реєструвати проєкти до громадського бюджету Львова. Таким чином на платформі було зареєстровано 259 проєктів на загальну суму понад 145 млн. грн., з яких 233 було допущено до голосування. Голосування тривало з 1 до 15 листопада, мешканці мали можливість проголосувати безпосередньо через інтернет-платформу онлайн або скористатись послугами адміністратора ЦНАПу офлайн. Участь в голосуванні взяло 21215 осіб. У результаті переможцями було визначено 67 проєктів на загальну суму понад 17,5 млн. грн. Беручи до уваги ці дані, можна з абсолютною впевненістю говорити про появу в місті справді масового інструменту громадської участі – Громадського бюджету Львова. Причини такої популярності Громадського бюджету Львова серед його мешканців можемо визначити саме у партисипативних механізмах конкурсу. Унікальність цього інструменту участі є велика залученість мешканців, значна просвітницька складова, громадський контроль за використанням бюджетних коштів та, як наслідок, побудова сталої довіри між мешканцями та місцевою владою.

За допомогою громадського бюджету львів’яни можуть самостійно ініціювати та обирати, на що саме необхідно витратити кошти міського бюджету. Важливо, що автори проєктів роблять це спільно зі сусідами та однодумцями – зустрічаються, обговорюють ідеї, вдосконалюють їх, та голосують.

Громадський бюджет – це циклічний процес, в якому можна виділити відповідні етапи (рис.2.7.).

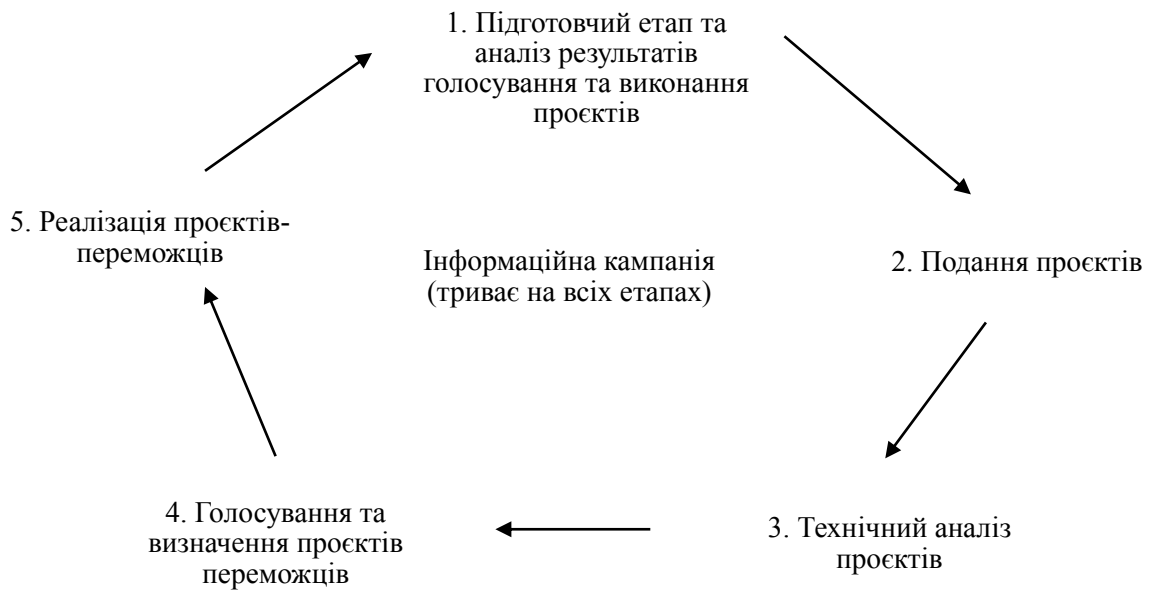


Рис.2.7. Етапи реалізації громадського бюджету міста Львова

\*Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/public-information>

Розглянемо більш детально усі етапи реалізації громадського бюджету Львова, завдяки яким набув такої популярності цей інструмент громадської участі.

1. Підготовчий етап та аналіз результатів голосування та виконання проєктів. Відповідно до положення про Громадський бюджет міста Львова – це механізм громадської участі, з допомогою якого жителі міста можуть подавати, обирати та реалізовувати ідеї, які спрямовані на покращення інфраструктури міста.

Для удосконалення процесу команда Громадського бюджету м. Львова щороку проводить електронне опитування серед авторів проєктів, консультації з громадськістю та відкриті зустрічі-обговорення пропонованих змін. Робоча група, яка складається з посадовців, депутатів, представників НУО та авторів великих проєктів-переможців розглядає усі пропозиції. Депутатський корпус Львівської міської ради підтримує запропоновані робочою групою зміни та оновлення положення про громадський бюджет Львова.

Варто зазначити, що таким чином положення щороку зазнавало змін та доповнень, відповідно до того, як набирав популярності та розвивався сам інструмент громадської участі. Востаннє зміни до положення були внесені у 2021 році.

2. Подання проєктів. Подавати та голосувати за проєкти громадського бюджету мають право громадяни України, громадяни іншої країни або ж особи без громадянства, якщо вони досягли віку 16 років та відповідають хоча б одному із зазначених критеріїв: місце проживання зареєстроване у м. Львові, що підтверджується паспортом або картою львів'янина; підприємство, установа чи організація, де працює відповідна особа, зареєстроване у м. Львові, що підтверджується паспортом та довідкою з місця праці; особа навчається у м. Львові, що підтверджується паспортом та студентським квитком або іншим документом, що підтверджує факт навчання; особа володіє на праві власності об'єктом нерухомості у м. Львові, що підтверджується паспортом та витягом з відповідного реєстру прав власності; місце народження особи зареєстроване у м. Львові, що підтверджується паспортом або свідоцтвом про народження.

3. Технічний аналіз проєктів. Технічний аналіз проєктів на предмет можливості їх реалізації здійснюють профільні управління Львівської міської ради, які пізніше будуть відповідальними за їхню реалізацію. На підготовку висновку надається 21 день. Якщо висновок не надійшов упродовж цього терміну – проєкт допускається до голосування. Якщо є зауваження, які можливо виправити, то в автора є можливість це зробити впродовж 7 днів. Загалом, як правило, відсоток проєктів, які не проходять оцінку, незначний – до 15 %.

У разі, коли висновок профільного виконавчого органу свідчить про те, що вартість проєкту перевищує 600 тис. грн для малих проєктів або 3 млн. грн для великих проєктів, його скеровують на розгляд відповідної профільної депутатської постійної комісії, яка має підтвердити або відхилити зауваження профільного виконавчого органу. Водночас це дозволяє відфільтрувати неможливі до реалізації проєкти ще до голосування. Динаміка кількості поданих та відхилених проєктів до громадського бюджету Львова наведені на рис. 2.8.



Рис. 2.8. Кількість поданих та відхилених проєктів до Громадського бюджету Львова

\*Джерело: <https://lviv.pb.org.ua>

4. Голосування за проєкти громадського бюджету. Голосування триває 15 календарних днів і відбувається з допомогою електронної платформи «Громадський проєкт». Кожен, хто має право голосу, може віддати один голос за великий та один за малий проєкт. Обов'язковою умовою для голосування є ідентифікація особи. Голосування та ідентифікація особи може бути проведена у Центрах надання адміністративних послуг м. Львова та/або за допомогою електронної ідентифікації через систему BankID. Важливо наголосити, що результати голосування відображаються на електронному сервісі у режимі реального часу, що сприяє загальній довірі до конкурсу, а також змагальності процесу.

Для того щоб забезпечити можливість участі для різних категорій населення, зокрема людей поважного віку, навчання пройшли десятки адміністраторів ЦНАП, що приймають проєкти та голоси у мешканців, які з тих чи інших причин не можуть це зробити з допомогою електронної платформи. Вагомий вплив на залучення якнайбільшої кількості мешканців мала ініціатива Приватбанку додати можливість голосування за проєкти громадського бюджету Львова через свої термінали.

Динаміка кількості осіб, що взяли участь у голосуванні за проекти до громадського бюджету Львова, наведені на рис. 2.9.

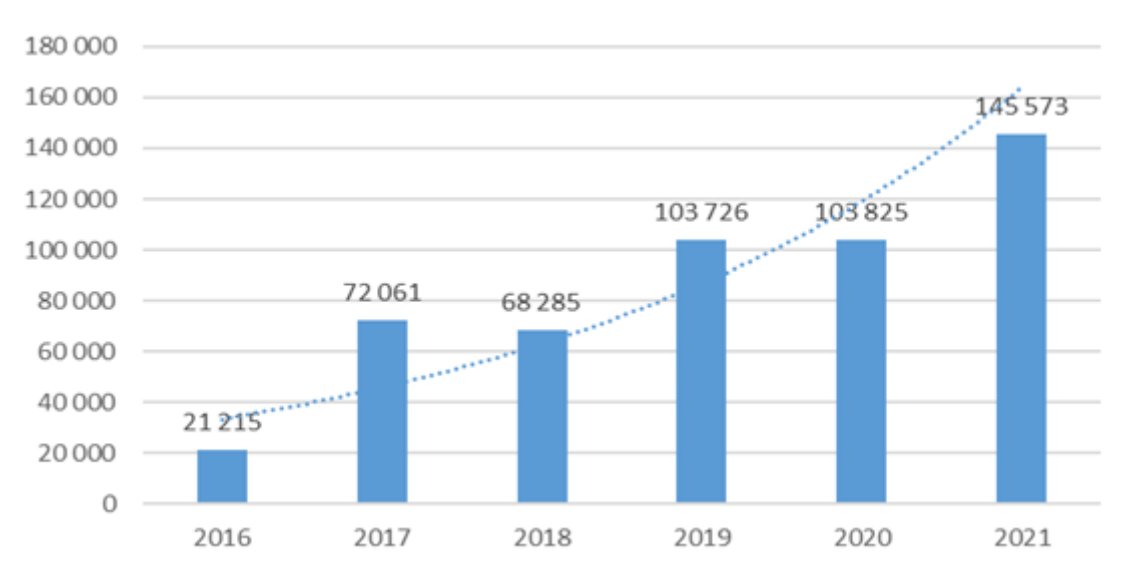


Рис. 2.9. Кількість осіб, які взяли участь у голосуванні

\*Джерело: <https://lviv.pb.org.ua>

Також, на наш погляд, є цікавою та важливою статистика структури голосування за проекти Громадського бюджету Львова протягом 2016 – 2021 рр. (рис. 2.10).

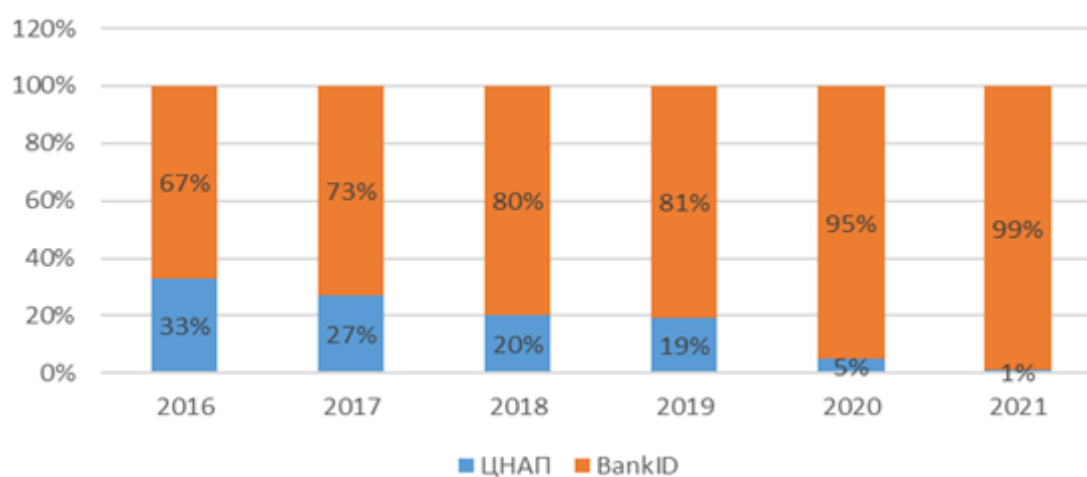


Рис. 2.10. Структура голосування офлайн(ЦНАП) та онлайн(BankID)

\*Джерело: <https://lviv.pb.org.ua>

Загалом спостерігається зниження використання ЦНАПу для голосування та збільшення використання BankID протягом цього періоду. Зміни у

використанні ЦНАП: за вказаний період – від 2016 до 2021 року – використання ЦНАПу для голосування зменшилося з 33% до 1% і відповідно використання BankID значно зросло, з 67% у 2016 році до 99% у 2021 році. Треба врахувати, що у 2020 та 2021 році голосування через ЦНАП було суттєво обмежено у зв'язку з епідемією коронавірусу. Зокрема, голосувати у ЦНАПі могли лише особи, які не зареєстровані у Львівській громаді, а отже не могли проголосувати за допомогою BankID.

Ці дані чітко свідчать про тенденцію до збільшення серед мешканців Львова використання більш сучасних та ефективних засобів голосування через Інтернет. Зокрема, зростання використання BankID у вибірці даних за 2016-2021 роки свідчить про зручність та популярність цифрових інструментів для голосування. Таким чином громадський бюджет є другим після місцевих виборів наймасовішим інструментом участі у місцевому самоврядуванні Львова.

5. Визначення переможців конкурсу. Відповідно до Статуту територіальної громади міста Львова (стаття 31) загальний обсяг громадського бюджету м. Львова на відповідний бюджетний період становить не менше 1% від затвердженого розміру видатків бюджету розвитку спеціального фонду міського бюджету м. Львова на той рік, у якому подаються пропозиції. На практиці обсяги бюджетних коштів, що виділялися щорічно на проекти громадського бюджету, значно вищі, і мали сталу динаміку до зростання. За період 2017 –2022 років відбувся значний ріст обсягу коштів міського бюджету, призначених для громадського бюджету Львова, який склав у середньому 35%, а у порівнянні 2017 і 2022 років – 4,45 рази більше (див. рис. 2.11).

У 2016 році розмір малих проектів становив від 20 до 200 тис. грн, у наступні роки – від 50 до 500 тис. грн, а з 2019 – від 50 до 600 тис. грн. Ці дані свідчать про активний розвиток громадського бюджету в місті, а також про зростання інтересу та участі громади у визначенні пріоритетів та реалізації проектів на місцевому рівні.

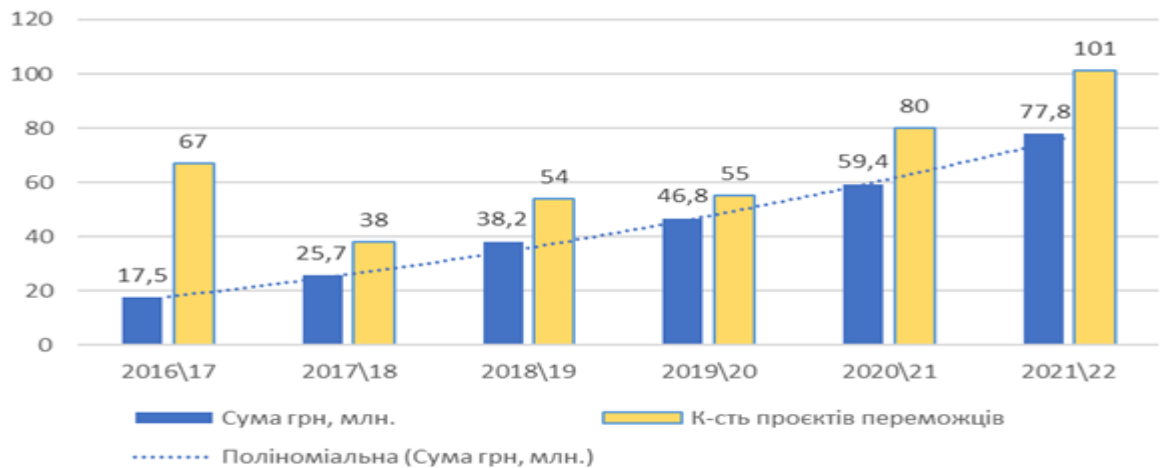


Рис. 2.11. Громадський бюджет Львова 2016-2022 роки

\*Джерело: Сформовано самостійно автором на основі даних розміщених на <https://lviv.pb.org.ua>

5. Реалізація проєктів. Реалізацією займаються відповідні виконавчі органи, до повноважень яких належить виконання такого типу проєктів. Наприклад, облаштування громадського простору – районна адміністрація, а спортивного залу в школі – управління освіти. Рекомендовані до фінансування проєкти мають бути реалізовані протягом наступного року. Переважно це правило працює щодо малих проєктів і значно рідше щодо великих проєктів. Такий стан речей пояснюється необхідністю в більшості випадків виготовлення проєктно-кошторисної документації та її погодження, яка передусе безпосередньому виконанню робіт. Автори проєктів протягом реалізації мають можливість стежити за виконанням проєкту на всіх його етапах.

З автором проєкту узгоджують календарний план його реалізації та перелік необхідних закупівель. Інформація про затверджені календарні плани, відповідальні виконавчі органи та контактні дані посадовців оприлюднюються на сайті Громадського бюджету Львова. Відповідальні працівники міської ради щомісячно моніторять хід виконання проєктів та доповідають про це міському голові на загальноміській нараді. Коли проєкт уже реалізовано, відбувається спільний візит з представниками ініціативної групи, для того щоб переконатись, чи проєкт відповідає попередньому задуму та чи немає зауважень. Також



мешканці, які голосували за проєкт, отримують на свою електронну скриньку сповіщення про реалізований проєкт, світлини тощо, аби могли оцінити якість виконаних робіт. Динаміка реалізації проєктів громадського бюджету Львова наведена на рис. 2.12.

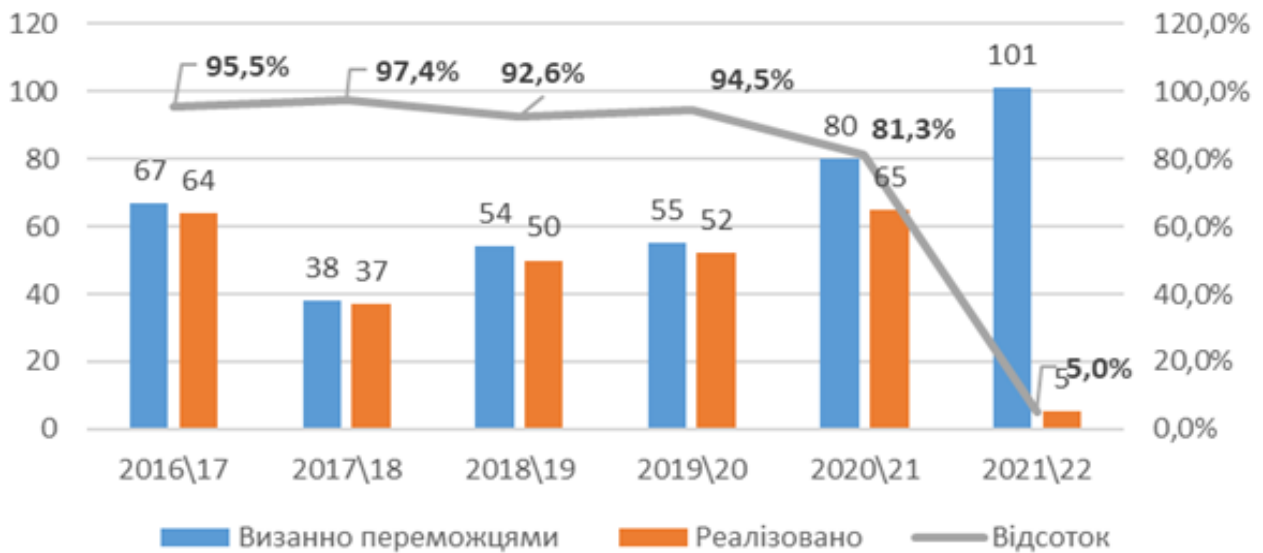


Рис.2.12. Динаміка реалізації проєктів громадського бюджету Львова

\*Джерело: <https://lviv.pb.org.ua/statistics/> станом на 30.01.2024 року.

Як бачимо, за період 2017 – 2020 років відсоток реалізації становить понад 90%, у 2021 – понад 80% і лише у 2022 році відсоток катастрофічно низький, що пояснюється військовою агресією російської федерації в Україну і відповідно рішення міської ради про «замороження» реалізації такого типу проєктів на час воєнного стану.

За весь період використання громадського бюджету львів'яни подали загалом 1425 проєктів, серед них 395 проєктів, або 28% від загальної кількості, стали переможцями у голосуванні на загальну суму 265 млн грн. Станом на кінець 2023 року (за період 2017-2021 роки) вже реалізовано 268 проєктів. У процесі реалізації є 16 проєктів, що становить лише 9%, хоча деякі значно відстають від графіка. Ще два проєкти сезону 2016/2017 не можуть бути реалізовані, а один із сезону 2018/2019 проєкт призупинено за рішенням суду. Що стосується 101 проєкту, які перемогли в останньому голосуванні в листопаді 2021

року, то реалізація більшості з них зупинена у зв'язку з агресією держави-терориста російської федерації щодо України.

Інформаційна кампанія. Це одна з ключових та найбільш важливих характеристик громадського бюджету Львова, яка триває на всіх етапах його реалізації. Міська рада забезпечує інформаційну підтримку та ефективну комунікацію з допомогою фейсбук-сторінки Громадського бюджету Львова <https://www.facebook.com/gb.lviv>, за якою слідкує близько 5 тис. осіб, та в інших соціальних мережах. Для того щоб навчити мешканців якісно готувати проекти, щорічно проводиться цілий ряд навчань в різних мікрорайонах Львова, як правило, у позаробочий час. До проведення навчання з написання проєктів можуть залучатися громадські організації, які опікуються окремими категоріями людей з інвалідністю або людей поважного віку тощо. Щороку оновлюються допоміжні інформаційні матеріали, такі як «питання-відповіді» та «цінник типових робіт», який допомагає авторам правильно скласти кошторис проєкту. Також необхідно наголосити, що чи не найбільший внесок для інформування мешканців роблять автори та команди проєктів громадського бюджету.

Громадський бюджет Львова у порівнянні з іншими великими містами України. Наведена у графіку статистика показує рівень участі мешканців різних міст в голосуванні (рис. 2.14., 2.15). Якщо аналізувати в абсолютних цифрах, то найвищий рівень участі у м.Києві, понад 1 мільйон мешканців столиці взяли участь в голосуванні за проєкти громадського бюджету протягом 7 років проведення конкурсу. Проте, якщо порівняти щодо кількості населення, то картина дещо змінюється. Найвищий рівень участі значиться у Львові, де 11 % мешканців взяли участь у голосуванні. Крім того, вищий рівень участі також спостерігається в містах Кривий Ріг (9%) та Дніпро (7,8%). На іншому кінці спектра розміщуються міста Тернопіль та Чернівці, де відсоток участі є найнижчим, складаючи відповідно 3,4% та 4,8%. Треба наголосити, що кількість років, коли проводився конкурс громадського бюджету, різниться по містах, тому статистика наведена усереднена.

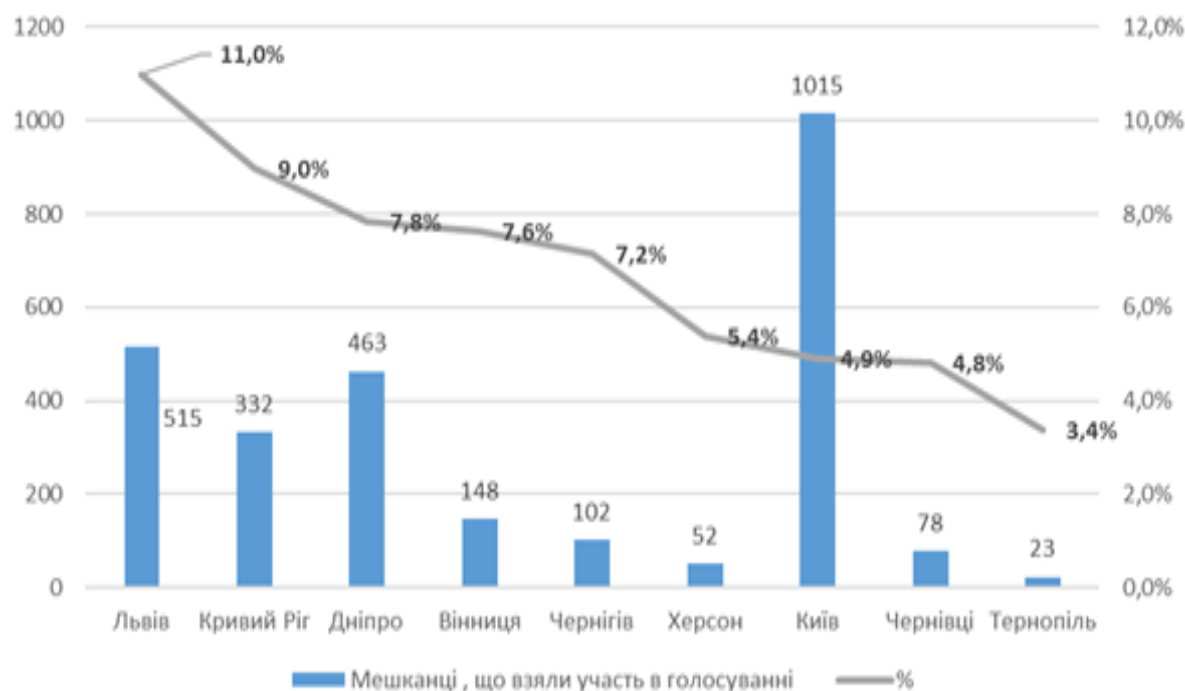


Рис.2.14. Загальна кількість мешканців, які взяли участь в голосування та середній відсоток за один рік конкурсу щодо загальної кількості населення, тис. жителів протягом 2016-2022 років

\*Джерело: складено автором на основі даних, отриманих з відкритих джерел.

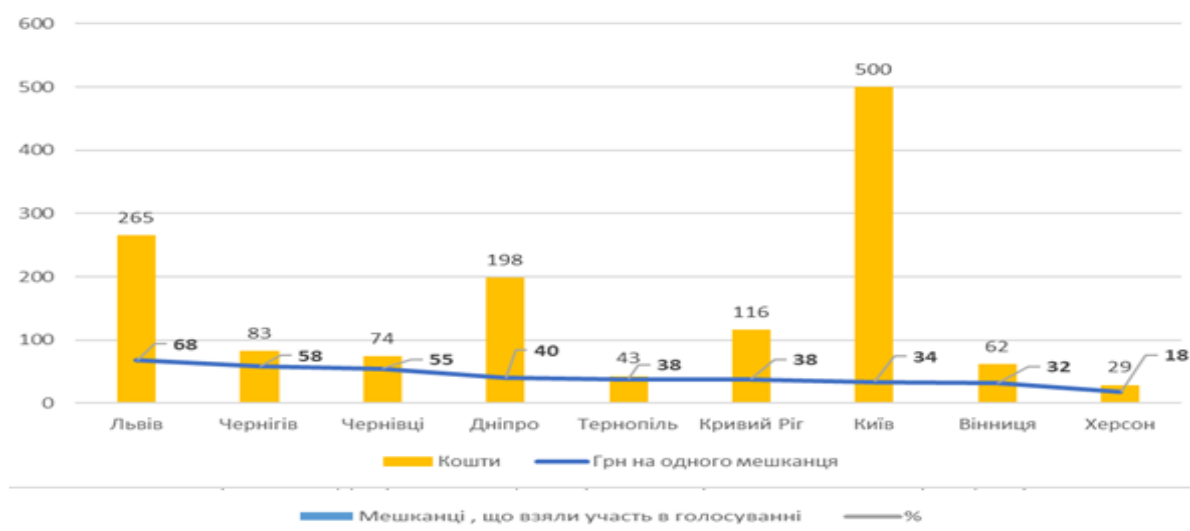


Рис.2.15. Загальний бюджет проекту по містах і середня кількість грн. в розрізі одного мешканця протягом 2016-2022 років.

\*Джерело: складено автором на основі даних, отриманих з відкритих джерел.

Найбільші загальні витрати спостерігаються у Києві (500 млн грн), Львові (265 млн грн) та Дніпрі (198 млн грн). Ці міста, очевидно, мають найбільші

бюджети для реалізації проєктів громадського бюджету. Проте якщо аналізувати витрати на одного мешканця, то у Києві вони будуть нижчими, ніж, наприклад, у Дніпрі чи Тернополі.

Отже, ця статистика надає корисний контекст для аналізу рівня участі громадян у процесі громадського бюджету в різних містах. Як можна побачити із поданої статистики, місто Львів має найвищі в Україні показники з відсотка мешканців, які взяли участь у голосування за проєкти громадського бюджету та кількості бюджетних коштів, скерованих на реалізацію проєктів у розрахунку на одного мешканця.

Отже, як було доведено в попередніх розділах, громадська участь є вкрай важливим показником і невід'ємним атрибутом демократії. При цьому громадська участь повинна будуватися на принципах діалогу, що передбачає налагодження ефективного процесу комунікації між громадянами і органами влади, в тому числі й органами місцевого самоврядування. У зв'язку з цим Р. Даль зазначив, що саме технології відіграють ключову роль у створенні передумов сучасного демократичного суспільства, в якому політичні рішення спираються на думки і судження народу. На наш погляд, адаптація форм участі із використанням можливостей, які відкривають новітні технології, є тим інструментарієм, без використання якого не можна говорити про забезпечення повноцінної участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування.

#### **2.4. Сприяння участі громадян у місцевому самоврядуванні через міські програми співфінансування**

Описані у 2 розділі інструменти громадської участі створюють умови для участі мешканців у місцевому самоврядуванні способом урахування їхньої думки в той чи інший спосіб. Від найбільш простого – дзвінок на Гарячу лінію міста до значно складніших форм, як-от: електронні петиції та громадський бюджет міста. Ключовим визначником участі і впливу на рішення органу

місцевого самоврядування є активність мешканців, а також їх здатність згуртувати навколо своєї ідеї якнайбільшу кількість інших громадян. Ця активність може виявлятися участю в обговореннях, зборі підписів, агітації за свої ідеї серед інших мешканців тощо. Але варто зазначити, що така участь є досить обмеженою і навряд чи такі форми участі можна назвати повноцінною співпрацею між органом місцевого самоврядування та мешканцями.

Мова йде насамперед про делегування виконання соціальних функцій і проєктів мешканцям та громадським організаціям, що може бути дуже корисним підходом для покращення якості життя в місті та залучення громадян до активної участі в процесах прийняття рішень. Це можуть бути: підтримка містом проєктів громадських організацій, співфінансування активностей мешканців щодо, наприклад, ремонту вулиці чи будинків, всілякі міські програми співфінансування ОСББ чи діяльності громадських організацій.

Попри те, що такі інструменти участі (співпраці) не описані у Статуті міста і не належать до класичного розуміння інструментів участі, на нашу думку, їх подальший розвиток сприятиме залученню різних категорій громадян у міське життя.

Пропонуємо більш детально проаналізувати конкретні приклади міських програм, які передбачають делегування чи співфінансування проєктів мешканців чи громадських організацій.

*Програма надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів.* Питання залучення громадських організацій до вирішення проблем територіальної громади міста Львова регламентовано ухвалою Львівської міської ради «Про затвердження Програми надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів» від 14.02.2008 року № 1535 (зі змінами). Ця програма регламентує організацію та проведення щорічного конкурсу соціально-культурних проєктів. Конкурс проводився Львівською міською радою з 2007 року. І лише у 2022 році з початком повномасштабної збройної агресії російської федерації щодо України Львівська міська рада прийняла вимушене рішення про

призупинення реалізації проєктів переможців та проведення самого конкурсу. Тож можемо говорити про практику тривалістю 15 років, що є справді добрим прикладом сталості та тяглості інструменту міської політики.

Наведемо коротку характеристику конкурсу. Його мета полягає в залученні ресурсів громадських організацій та впровадженні інновацій для впровадження соціально-економічної та культурної політики на муніципальному рівні. Учасниками конкурсу можуть бути громадські та інші організації, які є офіційно зареєстрованими як неприбуткові згідно із законодавством України, за винятком релігійних організацій та політичних партій. Фінансування соціально-культурних проєктів здійснюється за рахунок коштів міського бюджету в межах від 20 до 100 тисяч гривень. Важливо, що проєкти, які передбачають фінансування третіх сторін мають можливість отримати додаткові переваги під час розгляду на конкурсній комісії.

Особливістю конкурсу і однією із його сильних сторін є порядок відбору кращих проєктів. Визначення переліку соціально-культурних проєктів проводиться у кілька етапів, які передбачають проведення попередньої оцінки профільним виконавчим органом, публічне представлення проєкту на засіданні конкурсної комісії, а також рейтингове визначення переможців відповідно до чіткої та детально описаної бальної системи оцінювання.

Такий механізм відбору проєктів суттєво мінімізує корупційні ризики, адже члени комісії не знають, як голосують колеги, і тому не можуть спрогнозувати рейтинг того чи іншого проєкту до моменту підрахунку балів. Зрештою, найкращою ілюстрацією високої довіри до конкурсу соціально-культурних проєктів серед громадських організацій Львова є те, що за час існування конкурсу на нього було подано в середньому утричі більше проєктів, ніж ті, що отримали фінансування від міської ради.

Упродовж 2007 – 2021 років у межах конкурсу соціально-культурних проєктів Львова було підтримано 355 проєктів громадських організацій на загальну суму 19 691 тис. грн. Також слід наголосити, що зазвичай щороку конкурс був щонайменше 1 до 3. (Рис. 2.16).



Рис.2.16. Конкурс соціально-культурних проєктів Львова упродовж 2007-2021 років

Як приклад, завдяки конкурсу у Львові було надано фінансову підтримку на початкових стадіях впровадженню практики проходження стажування молоді у Львівській міській раді. Проєкти «Перший кар'єрний крок» та «Розвиток молодіжних ініціатив через стажування у Львівській міській раді» залучили сотні молодих людей до реалізації власних мініпроєктів у різних структурних підрозділах міської ради. Частина молодих людей завдяки успішному стажуванню в майбутньому знайшла у міській раді свою першу роботу.

Ключовою відмінністю програми надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів від інструментів участі, описаних у 2 розділі нашої роботи, є те, що ідеї та виконання проєктів належать громадським організаціям або мешканцям, які їх представляють. Місто лише формує стратегічні пріоритети та надає фінансову підтримку для реалізації таких ідей.

У порівнянні з іншими інструментами участі, де місто може відігравати активну роль у прийнятті рішень або взаємодії з громадою, програма грантів передбачає більш пасивну роль міста, де останнє виступає переважно як фінансовий спонсор. Класичний приклад делегування.

Важливо наголосити, що усі ідеї та проєкти відповідають завданням та пріоритетам розвитку міста, інакше б такі проєкти не отримали фінансування. Організації, які подають проєкти на фінансування, повинні представити плани, які демонструють, як їхні ідеї вписуються у стратегічні напрямки розвитку міста, як вони відповідають потребам громади та яким чином вони сприятимуть загальному покращенню якості життя мешканців.

Такий підхід дозволяє місту ефективно використовувати свої ресурси, оскільки реалізація проєктів здійснюється безпосередньо громадськими організаціями, які мають значно більше гнучкості та можливостей для залучення додаткових (благодійних чи донорських) ресурсів для реалізації таких ініціатив, ніж місцевий орган самоврядування. Таким чином програма надання міських грантів фактично стимулює спільні зусилля громади для досягнення спільних цілей розвитку.

*Програма колективного фінансування соціально-культурних проєктів у м. Львові.* Прийнята Львівською міською радою 9 вересня 2020 року ця програма має на меті створення механізму співфінансування соціально-культурних проєктів у місті Львові за рахунок об'єднання приватних та міських коштів. Іншими словами – міський спільнокошт.

Основна ідея полягає в тому, що мешканці мають можливість внести свій внесок у реалізацію конкретного соціально-культурного проєкту, вкладаючи свої приватні кошти. Це може бути зроблено через різні механізми, наприклад, краудфандингові платформи. За умови, якщо проєкт отримує достатню кількість фінансування від мешканців, міська влада може також виділити частину бюджетних коштів для його підтримки. Це формує концепцію «міського спільнокошта», де міський бюджет доповнюється коштами від приватних осіб або організацій для реалізації спільних проєктів.

Такий підхід стимулює активну громадську участь у вирішенні соціальних та культурних питань, сприяє залученню різноманітних ресурсів та ініціатив до розвитку міста, а також сприяє підвищенню відповідальності громадських організацій та міської влади перед громадою.



У 2021 році в межах програми був підтриманий проєкт «Перший на місці події». Передбачав закупівлю витратних матеріалів для ГО «Мотодопомога» – спільноти мотоциклістів-лікарів, які у співпраці з лікарнею швидкої допомоги забезпечували дуже швидкий виїзд на мотоциклах лікарів-волонтерів на місце аварії для надання першої допомоги потерпілим. Через платформу спільнокошт Startera громадській організації вдалося зібрати понад 26 тис. грн, а також залучити співфінансування міської ради у сумі 25 тис. грн.

У 2022 році фінансування Програми було призупинено міською радою у зв'язку з повномаштабною агресією російською федерацією та обмеженням непершочергових витрат міського бюджету.

На наш погляд, такий механізм участі є надзвичайно перспективним та може стати добрим прикладом співпраці громадських організацій, міської ради та громадянського суспільства загалом.

*Програми співфінансування містом інфраструктурних проєктів.* Описані вище програми спрямовані насамперед на залучення до розвитку міста творчих та проактивних мешканців, представників експертних середовищ, тобто дуже обмежене коло людей. Натомість зазначені у цьому підрозділі міські програми спрямовані на значно ширше коло людей, адже йде мова про реалізацію проєктів, метою яких є покращення комфорту проживання мешканців, наприклад ремонт дахів, ліфтів, балконів чи площ спільного використання у багатоквартирних будинках, ремонт невеличких міжквартальних вулиць і т.д.

Варто виокремити програму співфінансування капітальних та поточних ремонтів будинків у м. Львові. Вперше така програма була затверджена Львівською міською радою у 2012 році, наступна більш повна редакція – у 2015 році. Ці програми спрямовані на підвищення комфорту проживання мешканців Львова шляхом ремонту будинків з умовами співфінансування. Одна з ключових цілей програм – залучення коштів від мешканців, що має допомогти не лише підвищити фінансові можливості для проведення ремонтів житла, але й стимулюватиме господарне ставлення до спільного майна. Це може сприяти збереженню та покращенню загального стану будинків та їх інфраструктури, що

своєю чергою позитивно позначиться на якості життя мешканців та виконанні стратегічних цілей міста, зокрема у створенні комфортних умов для проживання, роботи та навчання.

Програма передбачала такий розподіл внесків міста та мешканців: 70% коштів з міського бюджету м. Львова та 30% коштів від мешканців. Ключовою метою програми було зміна поширеного серед власників квартир у багатоквартирних будинках старого житлового фонду сприйняття, що їм у будинку належить виключно площа їхньої квартири, а решта – це є власність та відповідальність міста. Такий підхід, який є спадком радянських часів, практично призвів до значного зношення житлового фонду, який потерпав від недостатності коштів та безвідповідального ставлення власників квартир до площ загального користування як до «чужого» майна.

Після проведення в Україні реформи із здійснення права власності у багатоквартирних будинках ця програма втратила чинність, натомість міська рада 4 квітня 2019 року затвердила Програму підтримки співвласників багатоквартирних будинків, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а також співвласників багатоквартирних будинків ЖБК у проведенні невідкладного ремонту, капітального ремонту, реконструкції, ремонтно-реставраційних робіт спільного майна у багатоквартирних будинках на території Львівської міської територіальної громади на 2019-2025 роки.

Програма передбачає 11 видів робіт у багатоквартирних житлових будинках, які можуть бути дофінансовані з міського бюджету участі від 50 до 100 % коштів. Нижче наведемо кілька ключових моментів:

- капітальний ремонт та ремонтно-реставраційні роботи основних конструктивів житлових будинків: у цьому випадку кошти розподіляються між міським бюджетом та власниками квартир у співвідношенні до 80% і 20% відповідно. Це означає, що місто співфінансує частину витрат на ремонт;

- ремонтно-реставраційні роботи у пам'ятках культурної спадщини: У цьому разі місто також співфінансує роботи разом з власниками квартир, але до 70% від бюджету міста;

– заміна, модернізація, капітальний ремонт та диспетчеризація ліфтів: фінансування подібне до попереднього, але тут місто бере на себе до 90% витрат.

*Програми співфінансування реставрації житлових будинків, які розміщені в історичному ареалі міста.*

Ці програми мають на меті збереження та відновлення історичної архітектури та культурного спадку міста, спільними зусиллями власників квартир та місцевої влади. Принципи співфінансування такі: у реставрації брам 70% вартості робіт покривається із міського бюджету, 30% – сплачують мешканці. Для відновлення вікон – 60% від суми міські кошти, а 40% – мешканці, під час заміни пластикових вікон на дерев'яні частка співфінансування становить 50% на 50%. Реставрація аварійного балкону передбачає обов'язковий внесок власника балкону 10 тис. грн, а решта ремонту за кошти міського бюджету.

*Програми відшкодування частини кредитів модернізації житлових будинків «Енергоефективна оселя» (для малоквартирних будинків) та «Теплий дім» (для багатоквартирних будинків).*

Ці програми передбачають різні механізми стимулювання залучення приватних власників та об'єднань співвласників для фінансування ремонту та модернізації багатоквартирних будинків з метою поліпшення комфорту мешканців та підвищення їх енергоефективності. Важливо, що до реалізації програми залучаються кредитні кошти банківських установ, місто фактично зменшує кредитне навантаження для співвласників будинків, а джерелом повернення кредитних коштів є фактична економія на енергоносіях, внаслідок проведених енергоефективних заходів. Щодо програми «Теплий дім», то йде мова про можливість залучення коштів міста в сумі до 30% від тіла кредиту, але не більше 1 млн. грн на один кредитний договір. Що ж до програми «Енергоефективна оселя» – до 15% від тіла кредиту, але не більше ніж 50 тис. грн на один кредитний договір.

*Програма підтримки співфінансування проведення капітального ремонту внутрішньоквартальних доріг, прибудинкових територій та дворів Львівської міської територіальної громади затверджена Львівською міською радою*

23 грудня 2021 року. Програма спрямована на об'єкти, які перебувають у комунальній власності громади та призначені для спільного користування мешканців. Основна мета полягає в поліпшенні стану інфраструктури міста, забезпеченні комфортних умов проживання та збереженні спільних територій. Програма надає можливість залучення коштів та ресурсів для виконання ремонтних робіт, що сприятиме покращенню інфраструктури та благоустрою міста. Запропонований принцип спіфінансування: 80% місто і 20% мешканці та 70% місто і 30% мешканці та суб'єкти підприємницької діяльності. У зв'язку із збройною агресією російської федерації ця програма не була запроваджена через обмеження міською радою капітальних видатків на час воєнного стану.

*Програма часткової компенсації вартості закупівлі електрогенераторів* була затверджена виконавчим комітетом Львівської міської ради в листопаді 2022 року як один із кроків міської ради убезпечення мешканців та місцевого малого бізнесу від відключення подачі електроенергії внаслідок ракетних обстрілів по цивільній інфраструктурі держави-терориста російської федерації. Суть програми – компенсація з міського бюджету частини вартості закупівлі електрогенераторів. Ця програма є прикладом можливості та ефективності вирішення масштабних безпекових завдань міста методами співучасті мешканців. Велика кількість заявок та їхнє погодження щодо фінансування свідчать про високий рівень зацікавленості та підтримки програми серед населення та бізнесу.

Станом на 23.08.2023 року до Львівської міської ради було подано 144 заявки на часткову компенсацію вартості закупівлі генераторів у багатоквартирних будинках, з них 127 погоджено та профінансовано на суму 2 млн 641 тис. грн. Щодо представників бізнесу: подано 555 заявок, погоджено 347, профінансовано 302 на суму 12 млн 954 тис. 907 гривень.

Отже, протягом останнього десятиліття Львівською міською радою було створено великий спектр різноманітних міських програм, спрямованих на співфінансування ініціатив та проєктів мешканців. Цей підхід дозволяє залучати

мешканців до прийняття рішень, які стосуються їхнього життя та спільноти, і створює добру платформу для взаємодії між владою та громадою.

Міські програми співфінансування створюють можливості для громадян вносити свої ідеї, пропозиції та впливати на призначення бюджетних коштів на проекти, які їм важливі. Така міська політика сприяє більш ефективному вирішенню проблем, які виникають у громаді, та розвитку довіри між мешканцями та місцевою владою. Згадані програми здебільшого є прикладом ефективної взаємодії між міською владою та мешканцями, яка впливає на збереження та покращення інфраструктури, а також розвиток стійкості громади на сучасні виклики.

## Висновки до розділу 2

1. Проведено аналіз історії та становлення місцевого самоврядування Львова з акцентом на розвиток демократичних принципів управління, активну участь громадян у прийнятті рішень та створення стійких механізмів самоврядування. Процес становлення та розвитку інструментів представницької демократії свідчить про поступове утвердження механізмів громадянської участі у вирішенні справ міста. Також виділяється важливість правового регулювання управління містом та участі громадян у процесі самоврядування, зокрема через статuti міста. Доведено, що чітке виборче законодавство є важливою складовою стійких механізмів самоврядування та забезпечує демократичний характер управління містом. Розкрито особливості формування представницької демократії у місцевому самоврядуванні Львова на сучасному етапі, включаючи перехід від мажоритарної системи до системи партійних списків та розвиток цієї системи. Для забезпечення сталого розвитку міста та прогнозованої місцевої політики необхідно більше, ніж лише участь громадян у виборах. Важливо розвивати механізми прямої демократії, такі як громадський бюджет, електронні петиції, місцеві ініціативи та громадські консультації, що забезпечуватиме активнішу участь громадян у процесах управління на щодень та посилення довіри до місцевої влади.

2. Проведено узагальнену класифікацію участі громадськості на основі норм Статуту міста. Це дуже важливий підхід до управління містом, який сприяє залученню громадськості до процесу прийняття рішень та сприяє створенню більш прозорого та відповідального місцевого самоврядування. Залучення громадськості дозволяє враховувати різноманітні потреби та погляди громадян, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих та ефективних рішень.

Закріплення положень про сталий розвиток у статуті міста є також дуже важливим кроком, оскільки це дозволяє забезпечувати розвиток міста у збалансований та стало вигідний спосіб з урахуванням потреб сучасних громадян та майбутніх поколінь. Опис та окреслення переліку обов'язків мешканців перед

громадою також є важливим елементом, оскільки це може стимулювати більш відповідальне та активне ставлення громадян до розвитку свого міста та сприяти підвищенню рівня соціальної відповідальності. Загалом такий підхід до управління містом має потенціал сприяти покращенню якості життя громадян, забезпечуючи більш ефективне та демократичне управління містом.

3. Доведено, що найбільш широко використовуваним серед інструментів громадської участі у Львові за популярністю та кількістю учасників є громадський бюджет Львова. З його допомогою жителі міста шляхом голосування визначають виконання робіт, заходів, придбання матеріальних цінностей та благ суспільного характеру у вигляді проєктів, які перемогли у конкурсі. Результати порівняльного аналізу свідчать, що з кожним роком виконання громадського бюджету Львова збільшувало не лише кількість поданих проєктів та залучених коштів, а й кількість львів'ян, які брали участь у голосуванні. І цей показник був найвищим в Україні. Водночас важливо зауважити, що громадський бюджет не лише сприяє реалізації конкретних проєктів, але й має значний освітній потенціал та відіграє важливу роль для зміцнення взаємодії між міською владою та громадою. Послідовність і прозорість у проведенні процесу голосування сприяють підвищенню довіри місцевих мешканців до владних структур та їхньої відповідальності перед громадськістю. Крім того, успіх громадського бюджету Львова свідчить про важливість активної участі громадян у прийнятті рішень щодо розвитку свого міста та формування спільного простору. Такий підхід є поступом до більш відкритого, прозорого та демократичного місцевого самоврядування. Проте для подальшого успішного розвитку громадського бюджету та інших інструментів участі необхідно зупинити агресію держави-терориста російської федерації щодо України.

4. Детально описано важливість участі мешканців у місцевому самоврядуванні через міські програми співфінансування. Такі програми, як конкурси соціально-культурних проєктів та програма колективного фінансування, стимулюють громадську участь, сприяють залученню різних

ресурсів та ініціатив до розвитку міста, а також підвищують відповідальність громадських організацій та міської влади перед громадою. Натомість міські програми, які спрямовані на покращення інфраструктури міста, залучають мешканців до співпраці з міською владою та сприяють більш відповідальному ставленню до власності та загальних ресурсів. Вони також сприяють зміні менталітету власників квартир: відходить радянський спадок сприйняття загальних просторів як «чужого» майна та формується спільна відповідальність за їхнє утримання та вдосконалення.



## РОЗДІЛ 3

### ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

#### 3.1. Методичні рекомендації щодо оптимального вибору інструментарію громадської участі у місцевому самоврядуванні

Оптимальний вибір інструментів громадської участі у місцевому самоврядуванні є важливим аспектом для забезпечення ефективної взаємодії між органами влади та громадськістю. Наведемо типові методичні рекомендації щодо цього процесу:

1. Аналіз потреб громади. Перш ніж вибирати конкретні інструменти громадської участі, важливо провести аналіз потреб та інтересів громади. Це допоможе зрозуміти, які саме питання є актуальними для громади та які механізми участі будуть найбільш ефективними.

2. Залучення різноманітних груп. Важливо забезпечити різноманітність учасників у процесі громадської участі, включаючи представників різних соціальних груп, вікових категорій та професійних спрямувань.

3. Вибір інструментів. Залежно від конкретної ситуації можна використовувати різні інструменти громадської участі, які детально описані в другому розділі нашого дослідження. Вибір інструментів повинен відповідати конкретним завданням та цілям участі.

4. Транспарентність і відкритість: Важливо забезпечити транспарентність у процесі громадської участі, забезпечуючи доступ до інформації про прийняття рішень та можливість висловлення своєї думки.

5. Оцінка результатів: Після завершення процесу громадської участі важливо провести оцінку результатів та ефективності використаних інструментів. Це допоможе зрозуміти, що було успішним, а що можна покращити у майбутньому.

Сьогодні все більшого значення набуває демократизація процесів стимулювання місцевого розвитку, в основі яких принципи партнерства та соціальної участі з урахуванням аргументів усіх суб'єктів місцевої системи. У літературі на цю тему ми можемо знайти такі твердження, що державне управління за участю громадян на сьогодні визначено високим рівнем прояву принципу демократичності як на державному, так і на місцевому рівнях управління. Це безпосередньо веде до трансформації керівної (управлінської) функції апарату місцевої влади в координаційно-профілюючу, особливо там, де йдеться про стратегічне управління розвитком. Процеси стратегічного планування мають бути соціалізованими – це означає, що до них має бути залучено широку групу стейкхолдерів, зацікавлених у розвитку, зокрема представників різних сфер життєдіяльності, економічного сектору, неприбуткових організацій і насамперед самих громадян, що проживають на певній території.

Значний виклик для кожного сучасного управління на територіальному рівні – забезпечення реального впливу мешканців на процеси управління. Демократизація процесів управління громадськими справами на місцях означає включення в правову систему трьох принципів – громадської участі, партнерства та субсидіарності.

Перший пов'язаний із забезпеченням участі в процесі прийняття рішень усіх, хто може бути потенційно зацікавлений у вирішенні конкретного питання, наприклад, через наслідки дій влади. У зв'язку з цим органи місцевого самоврядування повинні належним чином планувати та здійснювати процес прийняття рішень, забезпечуючи активну участь у ньому громадян, зокрема, це стосується кількості та якості наданих знань про суть тієї чи іншої проблеми, а також переваги та витрати розглянутого рішення. Проте принципово важливим у цьому відношенні є зворотний зв'язок щодо інструментів участі, які використовуються, щодо ефекту вжитих дій, врахованих постулатів і коментарів, а також причин їх відхилення.

Другий принцип передбачає побудову партнерства чи коаліцій для місцевого розвитку між установами державного, приватного та неурядового секторів, тоді як останній є конкретним закликом до децентралізації та деконцентрації місцевих завдань, які можуть бути успішно реалізовані неурядовими організаціями або самими мешканцями. Така політика відповідає принципам нового публічного менеджменту та доброго врядування, водночас сприяє розбудові політичної культури, заснованої на багатогранному місцевому партнерстві та активній участі громадян у вирішенні питань, що стосуються їх.

Третій принцип охоплює важливість прозорості та доступності інформації у процесі місцевого самоврядування. Це означає, що органи влади повинні активно інформувати громадян про свою діяльність, прийняті рішення, витрати та результати роботи. Громадяни повинні мати можливість отримувати доступ до важливої інформації та брати участь у вирішенні питань, що стосуються їхнього місцевого оточення. Цей принцип сприяє збільшенню відкритості та довіри між органами влади та громадянами. Важливо, щоб інформація була доступною, зрозумілою та об'єктивною, щоб громадяни могли розуміти суть питань та брати участь у прийнятті обґрунтованих рішень.

Існує низка інструментів або технік, які можна використати для реалізації процесу участі мешканців міста. До них належать інструменти для особистого спілкування та дистанційні інструменти. Цей розподіл інструментів організовано навколо основної мети участі (рис. 3.1.).

Інструменти для інформування громадськості включають ті, які можуть використовуватися на місцевому рівні для того, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну для розуміння проекту, процесу прийняття рішень, а також надати відгук щодо участі мешканців міста. Ці інструменти мають багато форм і застосовуються до всіх рівнів участі мешканців міста. Зацікавленим сторонам не обов'язково бути фізично присутніми, щоб інструменти інформування працювали добре.

### Інструменти для інформування громадськості

- методи, які можна використовувати, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну їм для розуміння проєкту та процесу прийняття рішень.

### Інструменти для генерації та отримання вхідних даних

- методи, які можна використовувати, щоб отримати внесок громадськості в процес прийняття рішень.

### Інструменти для досягнення консенсусу та пошуку згоди

- методи, які можна використовувати, щоб об'єднати різні групи зацікавлених сторін для спільного навчання та прийняття рішень.

Рис. 3.1. Розподіл інструментів громадської участі мешканців міста в сучасних умовах

\*Джерело: сформовано автором на основі аналізу літературних джерел

Один із найпопулярніших інструментів інформування через офіційні вебсторінки та профілі у соціальних мережах – органу місцевого самоврядування та його структурних підрозділів, міського голови, депутатів та урядників – цей метод є достатньо ефективний, він охоплює значну частину мешканців, проте не завжди допомагає напрацювати конструктивні проєкти рішень і є швидше вступом до участі, аніж повноцінною участю, адже не генерує обов'язкових для розгляду та врахування зворотних думок та ідей. Також є досить вразливий до маніпулювання, особливо у разі використання «ботоферм» для формування необхідної громадської думки на підтримку ідеї місцевої влади чи навпаки проти.

Інструменти інформування включають широкий набір окремих інструментів. Обираючи інструмент, важливо, щоб він відповідав ситуації та меті участі. Не завжди слід вважати, що допис у соціальній мережі, а не публічна зустріч, є доречною просто тому, що це інструмент, який більш поширений та доступний у використанні та охоплює значно більшу аудиторію. Натомість важливішим є правильно встановлена мета та вибір інструментів відповідно до поставленої мети та атрибутів конкретної ситуації. Ситуація з низьким рівнем

довіри може вимагати зовсім іншого інструменту, ніж та, в якій рівень довіри високий. Аналогічним чином, кількість залучених зацікавлених сторін або учасників і те, на якому етапі є процес прийняття рішень, також впливатимуть на вибір інструментів. У ситуаціях із надзвичайно низьким рівнем довіри можна розглянути можливість співпраці з довіреною сторонньою особою чи групою, щоб допомогти у створенні та поширенні інформації. На вибір інструменту також впливатиме кількість залучених зацікавлених сторін або учасників, а також конкретне місце або точка процесу прийняття рішення.

Коли виникає потреба в інформуванні великої групи людей або цілої спільноти, може знадобитися більше потреба у ЗМІ, офіційних інтернет-сторінках та соціальних мережах, щоб забезпечити повний доступ до інформації. Проте у випадках, коли немає довіри до засобів масової інформації, а доступ до Інтернету проблематичний, можуть бути більш доцільними інші способи охоплення громадськості. Працюючи з невеликими групами, які беруть участь у досягненні консенсусу, швидше за все більш доречним є використання особистого спілкування. Зазвичай слід використовувати кілька інструментів, щоб ефективно охопити всі аудиторії. У наведеній нижче таблиці перераховано деякі основні інструменти особистої участі громадськості для обміну інформацією (табл. 3.1, 3.2).

Таблиця 3.1

## Інструменти особистого інформування

Інструменти	Переваги у застосуванні	Кількість учасників
Громадські зустрічі	Менші громади та спільноти, де зацікавлені сторони бажають відвідувати такі зустрічі	Обмежується розміром кімнати або кількістю учасників на відкритому просторі
Круглі столи, дні «відкритих дверей»	Звернення до сформованих груп	Зазвичай призначений для невеликих цільових груп
Телефонні контакти	Усі проекти, але потрібна достатня кількість робочої сили, щоб відповідати та/або відповідати на дзвінки	Зазвичай по одній людині

\*Джерело: сформовано автором

Якщо немає потреби проводити особистий захід, щоб надати публічну інформацію, є можливість застосування віддалених інструментів. У наведеній

нижче таблиці подано деякі основні інструменти віддаленої участі громадськості для обміну інформацією.

Таблиця 3.2

## Віддалені інструменти для інформування

Інструменти	Переваги у застосуванні	Кількість учасників
Друкована інформація (інформаційні бюлетені)	Проекти з керованою кількістю зацікавлених сторін, якщо потрібно виконати друк і розсилку.	Необмежено, але витрати на друк і розсилку необхідно враховувати
Вебсайти	Усі проекти та аудиторії, до яких є доступ	Необмежений
Інформаційні гарячі лінії	Усі проекти та аудиторії, особливо ті, для яких доступ до Інтернету є проблемою	Необмежений
Електронна пошта та SMS	Усі проекти та аудиторії, до яких є доступ. Можуть використовуватися для інформування про надзвичайні ситуації через SMS або надання інформації для цільової аудиторії електронною поштою	Обмежений базою контактів для розсилки та вартістю за одне повідомлення
Інформаційні кіоски	Місцеві проекти	географічно обмежений місцем розташування
Медіа	Більші проекти, що мають загальний інтерес; використання медіа повинно бути частиною загальної комунікаційної стратегії	Необмежений
Соціальні мережі	Більші проекти, що мають загальний інтерес; використання соціальних мереж повинно бути частиною загальної комунікаційної стратегії	Необмежений

\*Джерело: сформовано автором

Інструменти для формування громадського внеску є важливими для забезпечення ефективної участі громадськості у процесі прийняття рішень. Ці інструменти мають багато форм і застосовуються до всіх рівнів участі громадськості, крім інформування.

Обираючи інструмент, важливо щоб він відповідав ситуації та меті участі. Вибір правильного інструменту для залучення громадськості повинен ґрунтуватися на меті участі та конкретних аспектах ситуації. Не існує універсального інструменту, який підходить для всіх випадків, тому важливо враховувати такі аспекти:

1. Мета участі. Спочатку необхідно чітко визначити мету, яку ви хочете досягти шляхом залучення громадськості. Це допоможе визначити, який інструмент буде найбільш ефективним для досягнення цієї мети.

2. Аудиторія. Важливо враховувати, хто є цільовою аудиторією. Деякі групи можуть бути більш активні в онлайн-середовищі, тоді як інші можуть віддавати перевагу традиційним методам зустрічей та обговорень.

3. Актуальність інформації. Якщо ситуація вимагає швидкого збору відгуків або реакції громадськості, цифрові інструменти можуть бути більш ефективними, ніж традиційні методи.

4. Ресурси. Також важливо враховувати наявні ресурси (фінансові, людські, технічні), які можуть бути витрачені на проведення конкретного типу заходу участі громадськості.

Загалом важливо підходити до вибору інструментів для залучення громадськості системно, з урахуванням конкретних обставин та мети участі, щоб забезпечити успішність та ефективність проведення заходів. На додаток до розгляду мети та ситуації щодо участі громадськості одне з перших питань, на якому потрібно сконцентруватися, вибираючи інструмент для отримання інформації, полягає в тому, чи є потреба особистої участі людей, щоб здобути їхній внесок. Якщо відповідь є ствердною на будь-яке з наведених нижче запитань, то слід розглядати питання про організацію події чи особистої зустрічі.

Щоб покращити громадський внесок у майбутні проекти слід відповісти на такі питання:

1. Чи вимагається публічна зустріч або слухання на цьому етапі процесу прийняття рішення?

2. Чи потрібно представити інформацію громадськості та чи готові відповісти на запитання щодо презентації й отримати коментарі?

3. Чи зацікавлені сторони чи представники громадськості потребують або хочуть почути чи дізнатися про інші точки зору?

4. Чи потрібно зміцнювати довіру між зацікавленими сторонами?

5. Чи бажають зацікавлені сторони взаємодіяти з організаторами та один з одним у вирішенні проблем?

Усі особисті заходи вимагають часу та планування. Як правило, для планування та впровадження інструментів, які передбачають більш інтенсивну взаємодію між зацікавленими сторонами, потрібно більше часу та ресурсів.

У наведеній нижче таблиці перераховано деякі основні інструменти для отримання інформації від громадськості (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

## Особисті інструменти для створення вхідних даних\*

Інструменти	Переваги у застосуванні	Кількість учасників
Інтерв'ю	Вивчення індивідуальних точок зору на проблеми	Індивідуальна або невелика група
Фокус-групи	Поглиблене вивчення ставлень і думок	Невеликі групи (15 або менше)
Навчальні гуртки	Обмін інформацією та цілеспрямований діалог	Маленький (5-20)
Громадські зустрічі/слухання	Представлення інформації та отримання коментарів чи відгуків від громадськості	Великі групи
Громадські майстерні	Обмін інформацією та/або вирішення проблем у малих групах.	Кілька малих груп (8-15 у кожній групі)
Світові кафе	Сприяння відкритому обговоренню теми та виявлення спільних питань	Дуже адаптивний, включає кілька одночасних розмов (4-8 у кожній малій групі)
Електронна демократія	Забезпечення прямої участі територіально розосередженої громадськості у зручний для них час	Необмежений
Соціальні мережі	Отримання кількісних відгуків щодо ідей або пропозицій у реальному часі	Необмежений

\*Джерело: сформовано автором

Інструменти досягнення консенсусу містять методи, які можна використовувати, щоб об'єднати різні групи зацікавлених сторін для спільного навчання та прийняття рішень. Ці інструменти застосовуються лише до рівнів співпраці та розширення можливостей громадської участі.

Досягнення консенсусу – це процес, який не можна здобути швидко. Загалом будь-які зусилля з досягнення консенсусу вимагають узгодженого набору учасників, які працюють разом протягом усього процесу. Для учасників важливо працювати та навчатися разом, розвивати взаємини, необхідні для досягнення згоди. Це неможливо, якщо участь не є стабільною. Побудова консенсусу в ситуаціях з низьким рівнем довіри займе більше часу, оскільки



учасники повинні спочатку розвинути довіру, необхідну для конструктивної спільної роботи, яка є передвісником досягнення згоди.

Для досягнення консенсусу люди повинні зустрічатися віч-на-віч. Хоча деякі дії можуть відбуватися віддалено в певні моменти процесу (особливо за допомогою обміну відео, голосом і документами в Інтернеті), для початкового налагодження стосунків і пошуку ключової угоди знадобляться особисті зустрічі (табл 3.4).

Залучення громадськості до прямого діалогу і надання їй інформації та інструментів, необхідних для розгляду складних проблем, дасть можливість напрацювати детальні і продумані рекомендації і розкрити точки спільного.

Таблиця 3.4

## Інструменти для досягнення консенсусу та пошуку згоди\*

Інструменти	Переваги у застосуванні	Кількість учасників
Консensusні семінари	Менші, менш суперечливі рішення або визначення спільних цінностей	До сотні
Консультативні ради та подібні групи	Довготривалі та складні процеси	Невеликі групи 25 або менше
Громадські журі	Рішення, які можна організувати в чіткі варіанти	Обмежено, зазвичай близько 12
Опитування через Інтернет-платформи	Рішення, які можна чітко розділити на невеликі сегменти, не вимагають від зацікавлених сторін знайомства один з одним	Велика

\*Джерело: сформовано автором

Розробляючи процес консенсусу, розглядаємо такі питання:

- Хто має бути включений, щоб остаточний консенсус був легітимним?
- Яким чином ви залучите різноманітну групу зацікавлених сторін, які є частиною процесу досягнення консенсусу, і забезпечите, щоб їхні голоси були почуті незалежно від раси, кольору шкіри, національного походження, сексуальної орієнтації чи доходу?
- Чи всі ключові інтереси бажають і можуть брати участь?
- Чи є питання довіри чи інші проблеми, які необхідно вирішити перед початком процесу?

- Які ключові рішення необхідно прийняти для досягнення загального консенсусу?
- Яку інформацію необхідно зрозуміти всім сторонам, щоб досягти життєздатного консенсусу?
- Якщо процес досягнення консенсусу не є обов'язковим, то якою мірою особи, які приймають рішення, бажають розглядати результати процесу досягнення консенсусу?

Не кожна участь громадськості однакова. Проте ризики нероз'яснення ролі громадськості є значними. Якщо зацікавлені сторони вважають, що вони матимуть значний внесок і вплив на рішення, але врешті-решт цього не отримають, вони будуть незадоволені результатом процесу, незалежно від того, наскільки активно була участь громадськості. Важливо визнати, що кількість заходів, витрати та час, витрачені на участь громадськості, не означають те саме, що потенціал фактичного громадського впливу на рішення. За участі громадськості багато часу, зусиль і ресурсів може бути легко витрачено на неправильні заняття, що призведе до негативних результатів.

Отже, на основі вищезазначеного можна сформувати дорожню карту вибору необхідного інструментарію із врахуванням усі вимог (Рис. 3.2).

Дорожню карту організовано за принципом, згідно з яким рівень участі громадськості безпосередньо пов'язаний з рівнем потенційного впливу громадськості на рішення чи дії, які розглядаються. Дорожня карта призначена для розуміння ключових елементів, які слід враховувати в межах цих крайнощів для розроблення програми участі громадськості. Не у всіх випадках вдається оцінити характер остаточного впливу громадськості. Як правило, це не стає очевидним до кінця добре реалізованої програми, коли повністю враховуються отримані вхідні дані. Однак важливо ефективно провести планування, щоб повністю зрозуміти динаміку проекту, бажаний внесок громадськості, а також можливості вирішення суспільних проблем, бажань та інтересів.

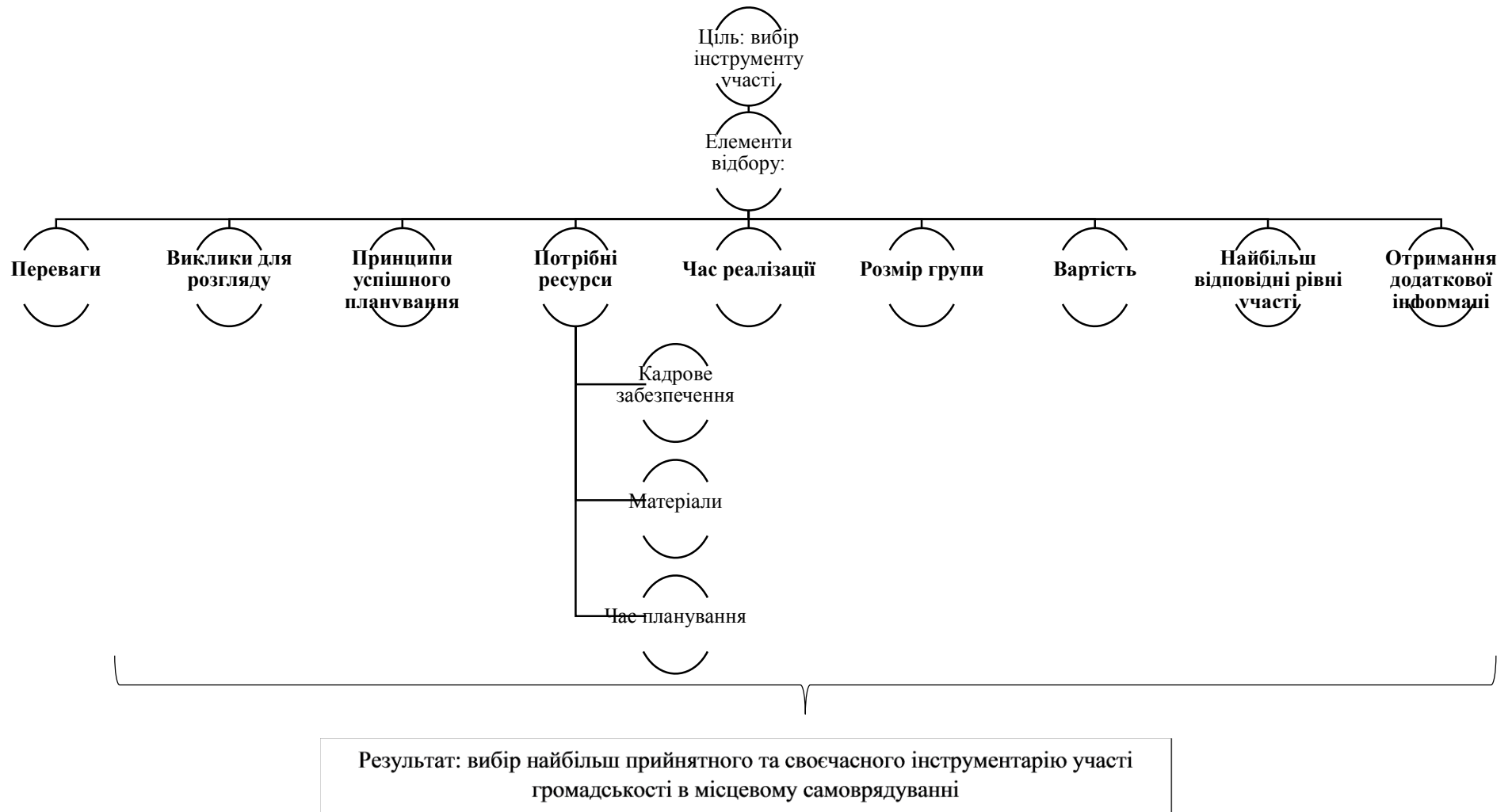


Рис. 3.2. Дорожня карта відбору інструментарію участі громадянськості в місцевому самоврядуванні

\*Джерело: сформовано автором

Інструментарій, який можна описати за допомогою дорожньої карти, стосується усіх рівнів участі громадськості: від відсутності впливу (інформування) до повного впливу (розширення повноважень).

Отже, оптимальний вибір інструментарію громадської участі у місцевому самоврядуванні є критичним етапом у забезпеченні демократизації та сталого розвитку на місцевому рівні. Враховуючи важливість соціальної участі та партнерства у процесах управління, ключовим є залучення широкої групи зацікавлених стейкхолдерів, включаючи громадян, представників різних сфер суспільства та економічного сектору. Публічне управління, базуючись на принципах демократії, вимагає переорієнтації функцій місцевого самоврядування у напрямі координації та стратегічного управління розвитком.

Важливо, щоб механізми громадської участі були доступними, прозорими та ефективними, щоб громадяни могли активно брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та оточення. Тільки завдяки спільним зусиллям громадян, владних структур та інших зацікавлених сторін ми зможемо досягти сталого розвитку та підвищити стійкість громад і якість життя на місцевому рівні.

### **3.2. Удосконалення наявних інструментів участі у місцевому самоврядуванні через застосування інформаційно-комунікаційних технологій**

За останні роки у суспільстві відбулися безпрецедентні перетворення під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Одним з напрямів розвитку ІКТ у сфері публічного управління є залучення громадян до управлінських процесів. Зокрема, технології використовуються органами влади для прийняття рішень, отримання відгуків громадян про проблеми в суспільстві. Ці форми застосування технологій у функціонуванні органів державної влади та місцевого самоврядування охоплюються поняттям «електронна участь»

(Krishnan et al., 2017; Sebo et al., 2008; Macintosh, 2004; Porumbescu, Grimmelikhuijsen, 2018).

Електронна участь може дати позитивні результати для тієї чи іншої спільноти, якщо вона постійна та активна (Naranjo-Zolotov et al., 2019a). Водночас використання інструментів електронної участі громадянами є добровільним. Це означає, що вони мають бути високо мотивовані, щоб постійно, з достатньою інтенсивністю та інтересом звертатися до них (Naranjo-Zolotov et al., 2019b).

Яскравим прикладом впровадження інструментів ІКТ у місцеве самоврядування Львова є платформи для реєстрації та голосування за електронні петиції та за проекти громадського бюджету Львова. Завдяки застосуванню цих електронних платформ участі були створені умови, за яких в рази більше мешканців Львова взяло участь в місцевому самоврядуванні. І ця різниця насправді є вражаючою у порівнні із застосуванням «традиційних» інструментів участі, таких як громадські слухання, місцеві ініціативи тощо. Так, як уже згадувалося у нашому дослідженні, протягом 2016 – 2021 років понад 500 тисяч мешканців взяло участь у голосуванні за проекти громадського бюджету Львова. Для порівняння, за цей самий період участь у такому «традиційному» інструменті участі, як громадські слухання, взяло 7826 громадян. Аналогічні паралелі можна провести між місцевими ініціативами та електронними петиціями, дуже подібними за суттю та наслідками інструментами участі, які відрізняються лише способом збирання голосів на підтримку своєї ідеї. Місцеві ініціативи шляхом підписів на листку, електронні петиції шляхом голосування із ідентифікацією особи через BankID. У цьому разі різниця залученості ще більш вражає: за однаковий період було внесено на розгляд міської ради Львова 8 місцевих ініціатив і аж 146 електронних петицій.

Можемо зробити висновки, що електронні платформи інструментів участі реально сприяють залученню більшої кількості мешканців до участі в прийнятті рішень на місцевому рівні.

За допомогою цих електронних інструментів участі було досягнуто значний успіх у залученні громадян до активної участі у формуванні місцевих рішень. Порівняно з традиційними методами, такими як громадські слухання або місцеві ініціативи, електронні платформи дозволяють зручно та ефективно залучати більше учасників. Наведені цифри свідчать про те, що електронні петиції та голосування за проєкти громадського бюджету мають значно більшу популярність серед мешканців, ніж традиційні методи участі. Це свідчить про те, що використання ІКТ може значно розширити коло учасників, які беруть активну участь у процесах місцевого самоврядування.

Такий позитивний досвід впровадження ІКТ в місцеве самоврядування Львова може бути добрим прикладом для інших міст та регіонів, які також прагнуть покращити участь громадян у процесах прийняття рішень на місцевому рівні.

Як бачимо, ініціативи у сфері електронної громадської участі мають можливість суттєво масштабувати участь мешканців у місцевому самоврядуванні. Таке підвищення інтересу громадян до електронної участі завдячує у тому числі впровадженню елементів гейміфікації на сайтах, створених органами влади (Hassan, Namari, 2020). Цей підхід полягає в застосуванні елементів гейміфікації, таких як голосування, змагання, рейтингування, значки, статуси-рівні, нагороди тощо, для стимулювання бажаної поведінки та мотивації участі у процесах прийняття рішень.

Термін «гейміфікація» виник в індустрії цифрових медіа, але не набув широкого поширення в інших сферах до 2010 р. (Deterding et al., 2011). За останні десять років опубліковано значну кількість робіт, присвячених гейміфікації. Пошук у БД Scopus за словом gamification дає понад 6,5 тис. результатів, і більш ніж для 4 тис. статей це слово є ключовим. Зокрема, слід зазначити, що найвища активність досліджень відслідковується за останні п'ять років (з 2018 р.). Також дослідження застосування елементів гейміфікації у концепції екологічного способу життя та сталого розвитку, у вивченні комп'ютерних наук та підвищення

мотивації залишаються найпоширенішими галузями досліджень гейміфікації, а дослідження, як правило, є доказово-концептуальними (Kasurinen, Knutas, 2018).

Гейміфікація визначається у наукових дослідженнях як використання елементів ігрового дизайну в неігрових контекстах (Deterding et al., 2011), причому основною метою застосування цієї технології є вирішення завдань, не пов'язаних безпосередньо з грою. Елементи гейміфікації, принаймні серед міських користувачів, повинні сприяти вирішенню проблем, що виникли – збільшенню реальної, ефективної та постійної участі людей (Opromolla, 2015), стати новим підходом до побудови вебсайтів, щоб заохочувати громадян користуватися своїми правами (Thiel, 2016). Ігрові технології сприяють залученню нових користувачів до взаємодії з органами влади, участі у їхніх проєктах та програмах. Це дозволяє підвищити поінформованість громадян про проблеми, що стоять перед публічними органами, та сприяє формуванню культури участі (Al-Yafi & El-Masri, 2016).

На нашу думку, активна реакція громадян («зворотний зв'язок») важлива на всіх ресурсах, створених органами влади, особливо органів місцевого самоврядування: сайтах органів влади (інформаційного характеру), сайтах державних послуг, спеціалізованих платформах, які є майданчиком для громадськості з обговорення проблем, сторінках у соціальних мережах. Однак у нашій роботі увага сфокусована на імплементації елементів гейміфікації в електронні платформи громадської участі. Останні є найбільш функціональними з погляду можливостей взаємодії влади та суспільства для вирішення соціально-економічних проблем, а отже, практика залучення громадян до їхньої роботи потребує особливого розгляду.

Платформи різних призначень стали новою формою діяльності інститутів публічної влади в сучасному світі. В останнє десятиліття у державне управління України активно впроваджуються електронні платформи громадської участі, зокрема з елементами гейміфікації. Найбільш яскраві приклади – ДІЯ, Єдина система електронних петицій та Громадський проєкт. До елементів гейміфікації віднесемо такі інструменти, за допомогою яких можна побудувати гру

(наприклад, рейтинги користувачів, бали, квести, вподобайки та інші). Проте класифікації цих елементів з метою ефективної розробки платформ немає, а в науковій літературі, особливо вітчизняній, це питання висвітлено недостатньо. З огляду на це слід детальніше розкрити такі питання щодо актуалізації гейміфікації (рис. 3.3).

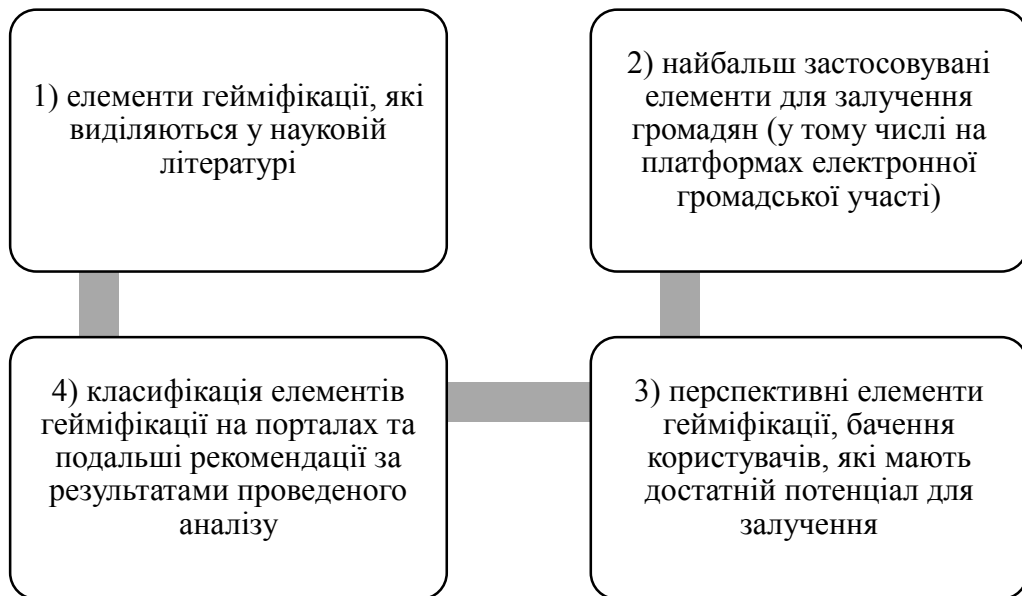


Рис. 3.3. Елементи актуалізації гейміфікації в процесі участі громадян у місцевому самоврядуванні

\*Джерело: сформовано автором

Не менш активне використання гейміфікації відслідковується в приватному секторі (Xi, Namari, 2020; Humlung, Haddara, 2019 та ін.). Науковці зазначають, що значний потенціал активного використання гейміфікації є у таких галузях, як охорона здоров'я, сталий розвиток, державне управління, транспорт та освіта (Robson, 2015). Загалом практика гейміфікації вже досить широко зостосовувана управлінцями (Werbach, Hunter, 2012) та використовується у різних сферах, зокрема освіті (Bai et al., 2020; Nakak et al., 2019, та інші), роздрібній торгівлі (Leclercq et al., 2020; Ye et al., 2019; та інші), маркетингу (Eisingerich et al., 2019), медицині (McAuliffe et al., 2020; та інші), корпоративних системах (Humlung & Haddara, 2019; Larson, 2020), логістиці (Warmelink et al., 2020) тощо. Яскравим



український прикладом є використання елементів гейміфікації у сфері фінансових технологій, наприклад додатки «Монобанк» чи «Спортбанк».

Як уже згадувалося, гейміфікований підхід передбачає застосування окремих елементів ігор у неігрових контекстах. Такими елементами є ті, які зустрічаються у більшості (але не обов'язково у всіх) іграх, асоціюються з іграми та виконують важливу функцію в ігровому процесі (Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L., 2011). Під час аналізу наукової літератури та складання переліку елементів гейміфікації довелося зіштовхнутися з тим, що одні й ті самі елементи гейміфікації у різних дослідженнях вживаються під різними назвами. У сучасних дослідженнях виділено досить багато елементів гейміфікації (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

## Елементи гейміфікації та їх складові\*

Елемент гейміфікації		Досліджено
«Голосування»	можливість голосування за ідею, пропозицію тощо	Вогіаці та інші, 2017, Фрідріх та ін., 2020
«Рейтингування»	складання рейтингу користувачів, рівні та списки лідерів рейтинги ідей, можливість позитивного реагування (вподобайки)	Тіль і Фроліх, 2017
«Завдання»	цілі, місії, завдання, квести завдання, конкурси	Детердінг та ін., 2011; Маллінс і Сабервал, 2020 Ши та ін. 2012
«Нагороди»	досягнення (значки, медалі) нагороди, призи, стимули	Гронінг та Бінневіс, 2019 Фрідріх та ін., 2020
«Доповнена реальність», «Правила», «Обмеження часу»		Детердінг та ін., 2011 Супенді та Пріхатманто, 2015 Лопес-Файкан та Хав'єр, 2020

\*Джерело: систематизовано автором на підставі літературних джерел

Саме тому далі слід зосередити основну увагу на пошуку вказаних елементів, які застосовуються українськими електронними платформами громадської участі. Крім того, в науковій літературі пропонуються й інші елементи: профілі користувачів (Міллен Д., Мунтян С.І., ДіМікко Дж., 2011), інтеграція з соціальними мережами, розміщення тегів, використання смайлів (Маколіфф Дж.К., Маколіфф Р.Х., Ромеро-Велес Г., Статтер М., Мелвін В.С., Мускарелла П., 2020).

Л. Хассан, Й. Хамарі, які проаналізували понад півсотні робіт на тему гейміфікації електронної участі, справедливо підкреслюють, що все більше зусиль витрачається на дослідження та використання гейміфікації для сприяння участі громадян в управлінні загалом, та в електронній участі зокрема (Hassan & Namari, 2020). Дослідження, пов'язані з гейміфікованою електронною участю, свідчать про ефективність впровадження елементів гейміфікації у систему електронної участі (Agbozo & Cheruov, 2018).

Гейміфікація як підхід, спрямований на залучення громадян у місцеве управління, втілюється у різних формах. У літературі описані випадки застосування ігрових елементів у додатках, створених та підтримуваних органами влади (Hassan & Namari, 2020); використання фізичних атрибутів для створення ігрового середовища у публічному просторі; організації квестів органами влади тощо (Hassan & Namari, 2020). Як бачимо, застосування ігрового підходу не обмежується цифровими формами. Проте найчастіше гейміфікація у публічному управлінні застосовується як принцип організації контенту вебресурсів, створених органами влади (зокрема платформ громадської участі міста Львова). Для цього використовуються елементи дизайну на відповідних вебсайтах.

Отже, аналіз наукової літератури дозволив визначити суть гейміфікованого підходу в публічному управлінні загалом та громадській участі зокрема, окреслити коло елементів гейміфікації.

Так, об'єктом вивчення стали «Платформа громадський проект» <https://lviv.pb.org.ua> та «Платформа електронної демократії» <https://petition.e-dem.ua/lviv>. Було проведено контент-аналіз даних сайтів (сторінок сайтів) з акцентом насамперед на їх інтерфейсах (Табл. 3.6).

На основі цього можна сформулювати деякі рекомендації щодо впровадження та розвитку елементів гейміфікації на платформах електронної участі в Україні, зокрема у Львові.

Таблиця 3.6

Контент-аналіз даних сайтів (сторінок сайтів) з акцентом на їх інтерфейсах  
(елементи гейміфікації)

Елемент гейміфікації*	«Платформа громадський проект» <a href="https://lviv.pb.org.ua">https://lviv.pb.org.ua</a>	«Платформа електронної демократії» <a href="https://petition.e-dem.ua/lviv">https://petition.e-dem.ua/lviv</a>
1. Ідентифікація особи. (BankID, електронний цифровий підпис, тощо)	2	2
2. Голосування (можливість голосування за ідею, пропозицію, проект тощо).	2	2
3. Рейтинг проектів, пропозицій, рівні та списки лідерів.	2	1
4. Досягнення та нагороди (значки, медалі, статуси).	0	0
5. Обмеження голосувань (завдань) за часом.	2	2
6. Можливість коментування, зворотний зв'язок	0	0
7. Інтеграція із соціальними мережами, наявність власної сторінки.	2	1
8. Відстеження динаміки, реалізації	2	1
9. Детально описані правила та FAQ.	2	1
Загалом	15	10

\*2 бали – повністю відповідає характеристикі, 1 бал – частково відповідає, 0 – елемент відсутній.

1. Враховуючи стимулюючий ефект гейміфікації, що підтверджується науковими дослідженнями, доцільно внести до чинних платформ електронної участі такі елементи гейміфікації, як «досягнення та нагороди», «можливість коментування, зворотний зв'язок», покращити інтеграцію із соціальними мережами.

2. Під час прийняття рішення про використання елементів гейміфікації на платформі електронної участі має сенс звертати увагу насамперед на впровадження основних елементів, при цьому стимули (як матеріальні, так і нематеріальні) мають дуже вагоме значення.

Цілком імовірно, що платформи громадської участі можуть бути оцінені на наявність інших, не порушених у цьому дослідженні, елементів гейміфікації. Можливо, у наступних дослідженнях під час аналізу платформ громадської участі та їх рівня гейміфікації слід врахувати дані, що стосуються чисельності населення території, фінансово-економічного стану того чи іншого суб'єкта. Крім того, увага дослідників може бути сфокусована на розробленні методичних

рекомендацій для органів влади щодо гейміфікації електронних платформ громадської участі.

Отже, гейміфікація у поєднанні з ІКТ може суттєво вдосконалити чинні інструменти для участі у місцевому самоврядуванні, сприяючи підвищенню рівня зацікавленості та активності громадян у важливих процесах прийняття рішень. Застосування гейміфікованого підходу додає динаміки для взаємодії між владою та мешканцями, робить процеси самоврядування більш цікавими та привабливими, особливо для молоді. Електронні платформи участі стимулюють конструктивний діалог, вирішення проблем та спільне планування майбутнього міста чи села. Крім того, вони дозволяють впроваджувати елементи конкуренції, що може збільшити зацікавленість учасників і стимулювати їхню активність. Інформаційно-комунікаційні технології також можуть полегшити розуміння складних аспектів місцевого управління та бюрократії, роблячи ці питання більш доступними та зрозумілими для широкого кола громадян. Це сприяє не лише залученню громади, а й покращенню якості ухвалених рішень через більш обґрунтований внесок учасників.

### **3.3. Залучення громадян як ключовий елемент реалізації концепції «розумного міста» (smart city)**

Залучення громадян є надзвичайно важливим елементом реалізації концепції «розумного міста» (smart city). Громадяни можуть бути не лише користувачами цифрових сервісів, але й активними учасниками процесу управління містом, співпраці та прийняття стратегічних рішень.

У контексті цифровізації та впровадження нових технологій громадяни можуть бути залучені до процесу збору та аналізу даних, висловлення власних пропозицій та ідей щодо покращення міського середовища, а також участі в рішеннях через цифрові платформи та додатки.

Управління «розумним містом» передбачає взаємодію між громадянами, владними структурами та технологічними рішеннями. Громадські обговорення, онлайн-опитування, зворотний зв'язок через мобільні додатки та соціальні мережі дозволяють мешканцям активно брати участь у формуванні стратегій розвитку міста та впровадженні конкретних проєктів.

Сучасні процеси управління характеризуються активним впровадженням нових технологій – штучного інтелекту, «Інтернету речей», блокчейну, технологій віртуальної та доповненої реальності – у моніторинг та оцінку ефективності різних систем. У межах цифровізації йдеться про створення гібридних систем підготовки та прийняття рішень, в яких цифрові технології, будучи базовою інфраструктурою систем управління, мають різне призначення:

1. Об'єкт управління та моніторингу;
2. Обчислювальне середовище або середовище обміну інформацією між різними організаціями та агентами;
3. Інструменти впливу на управлінську ситуацію;
4. Агенти управлінських рішень нарівні з людиною.

Низка призначень створює новий підхід до прийняття рішень, який можна розглядати як дані (data), інформація (information), знання (knowledge). Цей підхід активно використовується в управлінні «розумними містами», в яких впровадження цифрових технологій створює нове міське середовище, спрямоване на автоматизацію та саморегуляцію основних підсистем управління, підтримання нових форматів взаємодії населення, міських служб та органів управління, аналіз широкого спектру міських процесів через нові методи збору, аналізу та візуалізації великих даних.

У «розумному місті» цей підхід дозволяє підтримувати автоматизацію та ефективність управління містом, створюючи сприятливі умови для розвитку інноваційних технологій, покращення якості послуг та забезпечення сталого розвитку міста. Використання аналізу великих даних дозволяє виявляти та вирішувати проблеми ефективніше, а також прогнозувати майбутні тенденції для прийняття стратегічних рішень.

Впровадження нового підходу та цифрових інструментів у системи управління супроводжується певними бар'єрами, залежно від ступеня соціотехнічної складності системи, яке доцільно визначити як різноманіття взаємопов'язаних соціальних агентів, організацій, технічних пристроїв, що беруть участь у виробництві інформації та прийнятті рішень.

З одного боку, існують системи, більша частина яких представлена інфраструктурними та технічними компонентами, тому їх включення до підходу стає можливим через впровадження сенсорів, датчиків, повсюдних обчислень на основі розподіленого машинного навчання для створення систем формування сигналів та їх обробки. Прикладами таких систем є розумні контейнери в логістиці та транспортуванні, системи контролю споживання енергії та освітлення (Edmondson et al ., 2019; Pasmore et al ., 2019).

З іншого боку, ряд соціотехнічних систем включають як технічні засоби та інструменти, так і моделі поведінки різних соціальних і професійних груп, цінності та інтереси участі у цій системі.

Ми розглядаємо основні проблеми, пов'язані з організацією взаємодії між різними учасниками системи, створенням стимулів та мотивації для внеску у функціонування системи, забезпеченням загальної інфраструктурної бази для краудсорсингу ідей та накопичення колективного знання, створенням гарантій для розгляду громадянських ініціатив.

Описані проблеми складних соціотехнічних систем також є актуальними для розвитку «розумних міст», в яких цифрові технології створюють інтегроване середовище для функціонування мереж обміну інформацією, регулювання та контролю підсистем міського управління. Технології штучного інтелекту, аналізу великих даних, хмарних обчислень спрямовані на самоорганізацію міського управління через створення інтелектуального центру міського управління, що здійснює моніторинг та оцінку процесів у міських підсистемах, тим самим оптимізуючи все середовище, а не окремо. Проте слід враховувати, що місто – неоднорідна соціальна система та простір конфліктів, тому в контексті використання цифрових інструментів для саморегуляції міського управління

стають пріоритетними завдання, пов'язані з підготовкою та залученням мешканців до міського планування та вирішення актуальних проблем, створенням каналів комунікації та зворотного зв'язку між мешканцями та органами управління.

Саме тому вектором цього дослідження є визначення можливих рішень для розвитку систем громадянської освіти та комунікації в «розумних містах» на прикладі міста Львова.

Розумне місто як комплексна платформа може бути сприятливим середовищем для впровадження нових підходів до комунікації та колективного планування. Платформи залучення громадян можуть стати ефективним інструментом для вирішення міських проблем та прийняття рішень на основі потреб та пропозицій самого населення.

Таким чином концепція передбачає використання інноваційних технологій для трансформації навколишнього середовища та соціальних практик з метою зростання адаптивності процесів управління та створення суспільної цінності. У цьому плані «розумні міста» можна розглядати як поглинання простору часом, оскільки концепція полягає в тотальній мобільності, багатоканальній комунікації і налагодженні зворотного зв'язку між різними компонентами управління, скорочення трансакційних витрат і бар'єрів (Urqu, 2007). Зокрема, цьому сприяють онлайн-сервіси та платформи для взаємодії мешканців із органами влади, впровадження сенсорів та «Інтернету речей» для регулювання систем вуличного освітлення та споживання енергії, створення інтерактивних карт руху громадського транспорту в режимі реального часу, використання штучного інтелекту та високоавтоматизованих систем для аналізу величезних даних.

На сьогодні створюються «розумні міста» третього покоління, які характеризуються формуванням комплексної цифрової екосистеми, що охоплює у тому числі повсякденну активність міських жителів (Yigit, 2019).

Передбачуваними досягненнями цього етапу має стати адаптація нових технологій до інститутів громадянської участі, що може сприяти ініціюванню змін у міському плануванні з боку населення та адаптації міського управління до

потреб мешканців. Яскравими прикладами «розумних міст» третього покоління є Барселона та Амстердам, у яких мешканці мають доступ до різних онлайн-сервісів для звернення до громадських служб, а також взаємодії між собою. Основну роль для успішного створення «розумних міст» нового покоління відіграють накопичення людського капіталу та довготривала співпраця між органами влади, науково-технічними установами, бізнесом та мешканцями: широкий спектр стейкхолдерів дозволяє акумулювати інтелектуальні, фінансові та технологічні ресурси.

Сучасні «розумні міста», орієнтовані як на технічну саморегуляцію, так і на залучення мешканців до міського планування, вимагають нових технологічних та організаційних рішень, що забезпечують прозорість управління та громадську участь. Подібним рішенням є розвиток міста як масштабної платформи, що виступає посередником або середовищем для обміну інформацією та ресурсами, організації комунікації між мешканцями та органами влади, забезпечення доступу мешканців до суспільних благ та даних.

При цьому траєкторія розвитку міських платформ характеризується переходом від платформ відкритих даних до платформ залучення громадян.

Платформи відкритих даних – це інформаційні системи, які забезпечують централізоване зберігання інформації, а також доступ мешканців до даних міських служб та організацій з можливістю їх повторного використання. Основною проблемою для доступу та розповсюдження відкритих даних стає відсутність інтегрованої системи їх розміщення та оновлення, тому що неоднорідність цифровізації різних служб управління веде до різних масивів доступних відкритих даних у цих сферах. Створення платформ відкритих даних спрямоване на інтеграцію та сумісність інформаційних систем різних адміністративних органів та систем моніторингу: платформи відкритих даних мають підтримувати та об'єднувати цифровий функціонал, необхідний місту для обслуговування його внутрішньої та зовнішньої аудиторії. Найбільш повно проекти платформ відкритих даних реалізовані в Європейському Союзі (Kiuru, Pkinen, 2019).



Зараз більшість платформ відкритих даних об'єднують та поширюють інформацію, структуровану та оновлювану суб'єктами управління, насамперед адміністративними органами. Ці платформи реалізуються переважно у вигляді порталів відкритих даних, в яких інформація розподілена за різними предметними кластерами та орієнтована насамперед на органи управління, бізнес-гравців та міських жителів. Дані збираються шляхом аналізу геолокаційних даних (маршрути, розташування), даних довкілля, даних органів влади та служб, даних про моделі поведінки (мобільний трекінг, дані камер відеоспостереження та ін.). Крім того, збір і аналіз масивів даних, що збираються для міських платформ, поступово автоматизуються, що підвищує обсяг розміщених даних і швидкість їх оновлення в режимі реального часу.

Отже, платформи відкритих даних дозволяють різним гравцям координувати свої дії, швидко знаходити інформацію про послуги та міські ресурси, в яких вони зацікавлені, що значно знижує трансакційні витрати, підвищує загальну факторну продуктивність та додану вартість. Наприклад, на сьогодні відкриті дані в різних «розумних містах» світу виробляють від трьох до семи трлн доларів США річної доданої вартості, залежно від того, які відкриті дані та процеси стають доступними (Collaborating for common good, 2020).

Відкриті дані дають різноманітні переваги для сталого розвитку міст. По-перше, відкриті дані формують кластери доступної та прозорої інформації, що дозволяє демократизувати процеси міського адміністрування. Наприклад, відкриті дані та системи моніторингу діяльності замовників та підрядників надають інформацію про учасників угоди та спрямовані на контроль якості та термінів виконання послуг.

По-друге, відкриті дані є джерелом інформації для розробки та впровадження міських інновацій: використання інструментів аналізу великих даних дозволяє виводити з доступних масивів даних контекстно значиму інформацію, яка надалі використовується як критерій у виборі найбільш ефективних та затребуваних технологій «розумних міст».

По-третє, відкриті дані стають механізмом координації та створення чотириланкової спіралі, що об'єднує мешканців, бізнес, адміністративні органи та академічні організації для розвитку інтегрованої системи, для пропозиції міських проєктів, їхньої експертизи та реалізації. Участь різних акторів веде до зниження ризиків непередбачених наслідків управлінських рішень та запровадження інновацій внаслідок врахування різних аспектів запропонованих змін.

Так, у Львові створено спеціалізований вебсайт «Відкриті дані Львова», на якому станом на 01.01.2024 року у вільному доступі розміщено 470 наборів даних, згрупованих за 15 різними категоріями, в тому числі бюджет, культура, освіта, економіка, благоустрій та комунальна власність.

Системи «розумних міст» відрізняються тим, яким чином цифровізація трансформує повсякденну реальність самих мешканців, які проводять час в онлайн-середовищі, що генерують дані та контекстно значиму інформацію в реальному часі завдяки інтелектуальним пристроям, базам даних віддаленого доступу та повсюдним обчисленням. Ці зміни на рівні повсякденної реальності дозволяють говорити про значущість «цифрових слідів» та краудсорсингу інформації для покращення послуг та управління містом, що потребує розширення цифрового функціоналу розумного міста та розвитку платформ відкритих даних до платформ залучення громадян.

Платформи залучення громадян – цифрові системи, у межах яких організовано синхронізацію діяльності міських служб, дистанційну взаємодію органів влади та мешканців, контроль органів влади за виконанням рішень. Платформа залучення громадян є ідейним розвитком платформи відкритих даних за рахунок підвищення інтерактивності функціоналу платформи: у технологічному плані це означає зростання значимості зворотного зв'язку, що реалізується у вигляді інтернет-звернень, push-повідомлень для громадян, краудсорсингу інформації через онлайн-сервіси та модулі платформи.



Рис.3.10. Призначення платформ залучення громадян

\*Джерело: згруповано автором

Важливо зазначити, що у сучасних «розумних містах» вже реалізуються різноманітні за своїм форматом проекти участі мешканців у міському плануванні та розподілі ресурсів. Наприклад, керівництво Нью-Йорка відкрило масиви даних про міські процеси та взаємодіє з активістами громадянського суспільства над створенням загальноміської платформи, щоб жителі могли пропонувати свої проекти та визначати пріоритети для розвитку міста (Kitsios F., Kamariotou M., 2020). Крім того, в «розумних містах» існують місцеві інноваційні інкубатори, акселератори та програми, наприклад, бізнес-платформи, а також форуми в стилі Web 2.0 та віртуальні творчі спільноти, орієнтовані на мережеву взаємодію для створення grassroots-інновацій (Swan, 2020).

Вище зазначене дозволяє розглядати платформи залучення громадян як інструмент для формування інституційних та структурних аспектів міського розвитку, підтримки зворотного зв'язку в режимі реального часу та колективних систем прийняття рішень, створення мікросередовища міських інновацій – все це необхідно для збереження міста як гібридної системи, що самоорганізується, і зниження соціально-політичних ризиків. Однак успішне впровадження подібних платформ можливе лише після вирішення проблем інформаційної безпеки та гарантування конфіденційності персональних даних користувачів –

учасників платформи для третіх осіб. Оскільки зараз не існує загального стандарту платформи залучення громадян, муніципалітети мають широкий вибір інструментів та рішень залежно від рівня розвитку міської цифрової інфраструктури, фінансових та інтелектуальних ресурсів.

Для «розумних міст» фактично немає загальновизнаного стандарту щодо створення та впровадження платформ залучення громадян для вирішення міських проблем. Сучасні платформи розвиваються за траєкторією максимальної інтеграції з іншими сайтами / платформами та розширення цифрового функціоналу. В українській дослідницькій практиці існують проекти розгляду електронних платформ громадської участі, проте увага концентрувалася переважно на процедурних аспектах, пов'язаних із громадським голосуванням та зверненнями до органів влади. На сьогодні платформи залучення громадян значно еволюціонували, вони охоплюють додаткові функціональні можливості, які можуть бути вбудовані у модулі інтегрованої платформи залучення громадян (рис. 3.4).

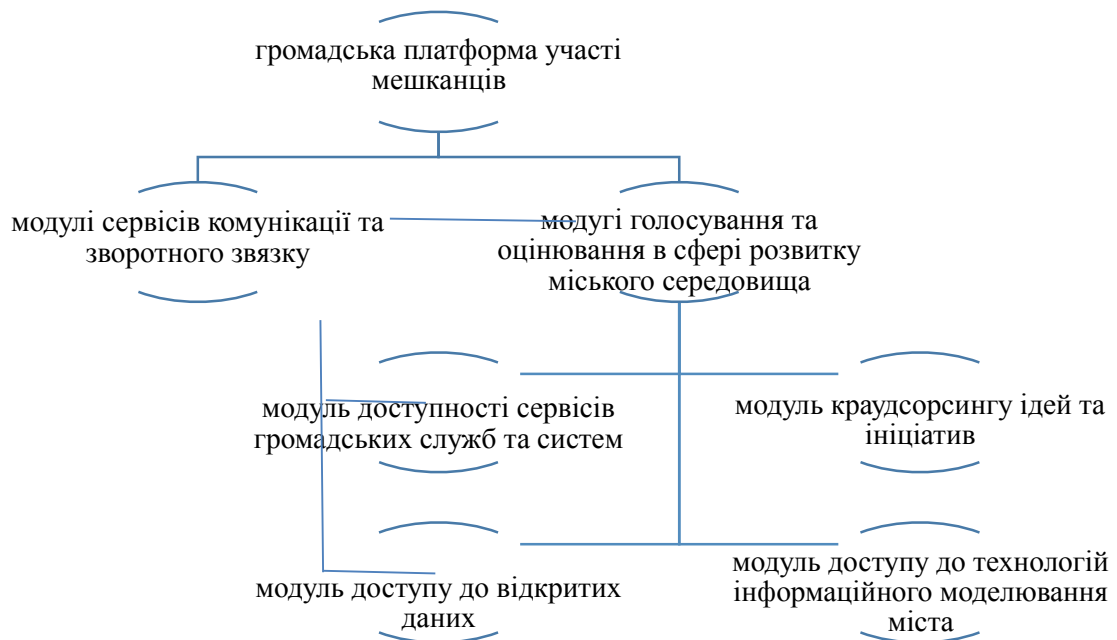


Рис. 3.4. Цифровий функціонал та модулі інтегрованої міської платформи залучення громадян до місцевого самоврядування

\*Джерело: складено автором.

Крім громадського голосування та оцінки, дані функціональні можливості містять персональну комунікацію з органами влади, краудсорсинг ідей та пропозицій, доступ до відкритих міських даних, доступ до сервісів міських систем та служб, можливість використовувати новітні технології для інформаційного моделювання розвитку міських просторів (ВІМ, технології доповненої та віртуальної реальності, генеративні моделі машинного навчання, експертні системи).

Подана модель цифрового функціоналу пропонує різні варіанти включення громадян у вирішення міських проблем, проте реальні практики створення та впровадження подібних платформ значно варіюються. Насамперед це пояснюється відмінностями міст у розвитку цифрової інфраструктури (ступінь проникнення мережі Інтернет, поширення публічних точок Wi-Fi), ступеня цифровізації різних сервісів та систем, розвитку людського капіталу та готовності мешканців брати участь у перетворенні міського середовища. Зважаючи на це, необхідно навести додаткові підстави для можливості оцінки різних міських платформ.

Пропонуємо свою модель оцінки платформ залучення громадян у «розумних містах». Кожна платформа має певні модулі цифрового функціоналу та інтегрована з іншими сервісами та порталами. Цифровий функціонал забезпечує комунікацію громадян з міською владою та службами та надає населенню різні можливості для участі у розвитку міських проєктів та просторів. Однак різноманітність таких можливостей залежить від ступеня інтегрованості з іншими сервісами та порталами, які забезпечують доступ до інструментів громадянської участі. На перетині різних елементів цифрового функціоналу та різного ступеня інтеграції зі сторонніми сервісами розташовуються основні моделі платформ залучення громадян (рис. 3.5). Для оцінки платформи розглядаються модулі платформи: залежно від цифрового функціоналу, що надається, і наявності інтеграції модулів з іншими міськими сервісами, порталами, службами визначається, до якої моделі належить ця платформа.

Надалі ця модель використовується для аналізу цифрових платформ залучення громадян в українських «розумних містах».

Інтеграція з іншими сервісами та платформами	Низький рівень інтеракції	Середній рівень інтеракції	Високий рівень інтеракції
Цифровий функціонал			
модулі сервісів комунікації та зворотного зв'язку	Платформа інформування «принцип інцидент управління»		
модуль доступності сервісів громадських служб та систем		Платформа контролю і доступу до послуг «принцип одного вікна»	
модуль краудсорсингу ідей та ініціатив			Інтегрована платформа залучення та участі мешканців «Принцип активні громадяни»
модуль голосування та оцінювання у сфері розвитку міського середовища	Платформа інформування «принцип інцидент управління»		
модуль доступу до відкритих даних		Платформа контролю і доступу до послуг «принцип одного вікна»	
модуль доступу до технологій інформаційного моделювання міста			Інтегрована платформа залучення та участі мешканців «Принцип активні громадяни»

Рис. 3.5. Модель оцінки різних типів платформ залучення громадян у «розумних містах»

\*Джерело: складено автором.

Відповідно до рейтингу прозорості 100 найбільших міст України, який щорічно до 2022 року проводила неурядова організація “Transparency International Ukraine” у п’ятірці лідерів муніципальної прозорості у 2021 році були Маріуполь (91 бал), Львів (85,49), Дніпро (84,2), Дрогобич (83,16) та Мукачево (81,3). Вперше в історії дослідження одразу 5 міст перетнули позначку у 80 балів та увійшли до категорії «прозорих». Це означає, що міста ухвалили важливі рішення щодо публікації даних, бюджету, електронної демократії, стратегій розвитку та регуляторної політики. А головне – виконали не лише вимоги законодавства, а ініціювали створення додаткових послуг та сервісів для комфорту своїх мешканців. Результат цих зусиль – безпрецедентний за всю

історію програми «Прозорі міста/Transparent cities» рівень відкритості міст. У розрізі сфер найбільший середній бал: освіта (67%), доступ та участь (66%), комунальне майно (60%), інформація про роботу ОМС (59%). Це пов'язано з тим, що в межах індикаторів наявно більше законодавчих вимог, аніж рекомендованих до втілення належних практик врядування. Крім того, індикатори здебільшого не вимагають великої кількості кадрових ресурсів чи фінансового забезпечення для втілення.

Таблиця 3.7

Особливості даних моделей оцінки різних типів платформ залучення громадян у «розумних містах»

Модель	Характеристика
Модель «Платформа інформування» заснована на принципі «Інцидент менеджменту»	Забезпечує реагування органів міського управління на запити та звернення мешканців, персональну комунікацію, голосування мешканців з питань міського розвитку, інформування населення про основні події та новини – модель орієнтована на оперативний зворотний зв'язок та інформаційне забезпечення перетворень
Модель «Платформа контролю та доступу до послуг»	Діє за принципом одного вікна / однієї платформи, забезпечуючи жителям крім зворотного зв'язку доступ до сервісів послуг та відкритих міських даних – модель представляє міську платформу як місце складання основних сервісів надання послуг та інструментів для відстеження та контролю основних міських процесів через публічні масиви структурованих та регулярно оновлюваних даних
Модель «Інтегрована платформа залучення громадян»	Об'єднує всі елементи цифрового функціоналу – інструменти зворотного зв'язку, послуги, відкриті дані, а також надає можливість громадянам пропонувати власні проекти та ініціативи, використовувати різні технології інформаційного моделювання розвитку міста – модель спрямована на участь населення у визначенні пріоритетів міської політики, а також перетворення платформи на онлайн-простір для взаємодії основних стейкхолдерів в особі мешканців, науково-технічних організацій, бізнесу та органів влади

\*Джерело: сформовано автором

Оцінка рішень у створенні платформ залучення мешканців засвідчує, що більшість розглянутих платформ належать до моделей «Платформ інформування» та «Платформ контролю та надання послуг»: розробники концентруються передусім на групах модулів, пов'язаних з комунікацією органів влади та мешканців, інцидент-менеджментом, голосуванням та оцінкою мешканцями реалізованих проєктів та рішень. На окремих платформах існують модулі відкритих даних, краудсорсингу ідей та інформації. Зважаючи на те, що

ряд розглянутих платформ обмежуються певною сферою, цей функціонал є достатнім.

Важливою передумовою для розвитку платформ участі в містах України є створення профільного міністерства цифрової трансформації України та запуск порталу та додатка “ДІЯ”. Платформа «Дія» в Україні - це цифровий сервіс, який створений для надання громадянам зручного доступу до послуг державних органів та місцевого самоврядування онлайн. Платформа об’єднує більше 50 послуг, які можна отримати безпосередньо через мобільний додаток «Дія» або на спеціалізованому вебпорталі.

Серед послуг, які можна отримати через платформу «Дія», є видача паспортів, водійських посвідчень, реєстрація місця проживання, реєстрація бізнесу та інші. Платформа спрощує взаємодію між громадянами та державними органами, зменшуючи необхідність в особистому візиті до установ. Крім цього, платформа «Дія» також містить інформаційні ресурси, де громадяни можуть знаходити корисні поради та інформацію про різноманітні аспекти життя та взаємодії з державними структурами. Ця ініціатива спрямована на покращення ефективності державних послуг та збільшення доступності для громадян.

Однією з ключових переваг сервісу “ДІЯ” є унікальна система ідентифікації особи, можливість обміну даними із іншими платформами та державними реєстрами. Використання можливостей платформи «Дія» для створення міських сервісів з метою залучення громадян до місцевого самоврядування, на нашу думку, є дуже перспективним напрямком. Відкритий доступ до інформації та можливість отримання різноманітних послуг онлайн може стимулювати активність громадян у вирішенні міських проблем та участь у прийнятті рішень на місцевому рівні. Такі сервіси могли б сприяти залученню громадян до місцевого самоврядування, створюючи зручний та прозорий механізм взаємодії з міською владою. Крім того, вони можуть сприяти підвищенню свідомості громадян про їхні права та обов’язки, а також про процеси, які відбуваються в міському управлінні.



Додатково можна запропонувати такі напрями розвитку платформ залучення громадян в українських містах. Як уже згадувалося, видається перспективним використання інструментів гейміфікації для залучення та утримання користувача у діяльності платформи. Прикладами застосування гейміфікації можуть бути різні віртуальні валюти для заохочення учасників, системи рейтингів, статусів та нагород, нарахування балів та облік досягнень.

Для міських служб та органів влади інструменти гейміфікації у платформах залучення стають непрямим засобом включення користувачів у регулярну оцінку міської дозвільної, ділової та освітньої інфраструктури та отримання зворотного зв'язку. Водночас гейміфікація може допомогти користувачам у швидкі терміни освоїти функціонал платформи та набути необхідних навичок з використання інструментів та модулів, що здатне вплинути на зростання людського капіталу міста загалом. У контексті розвитку «розумних міст» гейміфікація може бути реалізована, наприклад, у вигляді спеціалізованих міських мобільних додатків.

Отже, платформи залучення громадян набувають поширення в українських містах, що також обумовлено наявністю інституційної підтримки їх впровадження. Проте поки що цифровий функціонал більшості платформ в Україні обмежується персональною комунікацією мешканця з органами влади та модулями голосування за запропоновані ініціативи. У перспективі важливо включити до платформ можливість мешканцям пропонувати власні проєкти (краудсорсинг ідей), забезпечити інтеграцію платформ з іншими міськими порталами та сервісами для трансформації платформ залучення громадян у комплексну віртуальну мережу оцінки та перетворення жителями міського середовища.

Пропонуємо концепт міського додатка, який міг би бути реалізований у Львові, зважаючи на сучасний рівень відкритості та прозорості міської ради, найвищий рейтинг в Україні використання бюджету участі, а також достатньо високий рейтинг використання електронних петицій та міського додатка “Гарячої лінії міста” 1580. (Додаток Б)

Ця ідея спрямована на залучення жителів міста до активної участі у його розвитку та сприяння певним типам поведінки, які підтримують стале та успішне функціонування Львова. Платформа має зацікавити мешканців своїми можливостями заощадження коштів через соціально активний спосіб життя, отримання бонусів та кешбеку за корисні дії для міста, такі як використання громадського транспорту замість приватних авто, сортування сміття, участь у культурних та спортивних подіях. Така система стимулювання може позитивно позначитися на розвитку міста, екології, соціальній сфері та загальному самопочутті громадян. Підтримка міських установ та проєктів через фінансові внески користувачів може стати додатковим джерелом фінансування та сприяти розвитку міської інфраструктури.

Зауважимо, що для успішної реалізації цієї ідеї необхідна детальна розробка технічних та організаційних аспектів платформи, а також широке впровадження та підтримка з боку міської влади, співпраця з місцевими підприємствами та установами. Ця ініціатива може стати важливим кроком у напрямку створення активної громади та покращення якості життя в Львові. Очікується, що завдяки цій платформі користувачі відчують себе більш залученими до життя Львова та будуть більш мотивовані сплачувати місцеві податки і брати активну участь у розвитку Львівської громади.

Отже, залучення громадян через інтерактивні мобільні додатки, онлайн-платформи та інші засоби комунікації дозволяє створити простір для відкритого обговорення та обрання спільних шляхів розвитку міста. Це може сприяти зміцненню спільної відповідальності громадян, бізнесу та влади за майбутнє своєї громади. Такі моделі також допомагають створити прозорі та ефективні механізми контролю за реалізацією проєктів та прийняттям рішень, що може забезпечити більшу відкритість, довіру та ефективність в процесі управління містом. Це є надзвичайно актуальним для українських міст щодо підтримки своєї стійкості в умовах воєнного стану та агресії держави-терориста російської федерації.

Важливою складовою успіху «розумних міст» є активна участь громадян, їхні ідеї та пропозиції у процесі планування та реалізації проєктів, що дозволяє створити сприятливі умови для спільного розвитку та вирішення проблем, що стоять перед містами в умовах складних викликів.

### Висновки до розділу 3

1. Запропоновано дорожню карту, яка організована за принципом, згідно з яким рівень участі громадськості безпосередньо пов'язаний з рівнем потенційного впливу громадськості на рішення чи дії, які розглядаються.

Важливо розглядати участь громадськості на різних рівнях, починаючи від інформування та закінчуючи розширенням повноважень громадськості. Це дозволяє ефективніше взаємодіяти з різними зацікавленими сторонами та забезпечувати більш широкий спектр відгуків і пропозицій. Добре спланована програма участі громадськості дозволяє не лише врахувати різні точки зору та інтереси, але й сприяє створенню більш легітимних та підтриманих рішень. Важливо також враховувати динаміку проекту та гнучко адаптувати програму участі громадськості залежно від отриманих вхідних даних та реальних обставин. Інструментарій, який можна описати за допомогою дорожньої карти, стосується усіх рівнів участі громадськості: від відсутності впливу (інформування) до повного впливу (розширення повноважень). Під кожним рівнем описано пункти, які допомагають більш повно пояснити рівень участі.

Загалом такий підхід дозволяє створити більш демократичні та ефективні механізми управління на місцевому рівні, що сприяє сталому розвитку та задоволенню потреб громадян.

2. Зацікавленість та активність громадян у важливих процесах прийняття рішень у місцевому самоврядуванні може бути значно підвищена завдяки поєднанню гейміфікації та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Застосування гейміфікованого підходу, тобто застосування елементів гри у неігрових контекстах, надає динаміки взаємодії між владою та мешканцями, робить процеси самоврядування цікавішими та привабливішими, особливо для молоді. ІКТ сприяють кращому розумінню складних аспектів місцевого управління та бюрократії, роблячи ці питання доступнішими та зрозумілішими для громадян. Використання гейміфікації та ІКТ у місцевому самоврядуванні

сприяє залученню громади та покращенню якості ухвалених рішень завдяки більш обґрунтованому внеску учасників.

3. Створення «розумних міст» нового покоління вимагає громадської участі у визначенні пріоритетів муніципального розвитку, оцінці потенційних вигод та витрат. Це передбачає попереднє накопичення людського капіталу, наявність доступу до необхідних даних у режимі реального часу, збереження міста як гібридної системи, що самоорганізується. У цьому відношенні платформи залучення громадян стають інструментом персональної комунікації між органами влади та мешканцями, краудсорсингу, оцінки ідей та ініціатив, доступу мешканців до даних про міські процеси та моделювання майбутнього розвитку території. Важливо наголосити, що цифровізація включає не лише певну номенклатуру наскрізних технологій, але також нові принципи управління: відбувається контроль та оптимізація не окремих процесів, а цілісного середовища. Зважаючи на це, інтегровані з різними міськими сервісами та порталами платформи залучення громадян стають віртуальним середовищем для формування довіри та багатосторонньої взаємодії стейкхолдерів міської політики з метою скорочення трансакційних витрат та пропозиції різних підходів та сценаріїв для розвитку міста.

Слід очікувати, що в міру зростання цифровізації міського господарства та інфраструктури будуть створювати неформальні стандарти та зразки платформ залучення населення, інтегровані з іншими міськими службами та сервісами.

## ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення та досягнуто нового рішення значущої наукової проблеми, яка полягає у визначенні теоретичних засад та розробленні практичних рекомендацій для вдосконалення інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львова. За результатами дослідження сформульовано висновки концептуального, методичного та науково-практичного характеру:

1. Вивчено ретроспективний аналіз теорій демократії участі в місцевому самоврядуванні, що свідчить не лише про еволюцію поглядів на роль громадян у владі, але й важливість їхньої активної участі. Від філософських дискусій до сучасних технологічних трансформацій теорії демократії розвивалися з різноманітними підходами до забезпечення громадянської участі. Також ми детально розглянули період, під час якого концепція громадянської участі поширювалася, включаючи активність громадян у різних аспектах місцевого життя. Інформаційні технології, зокрема Інтернет, відкрили нові можливості для взаємодії між громадянами та владою, підвищуючи рівень доступності та швидкості обміну інформацією. Однак, незважаючи на досягнуті успіхи, існують виклики, які вимагають постійної адаптації системи демократії участі до змін у суспільстві, серед яких ефективність та достовірність, а також забезпечення представництва та захисту прав усіх груп населення виокремлюються як ключові аспекти. Перегляд парадигм та підходів вимагає постійного аналізу, систематичного вдосконалення та відповідності новим викликам, що виникають у сучасному суспільстві.

2. Досліджено, що інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні є не лише регулятивними засобами для забезпечення ефективності демократичних процесів, але й ключовими факторами у формуванні відкритого та прозорого самоврядування. Важливим висновком є те, що ефективність інструментів громадської участі визначається не лише їхньою простою наявністю, але й реальним впливом та вагою, яку вони мають у

процесах прийняття рішень. Забезпечення громадянам реальної можливості впливати на управлінські рішення робить їхню участь більш значущою та ефективною. Визначено, що динамічний розвиток технологій, зокрема Інтернету, створює нові можливості для збільшення взаємодії між владою та громадянами. Такі інновації можуть сприяти поліпшенню доступу до інформації, а також забезпечити більш ефективні механізми обговорення та ухвалення рішень. Зазначено, що для подальшого успішного розвитку інструментів участі громадян важливо зосередитися на питаннях прозорості, відкритості та доступності інформації. Це визначається як ключова передумова для підвищення рівня довіри громадян до місцевих органів влади та сприяє активнішій участі в управлінських процесах та стійкості самих громад.

Проведено аналіз історії місцевого самоврядування Львова з акцентом на розвиток демократичних принципів управління, активної участі громадян у прийнятті рішень та створення стійких механізмів самоврядування. Відзначається важливість розвитку місцевого самоврядування у Львові від заснування міста до сучасних днів. Процес становлення та розвитку інструментів представницької демократії свідчить про поступове утвердження механізмів громадянської участі у вирішенні справ міста. Також виділяється важливість правового регулювання управління містом та участі громадян у процесі самоврядування, зокрема через статuti міста. Доведено, що чітке виборче законодавство є важливою складовою стійких механізмів самоврядування та забезпечує демократичний характер управління містом.

3. Проаналізовано особливості застосування інструментів участі мешканців у місцевому самоврядуванні на основі норм Статуту територіальної громади міста Львова, які визначають важливий контекст для подальшого розвитку інструментів взаємодії між громадянами та органами місцевого самоврядування. Процес залучення громадян, за нашим переконанням, повинен бути спрямований на стимулювання активної участі у прийнятті рішень, створюючи умови для інформованої та мотивованої участі громадськості. Залучення громадян має бути не лише необхідним, але й достатнім для

вирішення потреб місцевих громад і формування мотивації до участі у місцевому самоврядуванні. Зазначено, що успішне заохочення громадян може приймати різні форми, а врахування їхньої думки передбачає визнання їхнього внеску та забезпечення впливу на ухвалення рішень.

4. Узагальнено, що громадський бюджет Львова став найбільш активно використовуваним та популярним інструментом громадської участі, особливо вирізняючись за кількістю учасників та інвестованих містом коштів для його реалізації. Цей механізм дозволяє мешканцям міста визначати цільове призначення для частини фінансових ресурсів міського бюджету шляхом прямого волевиявлення, що є значущим кроком у забезпеченні демократичних принципів та прозорості у прийнятті рішень. За допомогою громадського бюджету львів'яни мають можливість впливати на фінансування проєктів, визначаючи їхні пріоритети та важливість для місцевої спільноти. Результати порівняльного аналізу вказують на постійне зростання кількості поданих проєктів, обсягу залучених коштів, а також на збільшення кількості учасників голосування. Цей динамічний розвиток підтверджує успішність та актуальність громадського бюджету в контексті місцевого самоврядування в Україні. Також важливо зазначити, що львівський формат проведення громадського бюджету здобув широку підтримку та участь громадян, і цей показник виявився найвищим у країні. Це свідчить не лише про ефективність самого механізму, але й про активну партисипацію та зацікавленість львів'ян у прийнятті рішень для їхнього міста. У результаті громадський бюджет відкриває нові можливості для діалогу між владою та громадою, сприяючи покращенню якості життя та розвитку Львова як сучасного та відкритого європейського міста.

5. Сформульовано дорожню карту, яка визначає принципи організації участі громадськості, пов'язані з потенційним впливом на рішення та дії, що розглядаються. Ця карта спрямована на розуміння ключових елементів, які слід враховувати для розроблення програми участі громадськості. Не завжди можна чітко оцінити кінцевий вплив громадськості, проте важливо провести детальне планування для повного розуміння динаміки проєкту та очікуваного внеску



громадськості. Інструментарій, описаний у дорожній карті, охоплює усі рівні участі громадськості – від інформування до розширення повноважень. Під кожним рівнем наведено пункти, що допомагають зрозуміти й пояснити рівень участі. Цей інструментарій є важливим керівним принципом для вирішення суспільних проблем, очікувань та інтересів, а також сприяє ефективній організації та проведенню програм громадської участі. Його застосування може сприяти підвищенню якості прийнятих рішень та стимулювати активну участь мешканців у вирішенні важливих питань для громади міста.

6. Удосконалено розуміння, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема елементів гейміфікації, у процесі місцевого самоврядування може значно підвищити зацікавленість та активність громадян у прийнятті рішень, сприяючи кращому розумінню складних аспектів управління та бюрократії. Це дослідження вказує на важливість удосконалення електронних платформ громадської участі та створення умов для ефективного діалогу між владою та громадою, що сприятиме покращенню якості ухвалених рішень та може стати вагомим кроком у напрямку розвитку сучасного та відкритого місцевого самоврядування. Запропоновано концепт міського додатка, який міг би бути реалізований у Львові, зважаючи на сучасний рівень відкритості та прозорості міської ради. Ця ідея спрямована на залучення жителів міста до активної участі у його розвитку та сприяння певним типам поведінки, які підтримують стале та успішне функціонування міста. Додаток орієнтований на створення для мешканців додаткових можливостей щодо заощадження коштів для міста через соціально активний спосіб життя, отримання бонусів та кешбеку за корисні дії для міста, такі як використання громадського транспорту, велосипедів, сортування сміття, участь у міських культурних та спортивних подіях тощо. Така ініціатива може стати важливим кроком у напрямку творення активної громади та покращення якості життя у Львові.

Досліджено, що громадська участь є ключовим елементом у створенні «розумних міст» нового покоління. Це передбачає попереднє накопичення людського капіталу, наявність доступу до необхідних даних у режимі реального

часу, збереження міста як гібридної системи, що самоорганізується. У цьому відношенні платформи залучення громадян стають інструментом персональної комунікації між органами влади та мешканцями, краудсорсингу, оцінки ідей та ініціатив, доступу мешканців до даних про міські процеси та моделювання майбутнього розвитку території. Важливо зазначити, що цифровізація охоплює не лише певну номенклатуру наскрізних технологій, але також нові принципи управління: відбувається контроль та оптимізація не окремих процесів, а цілісного середовища. Зважаючи на це, інтегровані з різними міськими сервісами та порталами платформи залучення громадян стають віртуальним середовищем для формування довіри та багатосторонньої взаємодії стейкхолдерів міської політики з метою скорочення трансакційних витрат та пропозиції різних підходів та сценаріїв для розвитку міста.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України (2017). «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.
2. Закон України. (2011). Про регулювання містобудівної діяльності. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
3. Закон України. (2023). Про всеукраїнський референдум. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
4. Закон України. (2023). Про доступ до публічної інформації. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2939-17#Text>
5. Закон України. (2004). Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
6. Закон України. (1996). Про звернення громадян. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
7. Закон України. (1992). Про інформацію. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
8. Закон України. (2024). Про місцеве самоврядування в Україні. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
9. Закон України. (2020). Про органи самоорганізації населення. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>
10. Закон України. (2023). Про охорону навколишнього природного середовища. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
11. Закон України. (2024). Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
12. Закон України. (2023). Про статус депутатів місцевих рад. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
13. Закон України. (2014). Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу

місцевого самоврядування. Відомості Верховної Ради, 43, ст.2033. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1664-18#Text>

14. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. (Дані звернення 10.02.2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

15. Закон Союзу РСР (1990). «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» від 9 квітня 1990 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1417400-90#Text>

16. Верховна Рада України. (2000). Постанова від 10 лютого 2000 року №1454 «Про утворення в м. Львові Сихівського району». Взято з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1454-14>

17. Верховна Рада України. (1993). Постанова від 17 грудня 1993 року № 3748 «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні». Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/3748-12,nreg>

18. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 «Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п>.

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>.

20. Проект Закону про місцевий референдум № 5512 від 19.05.2021. - Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=71942](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942).

21. Проект Закону про місцеві ініціативи № 9404 від 03.11.2011р. - Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JF79800B?an=94>.

22. Наказ Міністерства фінансів України №94 від 3.03.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості в бюджетному процесі на місцевому рівні».(2020). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Текст>

23. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні. (1993). Постанова ВРУ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3748-12#Текст>

24. Про затвердження Порядку проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. (2008). Постанова Кабінету Міністрів України. [ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п#Text> ](<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п#Text>)

25. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. (2010). Постанова Кабінету Міністрів України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>

26. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (2005). Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_015](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_015).

27. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* (2021). Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004).

28. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні : рішення Ради Європи 05.02.1995 р. (1995). Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_318](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_318).

29. Конституція України. (1996). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

30. Ухвала Львівської міської ради № 1649 від 28.03.2002 «Про затвердження Статуту територіальної громади міста Львова». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

31. Ухвала Львівської міської ради № 3153 від 28.01.2010 «Про Статут територіальної громади м.Львова». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

32. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07.12.2017 «Про Статут територіальної громади м. Львова». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

33. Ухвала Львівської міської ради № 1535 від 14.02.2008 «Про затвердження Програми надання фінансової підтримки громадським

організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

34. Ухвала Львівської міської ради № 2334 від 16.02.2009 "Про затвердження Комплексної програми підтримки громадських організацій" (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

35. Ухвала Львівської міської ради № 2521 від 19.03.2009 «Про затвердження Програми надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

36. Ухвала Львівської міської ради № 1941 від 13.12.2012 «Про затвердження Програми співфінансування капітальних та поточних ремонтів будинків у м. Львові на 2012-2014 роки». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

37. Ухвала Львівської міської ради № 4630 від 21.05.2015 «Про затвердження Програми співфінансування капітальних та поточних ремонтів будинків у м. Львові на 2015-2020 роки». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

38. Ухвала Львівської міської ради № 4413 від 19.03.2015 «Про затвердження Програми відшкодування частини кредитів, отриманих ОСББ, ЖБК на впровадження заходів з енергозбереження, реконструкції і модернізації багатоквартирних будинків у м. Львові на 2015-2025 роки ("Теплий дім")» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

39. Ухвала Львівської міської ради № 130 від 04.02.2016 «Про затвердження Програми надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів «Зробимо Львів кращим» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

40. Ухвала Львівської міської ради № 632 від 30.06.2016 "Про затвердження Положення про громадський бюджет м. Львова" (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

41. Ухвала Львівської міської ради № 1371 від 26.12.2016 «Про затвердження Тимчасового порядку подання та розгляду електронних петицій». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

42. Ухвала Львівської міської ради № 1474 від 09.02.2017 «Про затвердження Програми відшкодування частини кредитів, отриманих фізичними особами на впровадження заходів з енергозбереження, реконструкції і модернізації житлових квартир та малоквартирних будинків у м. Львові на 2017-2025 роки (“Енергоефективна оселя”)» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

43. Ухвала Львівської міської ради № 1969 від 18.05.2017 «Про затвердження Тимчасового положення про місцеві ініціативи у м. Львові». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

44. Ухвала Львівської міської ради № 2446 від 05.10.2017 «Про затвердження Положення про порядок проведення громадських слухань у м. Львові». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

45. Ухвала Львівської міської ради № 2447 від 05.10.2017 «Про затвердження Положення про порядок проведення консультацій з громадськістю у Львівській міській територіальній громаді». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

46. Ухвала Львівської міської ради № 4821 від 04.04.2019 «Про затвердження Програми підтримки співвласників багатоквартирних будинків, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а також співвласників багатоквартирних будинків ЖБК, у проведенні невідкладного ремонту, капітального ремонту, реконструкції, ремонтно-реставраційних робіт спільного майна у багатоквартирних будинках на території Львівської міської територіальної громади на 2019-2025 роки» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

47. Ухвала Львівської міської ради № 5064 від 06.06.2019 «Про затвердження Програми популяризації громадського бюджету м. Львова та інших механізмів

участі мешканців у місцевому самоврядуванні на 2017-2020 роки“ (зі змінами).  
Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

48. Ухвала Львівської міської ради № 5471 від 19.09.2019 «Про затвердження Положення про електронні петиції на території Львівської міської територіальної громади». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

49. Ухвала Львівської міської ради № 5613 від 10.10.2019 «Про визначення розміру громадського бюджету м. Львова на 2020 рік». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

50. Ухвала Львівської міської ради № 5762 від 31.10.2019 року “Про затвердження Порядку виступів членів територіальної громади м. Львова на пленарних засіданнях Львівської міської ради”. Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

51. Ухвала Львівської міської ради № 6527 від 04.09.2020 «Про визначення розміру громадського бюджету м. Львова на 2021 рік». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

52. Ухвала Львівської міської ради № 6529 від 04.09.2020 «Про затвердження Програми колективного фінансування соціально-культурних проєктів у м. Львові» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

53. Ухвала Львівської міської ради № 1406 від 07.10.2021 «Про визначення розміру громадського бюджету м. Львова на 2022 рік». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

54. Ухвала Львівської міської ради № 1836 від 23.12.2021 «Про затвердження Програми підтримки співфінансування проведення капітального ремонту внутрішньоквартальних доріг, прибудинкових територій та дворів Львівської міської територіальної громади у 2022-2025 роках». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

55. Ухвала Львівської міської ради № 3199 від 25.05.2023 «Про затвердження Програми співфінансування виконання реставрації, ремонту



(реставраційного) балконів житлових будинків – пам’яток культурної спадщини на території Львівської міської територіальної громади у 2023-2025 роках». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

56. Ухвала Львівської міської ради № 4530 від 28.03.2024 «Про затвердження Програми співфінансування ремонту віконних та дверних заповнень житлових будинків, які розташовані на території історичного ареалу м. Львова, на 2024-2029 роки». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

57. Рішення виконавчого комітету Львівської міської ради № 1122 від 14.12.2017 «Про затвердження Порядку реєстрації, розгляду та вирішення усних, письмових (електронних) звернень громадян, які надходять у відділ “Гаряча лінія міста“ управління інформаційних послуг департаменту адміністративних послуг». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

58. Рішення виконавчого комітету Львівської міської ради № 414 від 28.05.2021 «Про затвердження Порядку опрацювання усних та електронних звернень громадян, які надходять у відділ “Гаряча лінія міста“ управління інформаційних послуг департаменту адміністративних послуг» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

59. Рішення виконавчого комітету Львівської міської ради № 1035 від 04.11.2022 «Про затвердження Програми часткової компенсації вартості закупівлі електрогенераторів для забезпечення потреб співвласників багатоквартирних будинків Львівської міської територіальної громади під час підготовки об’єктів до опалювального сезону» (зі змінами). Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

60. Розпорядження Львівського міського голови № 130 від 15.04.2016 «Про утворення робочої групи з підготовки проекту Положення про громадський бюджет м. Львова». Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-rulings>.

61. Арістотель, (2000). Політика (Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка.) Київ, Основи, 239 с.

62. Айзінгеріх, А.Б., Маршанд, А., Фрітце, М.П., & Донг, Л. (2019). Гачок проти надії: як підвищити залученість клієнтів за допомогою гейміфікації. *Міжнародний журнал маркетингових досліджень*. Vol. 36. Issue 2. С. 200-215.
63. Аль-Яфі, К., Ель-Масрі, М. (2016). Гейміфікація послуг електронного уряду: *Обговорення потенційної трансформації*. Матеріали 22-ї Американської конференції з інформаційних систем (AMCIS2016: Surfing the IT Innovation Wave). Сан Дієго, С.1-9.
64. Бабінова, О. (2005). Основні елементи, принципи та форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.* [голов. ред. С. М. Серьогін]. Д.: ДРІДУ НАДУ, № 1(19). С. 83–90.
65. Батанов, О. В. (2003). *Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні*: монографія. К.: ВД «Ін Юре», 512 с.
66. Белец, Ж. А. (2016). Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, Вип. (1).
67. Бердістл, Н. & Хейлз, Р. (2023). Досягнення Цілі сталого розвитку до 2030 року щодо сталих міст і громад. Emerald Publishing Limited, 195 с.
68. Бірюльов, Ю. (1998). «Серце Львова. Історія спорудження та оздоблення ратуші», Галицька Брама Видавництво «Центр Європи», вересень 1996 року №19, «Магдебубзьке право» С.12-13.
69. Буртняк, І., & Ходан, М. (2023). Виклики партисипативного бюджетування: комплексний огляд. *Наукові перспективи (Naukovі perspektivi)*, Вип (8 (38)).
70. Бюджет участі (м. Львів). Режим доступу: <https://gb.city-adm.lviv.ua/about>
71. Васильєва, Н. (2016). Залучення громадськості в українських містах (на прикладі бюджету участі). *Публічне урядування*, Вип. (4 (5)), С.125-133.

72. Воркут, Т. А., Божок, Ю. О., & Харута, В. С. (2023). Нормативно-правова база громадської участі в місцевому самоврядуванні. In The 11 th International scientific and practical conference “*Science and technology: problems, prospects and innovations*” (August 3-5, 2023) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2023. 269 p. (p. 100).

73. Гайдар, М. Є. (2019). Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*, Вип. 4(29), №2, С. 8-13.

74. Гаєк, Фрідріх, Шлях до рабства / Фрідріх Гаєк; Сергій Рачинський. – Київ: Наш Формат, 2022. – 208 с.

75. Гасюк, І., & Баюк, М. (2023). Інтелектуальні системи в міжнародній практиці публічного управління. *Актуальні питання у сучасній науці*, (9 (15)).

76. Говоров, В. С. (2023). Органи місцевого самоврядування та військова адміністрація: актуальні проблеми функціонування в умовах військового стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2(1), 76-83.

77. Голик, Ю. Ю. (2023). Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування. *Передові відкриття сучасної науки: досвід, підходи та інновації*: Матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції, 20 січня 2023 р., Амстердам. Нідерланди: Європейська наукова платформа, С. 91-93.

78. Голик, Ю. Г. (2022). Зміст принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, Спецвипуск № 1, С. 41-47.

79. Горшков, М. А., & Лозовський, О. М. (2021). Тенденції запровадження технологій розумного міста в стратегії розвитку міської громади. *Інноваційна економіка*, №(5-6), С.87-91.

80. Гошко, Т. Д. (2002). Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI — початок XVII ст.). Львів: Афіша, 255 с.

81. Гринчук, Ю. С., Вихор, М. В., & Утеченко, Д. (2020). Управління

механізмом прямої демократії на місцевому рівні.

82. Грузд, М. (2022). Активізація громадської участі в управлінні розвитком об'єднаних територіальних громад. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series*, № (25 (53)), С. 57-65.

83. Двіведі, Ю. К., Рана, Н. П., Янссен, М., Лал, Б., Вільямс, М. Д., & Клемент, М. (2017). Емпірична перевірка уніфікованої моделі впровадження електронного урядування (UMEGA). *Government Information Quarterly*. Vol. 34. P. 211-230.

84. Доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні». Режим доступу: [http://www.niss.gov.ua/public/File/2012\\_nauk\\_an\\_rozrobku/stan\\_poz\\_gp\\_sus.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf)

85. Дробот, І. (2006). *Гарантування місцевого самоврядування: теоретико-методологічний аспект*: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 249 с.

86. Дропа, Я. Б., & Петик, М. І. (2023). *Бюджет міста як важливий інструмент зміцнення фінансової безпеки територіальної громади*. Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави, матеріали круглого столу (м. Львів, 12 травня 2023 року) Львів: ЛьвДУВС, № (239), с. 203.

87. Дяконенко, О. (2023). Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Demography and social economy*, № 52(2), С. 54-71.

88. Ебдон, К. (2002). За межами громадських слухань: Участь громадян у бюджетному процесі місцевого самоврядування. *Журнал державного бюджетування, обліку та фінансового менеджменту*, №14(2), С. 273-294. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-14-02-2002-B006>

89. Євгенєва, А. М., & Шкарлат, Ю. Г. (2006). *Участь громадськості у законодавчому процесі: інформац.-аналіт. дослідж.*, за заг. ред. А. М. Євгенєвої. К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 49 с.

90. *Європейська хартія місцевого самоврядування*: ратифікована учасниками Ради Європи 15. 10. р. Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_036](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036).

91. *Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівнях* (2007). Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування. К. :Парламентське вид-во, С. 99 – 118.

92. *Загальна декларація прав людини* від 10.12.1948 р. Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015).

93. Заяць, О. (2012). *Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*. Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 558 с.

94. Зандер, Х. & Маккартні, С. (2022). *Ландшафтний підхід: від місцевих громад до територіальних систем*. Прикладні дослідження та дизайн, 304 с.

95. Засадко, В. В., Матвеєв, Є. Е. (2022). Інституційні основи електронної участі громадян: досвід України і ЄС. *П 68 Правові засади організації та здійснення публічної влади*, 138.

96. Заяць, О. *Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*. Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. С.77.

97. Зубрицький Д. (2002). *Хроніка міста Львова Центральний державний історичний архів України*, Львів; Громадська організація "Інститут Львова". – Львів: Центр Європи, 602 с. (/ Наук. ред.: Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. Переклад з польської І. Сварника; коментарі М. Капраля. МГКО "Документальна скарбниця"; Львівський національний університет ім. Івана Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського).

98. Ідесіс, І. В. (2020). *Статуту територіальних громад українських міст: проблеми теорії та практики*: монографія. Херсон: Гельветика, 233 с.

99. Інформаційний портал депутатів Львівської міської ради: <https://www.lvivrada.gov.ua/component/k2/item/297-deputaty-lvivskoi-miskoi-rady-2-sklykannia-1994-1998>

100. *Історія Львова в документах і матеріалах*: збірник документів і матеріалів (1986). Державний архів Львівської області. К.: Наукова думка, 424 с. (с.10). (Упорядн.: У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський, О. А. Кірсанова, Я. С. Лялька, Ф. І. Стеблій, С. М. Трусевич, Л. С. Федоришин. Ред. кол.: М. В. Брик (відп. ред.), Н. Ф. Вradій, Я. Д. Ісаєвич, С. А. Макарчук, Л. М. Мінаєва, Ф. І. Стеблій (заст. відп. ред.), М. П. Тесленко. АН Української РСР. Інститут суспільних наук; Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові).

101. *Історія Львова*. (2007). під ред. І. В. Підкови та В. Я. Рибака

102. *Історія Львова: від найдавніших часів до сьогодення*. (2010). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. (Леонтій Войтович, Ігор Цілюрик, Андрій Сай, Володимир Головка, Ірина Гураль, Ігор Медведєв).

103. *Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область*. (1969). Київ: Головне управління картографії при Раді Міністрів Української РСР, ( / О. Береговий, І. Бобер, А. Загородній та ін.).

104. Камардіна Ю. В. (2021). Реалізація принципів місцевого самоврядування в умовах муніципальної реформи в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, №3, С. 45-50.

105. Камінський, С. А. (2011). *Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505-1795*. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура ( пер. з пол. Я.Стріхи). К.:Наш час, 263 с.

106. Карагозлю, Ю. (2013). Концептуальна модель ризикоорієнтованого управління місцевими бюджетами. *Науковий вісник НЛТУ України*, №23(13), С. 247-251.

107. Карпенко, О., Левченко, О., & Сакалош, С. (2019). Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія. *Актуальні проблеми державного управління*, №(1), С. 111-115.

108. Карпенко, О., Лях, Т. Л., & Гунько, С. О. (2023). Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Вічливість. Humanitas*, №10(2), С. 218-224.
109. Капраль, М. (2010). *Привілеї національних громад міста Львова (XIV-XVIII ст.)*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 576 с.
110. Капраль, М. (2010). *Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.)*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 544 с.
111. Капраль, М. (2013). *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 815 с. ISBN 978-966-02-4312-5.
112. Кириленко, О., & Чайковська, І. (2015). Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, № (2), С. 86-100.
113. Кізляр, О. (2023). Зарубіжний досвід впровадження концепції «Розумне місто»: Кращі практики та досвід для України. *Věda a perspektivy*, №(1 (20)).
114. Кірін, Р. (2023). Актуальні питання правого регулювання відносин у сфері відкритості міст. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: збірник наукових статей*, С. 57.
115. Кірін, Р., & Шеховцов, В. (2022). «Відкрите місто»: Поняття та правові засади. *Editorial board*, С. 96 – 103. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-16>
116. Кобилецький, М. (2008). *Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.)*. Історико-правове дослідження. Львів.
117. Козицький, А., & Підкова, І. (2007). *Енциклопедія Львова*. Том 1. Львів: Літопис, 656 с.
118. Козицький, А. (2008). *Енциклопедія Львова*. Том 2. Львів : Літопис, 608 с. ISBN 978-966-7007-69-0.
119. Козицький, А. (2010). *Енциклопедія Львова*. Том 3. Львів: Літопис, 736 с.

120. Козицький, А. (2012). *Енциклопедія Львова*. Том 4. Львів: Літопис, 816 с. ISBN 978-966-8853-23-4.
121. Койвісто, Я., & Гамарі, Х. (2019). Зростання мотиваційних інформаційних систем: Огляд досліджень гейміфікації. *Міжнародний журнал інформаційного менеджменту*. Vol. 45. No. 4. pp. 191-210.
122. Кравчук, В., Юхименко, С., & Нещерет, М. (2021). Інструменти місцевої демократії в умовах пандемії COVID-19.
123. Кремень, В. Г., Биков, В. Ю., Ляшенко, О. І., Литвинова, С. Г., Луговий, В. І., Мальований, Ю. І., & Топузов, О. М. (2022). Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, №4(2), С. 1-49.
124. Кривокульська, Н. (2020). Аналіз форм участі громадськості у місцевому самоврядуванні. *Економічний аналіз*, №30(4), С. 60-66.
125. Крип'якевич, І. П. (1910). Львів. Його минувшина й теперішність. Львів, 64 с.
126. Кузьменко, Н. М. (2021). Місцевий референдум: європейський досвід та перспективи впровадження в Україні. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 22 квіт. 2021 р.)*, С. 22–25.
127. Лазор, О. Д., & Лазор, О. Я. (2006). Місцеве управління: поняття, терміни, визначення: [слов.-довід.]. К.: Дакор, 352 с.
128. Ларсон, К. (2020). Серйозні ігри та гейміфікація в корпоративному навчальному середовищі: огляд літератури. *TechTrends*. Vol. 64. Issue 2. P. 319-328. DOI: 10.1007/s11528-019- 00446-7
129. Лободіна, З., Дем'янишин, В., Кізима, Т., Березька, К., & Кізима, А. (2023). Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів. *Вісник економіки*, № 4, С. 8-27.
130. Лозинський, Р. (2005). *Етнічний склад населення Львова*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 358 с. ISBN 966-613-378-4.



131. Лукашевський, Ю. (2022). Класифікація участі громадськості у місцевому самоврядуванні: огляд наукових поглядів. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*, № 5 (23).

132. Лукашевський, Ю. (2022). Нормативно-правові засади участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*, № 3 (3).

133. Лукашевський, Ю. (2023). Участь мешканців в управлінні містом. досвід львова від заснування міста до 1939 року. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*, №5 (35).

134. Лукашевський, Ю. (2024). Вдосконалення методики вибору інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*, №2 (20).

135. Лукашевський, Ю. О. (2022). Основні характеристики участі громадян у місцевому самоврядуванні. *Бізнес Інформ*, №(2), С.112-117.

136. Лозинський, Р. (2005). Етнічний склад населення Львова. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 358 с. ISBN 966-613-378-4.

137. Любченко, П. М. (2006). *Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства*: монографія. Х.:Одіссей, 352 с.

138. Ковальчук, Б. (2001). Львівська міська рада: історія та сьогодення. Львів: Світ.

139. *Львів: історичні студії* (під ред. О. Мартинюка). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999.

140. Мажола, П. Г. (2007). Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (5). С. 13–18.

141. Майкл, Х., Рамеш, М. & Перл, А. (2022). Словник публічної політики. Видавництво Едварда Елгара, 320 с.

142. Макгоуен, Л., & Фіннемор, Д. (2024). Словник Європейського Союзу. Routledge, 502 с.

143. Макуха, О. В. (2023). Соціальна інклюзія як важливий аспект інноваційного розвитку в просторовому плануванні (Doctoral dissertation, Національний університет" Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка").

144. Маляр, Д. В. (2021). Електронна демократія як основа розвитку державного управління: функціональний підхід e-democracy as a basis for the development of public administration: A functional approach. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, С. 32-33.

145. Мамонова, В. (2020). Проблеми унормування інституційних засад управління містом з районним поділом. *Theory and Practice of Public Administration*, №1(68), С. 152-160.

146. Мельник, О. А. (2013). Теоретико-правова проблематика удосконалення форм участі місцевої демократії: місцевий референдум та місцеві ініціативи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*, №3, С.36-45.

147. Миргородська, М. (2023). Концепція «Smart City» та цифрові технології забезпечення комфортного міського середовища. *Аспекти публічного управління*, №11(2), С. 88-95.

148. Матвійшин, Є. (2023). Виявлення соціально-економічних проблем на основі аналізу оцінок процесу децентралізації влади в Україні. *Ефективність державного управління*. Вип. 66. С. 202–216.

149. Мищак, І. (2023). Територіальна громада як самоврядна форма участі населення у вирішенні питань місцевого значення. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*, №8 (38).

150. *Міжнародний пакт про громадські та політичні права* від 16 груд. 1966 р. Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043).

151. Мінакова, Є., Наливайко, І. (2022). Застосування медіації у вирішенні публічно-правових спорів за участю органів місцевого самоврядування. *KELM (Знання, освіта, право, менеджмент)*, №3(47), С.223-227.

152. Мінакова, Є. В. (2023). Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*, №2, С.33-37.

153. Міл, Джон Стюарт. (2001). *Про свободу*: Есе (Пер. з англ.) К: Основи, 463 с.

154. Міський статут королівського столичного міста Львова» від 1935 року <https://polona.pl/item/ustawa-miejska-gminy-krol-stol-miasta-lwowa,NzA1NzY5Njk/2/#info:metadata>

155. Мішина, Н. В. (2009). *Організації самоорганізації населення: порівнянно-правове дослідження*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса: Денька національної юридичної академії. 595 с.

156. Молчанова, Ю. Ю. (2018). Громадські слухання як колективна форма участі членів територіальної громади. *Право і суспільство*, №2(2), С. 23-28.

157. Мороз, Г. В. (2008). Громадське обговорення як форма участі громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: зб. наук. ст. Івано-Франковськ: Прикарпатський національний ун-ту ім. В. Стефаника № 20. С. 156–161.

158. Моршхойзер Б., Хассан Л., Вердер К., & Хамарі Я. (2018). Як розробляти гейміфікацію? Метод розробки гейміфікованого програмного забезпечення. *Інформаційні та програмні технології*. № 95. С. 219-237.

159. Мунько, А. Ю. (2022). Поступ українських міст щодо реалізації концепції Smart-city в управлінських процесах. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, №6, С.161-166.

160. Нойберт, Д. і Лаут, Г. (2022). Місцеве самоврядування та різновиди державності: напруженість і співпраця (Внески до політичної науки). *Springer*, 358 с.

161. Парвін, П. (2008). Що особливого в культурі? Ідентичність, автономія та публічний розум. *Критичний огляд міжнародної, соціальної та політичної філософії*, №11(3), С. 315-333.

162. Парвін, П. (2018). Представляти народ: Британська демократія в епоху політичного невігластва. *Political Studies Review*, №16(4), С.265-278.
163. Пасмор, В., Вінбі, С., Морман, С., & Ванасе Р. (2019). Роздуми: Дизайн соціотехнічних систем та організаційні зміни. *Журнал управління змінами*. Вип. 19. № 2. с. 67-85.
164. Патеман, К. (1970). Участь у демократичній теорії. Кембридж: *Cambridge University Press*.
165. Патеман, К. (2012). Переосмислення демократії участі. *Перспективи політики*, №10(1), С. 7-19.
166. Патнем, Р. (1993). Змусити демократію працювати: Громадянські традиції в сучасній Італії. Принстон, Нью-Джерсі: *Видавництво Принстонського університету*.
167. Патнем, Р. (2000). Боулінг наодинці: Крах і відродження американської спільноти. *Лондон: Саймон і Шустер*.
168. Перелі, Д. (2023). Місце смарт-технологій в системі публічного управління в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*, № 4 (10)).
169. Петришин, О.О. (2022). Місцеве самоврядування в Україні: правові, соціально-політичні виклики воєнного часу та перспективи післявоєнного відновлення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, №43, С. 118-140.
170. Петровський, П. М. (2012). *Гуманітарний ресурс демократизації державногоуправління України: теоретико-методологічний аспект*. Львів, 212 с.
171. Петровський, П. М. (2015). *Методологія наукового дослідження в галузідержавного управління*: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 240 с.
172. Плисак, В. О., & Никитенко, О. Д. (2019). *Веб-портал для участі в управлінні великих міст та населених пунктів* (Doctoral dissertation, ВНТУ).
- 173.Половцев, О. В., Подольчак, Н. Ю. (2023). Практика публічного управління та адміністрування: системний підхід як методологія розв'язання типових проблем. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (38). С.

5–16.

174. Присяжнюк, В. В. (2023). Міжнародний досвід управління регіональним розвитком. Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи», 209с.

175. Проніна, О., & Семенко, О. (2023). Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у місцевому самоврядуванні під час військової агресії. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, №1 (84), С. 239-243.

176. *Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.)*. Львівський національний університет ім. І.Франка. 2-е виправлене видання (електронний варіант). (Упорядник М.Капраль, наук.ред. Я.Дашкевич, Р.Шуст. Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України).

177. Пурій, Т. В. (2023). *Прозорість та контроль діяльності місцевої влади в Україні* (на прикладі використання програми «Прозорі міста»).

178. Рада Європи (2011a). Резолюція 326, Участь громадян на місцевому та регіональному рівнях у Європі. Доступно за посиланням: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1854777&Site=Congress>.

179. Рада Європи (2011b). Участь громадян на місцевому та регіональному рівні в Європі. Доступно за посиланням: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1841209&Site=Congress>.

180. Разін, Є., Хазан, А. (2014). Ставлення європейських депутатів місцевих рад до реформ місцевого самоврядування: Розбіжності між північчю та півднем? *Місьцеве самоврядування*, №40(2), С. 264-291. <https://doi.org/10.1080/03003930.2012.747957>

181. Руссо, Жан-Жак. (2001). *Про суспільну угоду, або принципи політичного права*, Пер. з франц. К., 349 с.

182. Робсон, К., Плангер, К., Кітцманн, Я., Маккарті, І. П. & Пітт Л. (2015). Чи все це гра? Розуміння принципів гейміфікації. *Горизонти бізнесу*. Vol. 58. No. 4. P. 411-420.
183. Робсон, В. (2024). *Місьцеве самоврядування в умовах кризи*. Рутледж, 162 с.
184. Розенстоун, С. & Хансен, Д. (1993). Мобілізація, участь та демократія в Америці. Нью-Йорк: *Macmillan*.
185. Рубцов, В. П. (2003). Засоби громадської участі: [наук.-практ. збірн. модельних актів місцевих норматив. актів]. К.: *Екосософія*, 100 с.
186. Сварник, Іван «Бурмістри середньовічного Львова», Галицька Брама Видавництво «Центр Європи», вересень 1996 року №19, «Магдебубзьке право» С.9.
187. Сірик, З. О. (2020). Особливості вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Вип. 2. С. 46–54.
188. Свон, Дж. (2020). Підприємницька ідентичність та агенція: Робота з ідентичністю та дискурсивно сконструйована агенція підприємців у Гельсінкі. *Університет Аалто*.
189. Сміт, Г. (2019). Підвищення легітимності офісів для майбутніх поколінь: Справа за участю громадськості. *Політичні дослідження*, № 68(4), С. 996-1013.
190. Солт, Ф. (2008). Економічна нерівність та демократична політична участь. *Американський журнал політичних наук*, №52(1), С. 48-60.
191. Стародубцев, А. А. (2017). Звернення громадян як засіб забезпечення законності діяльності публічної адміністрації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, №23, С. 75-79.
192. Супенді, К., & Пріхатманто, А. (2015). *Розробка та впровадження оцінки веб-бази державних органів за допомогою методу гейміфікації*. Матеріали 4-ої міжнародної конференції з інтерактивних цифрових медіа 2015 року, ICIDM 2015, IEEE, Бандунг, Індонезія. P. 1-6.

193. Тарасевич, О. В., Градобоева, Ю. С., & Волкова, А. О. (2022). Економіко-правові аспекти забезпечення відкритості міста з урахуванням чинників повоєнної відбудови. *Економіка та право*, №4 (67), С. 72-81.
194. Тіль, С., & Фрьоліх, П. (2017). Гейміфікація як мотивація до участі в громадській діяльності на основі місцезнаходження? Прогрес у послугах на основі місцезнаходження. *Springer, Cham*, С. 399-421.
195. Тіль, С.-К., Райзінгер, М., & Рьодерер, К. (2016). *Я занадто старий для цього! Вплив віку на сприйняття гейміфікованої громадської участі*. Матеріали 15-ї Міжнародної конференції з мобільних та повсюдних мультимедійних технологій. Грудень, С. 343-346.
196. Трещов, М., & Хохба, О. (2023). Удосконалення методології смартизації управління розвитком територій. *Науковий вісник: Державне управління*, №1 (13), С. 178-194.
197. Усаченко, Л. М. (2009). Громадська експертиза рішень органів державної влади як форма громадського контролю. *Актуальні проблеми державного управління*, №2, С. 430-434.
198. Хассан, Л., & Хамарі, Я. (2020). Ігрова громадянська активність: Огляд літератури про гейміфікацію електронної участі. *Урядовий інформаційний бюлетень*. 101461 (in press).
199. Філіппова, В. Д., Буканов, Г. М. (2021). Залучення та розширення можливостей місцевих громад у вирішенні питань локального розвитку. *Вісник ХНТУ*. № 3 (78). С. 169–174.
200. Шевченко, Б., & Падун, Ю. (2023). Інституційна структура економіки територіальних громад. *Збірник наукових праць*, 210 с.
201. Шейгас, М. В. (2022). Участь територіальної громади м. Києва у здійсненні публічного управління містом. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, №32, С. 83-91.
202. Шемшученко Ю. С. (2021). *Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні*: монографія. Київ: Талком, 497 с.

203. Шумляєва, І. (2021). Вплив європейських норм партисипативної демократії на підвищення рівня участі громадян України в місцевому самоврядуванні. *Аспекти публічного управління*. Т. 9, № 1. С. 113–120.
204. Шиян, О. Де насправді зародився Львів? [https://zaxid.net/istoriya\\_lvova\\_novi\\_znahidki\\_arheologiv\\_rezultati\\_rozkopok\\_n1528836](https://zaxid.net/istoriya_lvova_novi_znahidki_arheologiv_rezultati_rozkopok_n1528836)
205. Шкуров, Є., & Єнін, М. (2021). Можливості імплементації електронної демократії в Україні через призму рейтингів IDI та NRI. *Сучасні проблеми управління*, С. 327-332.
206. Шлозман, К. (2002). Участь громадян в Америці: Що ми знаємо? Чому нас це хвилює? Лондон: *Фонд Рассела Сейджа*.
207. Шумпетер, Й. А. (1942). Соціалізм, капіталізм і демократія. *Harper and Brothers*.
208. Шпіцер, Василь “Рікою пам'яті”. Львів: *Tusa*, 2014. 352с.
209. Якубовський, О. П., & Бутирська, Т. О. (2004). *Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії*. [монографія]. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 196 с.
210. Agbozo, E., & Chepurov, E. (2018). Enhancing e-participation through gamification of e-government platforms: A possible solution for e-government initiatives in sub-Saharan Africa. *CEUR Workshop Proceedings*. Vol. 2145. P. 83-86.
211. Bai, S., Hew, K. F., & Huang, B. (2020). Does gamification improve student learning outcomes? Evidence from meta-analysis and synthesis of qualitative data in educational contexts. *Educational Research Review*. Vol. 30. Access mode: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.100322> (26.11.2020).
212. Baiocchi, G. (2005). Militants and citizens: The Politics of Participatory Democracy in Porto Alegre. *Stanford University Press*.
213. Barber, B. (1984). *A strong democracy*. London: University of California Press.



214. Benefit, E. (2002). From Reaction to Cooperation: Governance, citizens and the next generation of public administration. *Review of Public Administration*, №62(5), C.527-540.
215. Box, R. C. (1998). Citizen governance: Leading American communities into the 21st century. Thousand Oaks, CA: *Sage Publications*.  
<https://doi.org/10.4135/9781483328249>
216. Brennan, D. (2011). The ethics of voting. Princeton, New Jersey: *Princeton University Press*.
217. Brennan, J. (2016). Against democracy. Princeton, New Jersey: *Princeton University Press*.
218. Burch, S. et al. (2013). *Divided democracy: Political inequality in the UK and why it matters*. London: IPPR.
219. Chambers, S. (2003). Deliberative democratic theory. *Annual Review of Political Science*, 6(1), 307-326.
220. Chambers, S. (2017). Balancing epistemic quality and equal participation in a systems approach to deliberative democracy. *Social Epistemology*, №31(3), P. 266-276.
221. Chou, M. (2014). Democracy against itself: Sustaining an unsustainable idea. Edinburgh: *University of Edinburgh Press*.
222. *Citizens as partners: Information, consultation and public participation in policy making*. (2001). OECD Publishing.
223. Collaborating for the Common Good: Navigating Public-Private Partnerships in the Data Sector. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/collaborating-for-the-common-good> (accessed 27.06.2020).
224. Dacombe, R. (2018). *Civic participation in theory and practice*. London: Palgrave.
225. Dean, R. (2016). Democratising bureaucracy: The ambiguities of public participation in social policy and its use [Doctoral dissertation]. *London School of Economics and Political Science (LSE)*.

226. Deterding et al., 2011. *From Game Design Elements to Gamefulness: Defining Gamification*. [https://www.researchgate.net/publication/230854710\\_From\\_Game\\_Design\\_Elements\\_to\\_Gamefulness\\_Defining\\_Gamification](https://www.researchgate.net/publication/230854710_From_Game_Design_Elements_to_Gamefulness_Defining_Gamification)
227. Drizek, J. (2000). *Deliberative democracy and beyond. Liberals, critics, controversies*. Oxford: *Oxford University Press*.
228. Edelman, N., Krimmer, R., & Paricek, P. (2008). Engaging young people through advisory e-participation: A case study. *International Journal of e-Government*. Vol. 1. P. 385-399.
229. Edmondson, D., Kern, F., & Rogge, K. (2019). Co-evolution of political mixes and socio-technical systems: Key concepts of feedback between political mixes in transitions to sustainable development. *Research Policy*. Vol. 48. No. 10. pp. 106-128.
230. Edmund Mochnacki, (1896). *Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895*. Lwow: z drukarni W. A. Szyjkowskiego, nakł. Gminy Król. Stoł. Miasta Lwowa, P.88
231. Elster, J. (1986). Market and forum: Three kinds of political theory. B: J. Elster & A. Hylland (Eds.), *Foundations of public choice theory* (pp. 103-132). Cambridge: Cambridge University Press.
232. Elstub, S. (2010). The third generation of deliberative democracy. *Political Science Review*, № 8(3), P. 291-307.
233. Elstub, S., Ercan, S., & Mendonça, R. F. (2016). Editorial introduction: The fourth generation of deliberative democracy. *Critical Policy Studies*, №10(2), P. 139-151.
234. Fang, A. (2004). *Expanded participation: Rethinking urban democracy*. Princeton: *Princeton University Press*.
235. Fishkin, J. S. (2003). Consulting the public through deliberative polling. *Journal of Policy Analysis and Management*, №22(1), P.128-133.
236. Fung, A. & Wright, E. (2001). *Deepening Democracy: Innovations in Participatory Governance*. London: Verso.

237. Glabiński, Stanisław, *Waluta w Austrii i dążenie do jej reformy*. Lwow: Nakładem Redakcji „PRZEGLĄD SĄDOWY” Czciożkami Drukarni Ludowej, 1890.- С.198, режим доступу: [http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78727/PDF/PAd\\_42215.pdf](http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78727/PDF/PAd_42215.pdf)

238. Groning, K., & Binnevis, K. (2019). "Achievement unlocked!". The impact of digital achievements as an element of gamification on motivation and productivity. *Computers in Human Behaviour*. Vol. 97. P. 151-166.

239. Hadzijský, M. (2001). The failure of participatory democracy in the Czech Republic. *West European Politics*, №24(3), P. 43-64.

240. Hakak, S. et al. (2019). Cloud Gamification for Education and Training - *Recent Advances and Challenges*. Vol. 74. P. 22-34.

241. Hrytsak, Y. (2000). Lviv: A Multicultural History through the Centuries. *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 24, Lviv: A city in the crosscurrents of culture pp. 47-73 (27 pages), режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/41036810>

242. Humlung & Haddara M. (2019). A hero's journey to innovation: Gamification in corporate systems. *Procedia Computer Science*. Vol. 164. PP. 86-95.

243. Ismeri Europa & Applica (2010). *Distribution of competences in relation to regional development policies in the member states of the European Union*. Final report for DG REGIO. Brussels: European Commission.

244. Kasurinen, J., & Knutas, A. (2018). Publication trends in gamification: A systematic mapping study. *Computer Science Review*. Vol. 27. PP. 33-44.

245. King, K. S., Feltey, K. M., & Susel, B. O. N. (1998). The question of participation: Towards genuine public participation in government. *Review of Public Administration*, №59(4), PP. 317-326.

246. Kitios F., & Kamariotou M. (2019). Beyond open data hackathons: Exploring the success of digital innovation. *Information*. Vol. 10. No. 7. PP. 235-245.

247. Kiuru J., & Inkinen T. (2020). Electronic capital and economic growth in European megacities: Using social media messages in technological analysis of cities. *Journal of Urban Technology*. Vol. 26. No. 2. PP. 67-88.

248. Kramarz, H. (1994). Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta Wydawnictwo Naukowe WSP Kraków ISSN 02-39-6025
249. Leclercq, T., Poncin, I., & Hammedi W. (2020). Opening the black box of gaming experience: Implications for gamification process design. *Journal of Retailing and Consumer Services*. Vol. 52.
250. Lee-Geiller, S., Lee, T.D. (2019). Using government websites to enhance democratic e-government: A conceptual model for evaluation. *Government Information Quarterly*. Vol. 36. P. 208-225.
251. Lemberg, Lwów, L'viv, 1914-1947: Violence and Ethnicity in a Contested City (2011). By Christoph Mick Otto Harrassowitz publishing company, Wiesbaden © Otto Harrassowitz GmbH & Co. KG, Wiesbaden, 445 p.
252. Lijphart, A. (1997). Unequal participation: The unresolved dilemma of democracy. *American Political Science Review*, PP. 1-14.
253. López-Faicán, L., & Javier, J. (2020). EmoFindAR: Evaluation of a mobile multiplayer augmented reality game for primary school children. *Computers and Education*. Vol. 149.
254. Mansbridge, D. (1983). *The other side of the enemy's democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
255. Merkel, W. (2014). Is there a crisis of democracy? *Democratic Theory*, №1(2), pp. 11-25.
256. Milbrath, L. and Goel, M. (1977). *Political participation: How and why people participate in politics*. Chicago: Rand McNally.
257. Mill, J. S. (1859/2016). *Of Liberty*. London: *Penguin*.
258. Mochnacki, Edmund *Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895*. - Lwow: z drukarni W. A. Szyjkowskiego, nakł. Gminy Król. Stoł. Miasta Lwowa, 1896. - C.811, режим доступу: [https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/15710/edition/15090/content?format\\_id=2](https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/15710/edition/15090/content?format_id=2)
259. Mullins, J., & Sabherwal, R. (2018). Beyond Enjoyment: A cognitive-emotional perspective on gamification. *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences*. PP. 1237-1246.

260. Mullins, J.K., & Sabherwal, R. (2020). Gamification: A cognitive-emotional perspective. *Journal of Business Research*. Vol. 106. P. 304-314. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.09.023>
261. Mutz, D. (2006). Hearing the other side: Deliberative democracy versus participatory democracy. Cambridge: *Cambridge University Press*.
262. New York City Open Data. [Electronic resource]. URL: <https://opendata.cityofnewyork.us/overview/> (accessed 27.06.2020).
263. Norris, P. (2011). The democratic deficit: Rethinking the concept of critical citizens. Cambridge: *Cambridge University Press*.
264. Open data in European cities. [Electronic resource]. URL: <https://www.europeandataportal.eu/en/highlights/open-data-european-cities> (accessed 27.06.2020).
265. Opromolla, A. (2015). "Gamified" social dynamics in interactive systems as a possible solution to increase the co-design of new services in smart territories // Proceedings of the 11th International Conference of the Italian Chapter of SIGCHI, *CEUR Workshop Proceedings*. P. 46-57.
266. Podgórska-Rykała, J. (2024). Дорадча демократія, публічна політика та місцеве самоврядування (державне управління та публічна політика). Рутледж, 220 с.
267. Prototyping Festival on Market Street in San Francisco. [Electronic resource]. URL: <http://marketstreetprototyping.org/> (accessed 27.06.2020).
268. Sherry, R. (1969). Arnstein A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, Volume 35, Issue 4.
269. Shi, C., Lee, H.J., Kurczal, J., & Lee, A. (2012). Routine driving infotainment app: gamification of performance driving. Матеріали 4-ї Міжнародної конференції з автомобільних інтерфейсів користувача та інтерактивних автомобільних додатків (AutomotiveUI'12), 17-19 жовтня, Портсмут, Нью-Гемпшир, ACM SIGCHI, США, P. 181-183.
270. S. Glabiński (1890). Waluta w Austrii i dążenie do jej reformy. Lwow: Nakładem Redakcyi „PRZEGLĄD SĄD J. ADM.” *Czcionkami Drukarni Ludowej*, p.11.

271. *Statut król. stól. miasta Lwowa. Ustawa.*, z dnia 14. października 1870. nadany. WE LWOWIE. Nakładem Karolr. Wilda. 1871. С.4., режим доступу: <https://sbc.org.pl/Content/214766/ii326362-0000-00-0001.pdf>

272. Kulczycki, John J. (1972). The City Council of Lwów, 1919-1939: Structure and Functions. *East European Quarterly*, Vol. 6, No. 2. pp. 183-193.

273. Thompson, D. F. (2008). Deliberative Democracy Theory and Empirical Political Science. *Annual Review of Political Science*, №11, P. 497-520.

274. Tucker, K. (2019). Digital data, platforms and the usual [antitrust] suspects: Network effects, switching costs, and fixed assets. *Review of Industrial Organisation*. Vol. 54. № 2. P. 683-694.

275. Tuts M. (2019). Why e-participation systems do not work: The case of the Estonian system Osale.ee. *Governmental Information Bulletin*. Vol. 36. Issue 3. P. 546-559.

276. Urry J. (2007). *Mobility*. Cambridge: Polity

277. Valcik, N.A., & Benavides, T. (2023). Управління місцевим самоврядуванням (серія ASPA з державного управління та державної політики). Рутледж, 641 стор.

278. Verba, S. (2001). Political equality: What is it? Why do we want it? A review paper for the Russell Sage Foundation. New York: *Russell Sage Foundation*.

279. Verba, S., Nie, N., & Kim, J.-O. (1978). A comparison of seven countries: Participation and political equality. Cambridge: *Cambridge University Press*.

280. Verbah, K., & Hunter, D. (2012). To Win: How Game Thinking Can Revolutionise Your Business. Philadelphia: *Wharton Digital Press*.

281. Vogiacci, M. et al. (2017). Project STEP: Social and political engagement of young people in environmental issues. Proceedings of the International Conference on Internet Science, *Springer, Cham*, P. 148-156.

282. Warmelink, H., Koivisto, J., Mayer, I., Vesa, M., & Hamari, J. (2020). Gamification of production and logistics operations: Status quo and future directions. *Journal of Business Research*. Vol. 106. P. 331-340.

283. Warren, M. E. (1996). Deliberative democracy and power. *American Political Science Review*, P. 46-60.
284. Willow, S. & Nee, N. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: *Harper & Row*.
285. Wolfe, J. (1985). A defence of participatory democracy. *The Review of Politics*, №47(3), P. 370-389.
286. Xie, N., & Hamari, Y. (2020). Does gamification affect brand engagement and equity? A study in online brand communities. *Journal of Business Research*. Vol. 109. P. 449-460.
287. Ye, Q., Feng, Y., Yang, P., Yang, C., & Yang, L. (2019). *The influence of gamification mechanics on online group-buying participation*. Proceedings of the 25th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2019; Cancun International Convention Center Cancun; Mexico; 15 August 2019 - 17 August 2019.
288. Yigitcanlar, T., & Foth, M., Kamruzzaman M. (2019). Towards Post-Antropocentric Cities: Reconceptualising smart cities to avoid urban ecocide. *Journal of Urban Technology*. Vol. 26. No. 2. pp. 147-152.

## ДОДАТКИ

Додаток А

### СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

#### Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

##### 1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Лукашевський Ю. Вдосконалення методики вибору інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 2 (20). С. 217–224.

2. Лукашевський Ю. Участь мешканців в управлінні містом: досвід Львова від заснування міста до 1939 року. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. Вип. 5 (35). С. 206–216.

3. Лукашевський Ю. Класифікація участі громадськості у місцевому самоврядуванні: огляд наукових поглядів. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. Вип. 5 (23). С. 107–116.

4. Лукашевський Ю. О. Основні характеристики участі громадян у місцевому самоврядуванні. *Бізнес Інформ*. 2022. Вип. 2. С. 112–117.

5. Лукашевський Ю. Нормативно-правові засади участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. Вип. 3 (3). С. 51–61.

##### 2. Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Лукашевський, Ю. О. (2022). Актуалізація участі громадян в місцевому самоврядуванні. XXI Міжнародна науково-практична конференція «Actual priorities of modern science, education and practice», 31 травня-03 червня 2022 р., Париж, Франція, 379-380.

9. Лукашевський, Ю. (2023). Законодавчі ініціативи відродження місцевого самоврядування та інструментів демократії участі у Львові: історичний аспект Конференції «Розвиток публічного управління в контексті європейської інтеграції України». Секція 2. Виклики та загрози для демократичного врядування та публічного адміністрування у воєнний та пост воєнний періоди.



28.04.2023 року. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/21775/konferenciya-28042023.pdf>.

10. Лукашевський, Ю. (2023). Характеристика етапів реалізації громадського бюджету міста Львова / Міжнародній науково практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку». Наукові перспективи. <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-38.pdf>.

11. Лукашевський, Ю. (2023). Вибір інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні / XXXVI Міжнародній науково практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку», 07 вересня 2023 р., м. Софія (Болгарія), Наукові перспективи. <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-36.pdf>

12. Лукашевський, Ю. (2023). «Розумні міста» Нового покоління: можливості участі мешканців. «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії»: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м.Тернопіль, 27 жовтня, 2023р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 214 с. <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/27.10.2023/42>.

13. Лукашевський Ю. (2024). «Проблеми використання цифрових інструментів в процесі залучення громадян у місцевому самоврядуванні». Міжнародна наукова конференція «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки», 01 березня 2024 року, Ужгород, Україна, <https://doi.org/10.36074/mcnd-01.03.2024>.

14. Лукашевський Ю. (2024). «Інструменти участі громадськості в місцевому самоврядуванні». Міжнародна науково-практична конференція «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії», 6-7 березня 2024 року, м.Запоріжжя, <https://doi.org/10.36059/978-966-397-364-7-50>.

## Концепт мобільного додатка громадської участі для мешканців Львова

### Візія:

Кожен мешканець Львова відчуває себе важливою частиною міста і має можливість активно брати участь у його розвитку. Ми віримо, що знання, досвід та активна участь кожного мешканця можуть стати ключовими факторами для успішного та сталого розвитку Львівської громади. Наша платформа буде створена для того, щоб зробити це можливим.

### Мета:

Ми прагнемо популяризувати серед мешканців певні типи поведінки та навички, які сприятимуть розвитку міста. Наша мета – залучити мешканців до активного використання громадського транспорту, обирати екологічний та здоровий спосіб життя, брати участь в культурних та спортивних подіях, а також свідомо сплачувати податки та підтримувати місцевих виробників.

### Суть додатка:

Користувачі додатка отримують можливість заощаджувати кошти для міста шляхом соціально активного способу життя. Додаток пропонуватиме систему нарахування бонусів та кешбеку, яка мотивує мешканців активно брати участь у житті міста. Кожен користувач зможе отримати бонуси за виконання певних корисних дій для міста, таких як користування велосипедом замість приватного авто, сортування сміття, участь у спортивних заходах або культурних подіях. Ці бонуси можуть бути використані для реінвестування в розвиток міської інфраструктури або отримання певних пільг та знижок у партнерських закладах міста.

Крім того, користувачі можуть отримувати кешбек за різні дії, такі як сплата податків, оплата міських послуг або купівля товарів від місцевих виробників. Ці кошти також можуть бути використані для підтримки проєктів розвитку міста або отримання знижок на певні послуги та товари. Така система стимулює мешканців бути більш активними учасниками у розвитку свого міста та сприяє загальному покращенню якості життя.

Наприклад, добираючись на роботу на велосипеді чи пішки мешканець заощаджує для міста кошти на дотації на громадський транспорт та екологію, а також на охорону здоров'я, а також на ремонті дорожнього покриття. Тож за кожен пройдений кілометр місто нараховуватиме йому певну кількість «бонусів» як певний відсоток від заощаджених для міста коштів. Один бонус – це одна бюджетна гривня, якою користувач зможе самостійно розпорядитися,

реінвестуючи в ту чи іншу міську установу чи об'єкт (парк, стадіон, дитячий майданчик і т.д.) .

Також за таким же принципом користувачі зможуть отримувати міський кешбек – за сплату податків чи оплату послуг, які надає місто (паркування, плата за воду і т.д.), в перспективі сюди може бути під'єднаний місцевий бізнес.

Зароблені кошти не можна буде потратити на приватні потреби, а виключно повернути у міську казну (інвестувати у міські заклади та інфраструктуру: ДНЗ, школу, лікарню, ремонт квартальної дороги і т. д.) Кожна міська установа, яка захоче залучити додаткові кошти на свою діяльність, зможе реєструвати проекти і на їх реалізацію збирати кошти (мешканці зможуть інвестувати бонуси або свої приватні кошти через qrкоди або через перелік таких об'єктів на мапі).

По місту можуть бути розміщені Qr коди на міських об'єктах: дитячі майданчики, театри, стадіони, сквери та парки, історичні пам'ятки з можливістю зробити цільову пожертву на цей об'єкт. Також можливість підтримати проекти (ідеї) міських інституцій, шкіл, лікарень, театрів. Підтримані на 50% вартості ідеї отримають 100% фінансування від міста в наступному бюджетному році.

Перелік ключових функцій:

Заощадження коштів для міста: користувачі можуть отримувати кошти для міста за соціально активну поведінку та участь у спеціальних акціях, наприклад, за користування велосипедом, пересування пішки, заняття спортом тощо.

Блок заробляння коштів: у додатку існуватиме ігровий блок, де користувачі можуть заробляти додаткові кошти за виконання різних волонтерських дій, завдань та квестів, пов'язаних із здоров'ям, спортом, культурою та екологією.

Блок кешбеку: користувачі отримують кешбек за сплату податків, користування міськими послугами та купівлю у місцевих виробників.

Комунікаційний та інформаційний блок: користувачі можуть брати участь у міських опитуваннях, подавати заявки на ремонт та обслуговування міської інфраструктури, отримувати міські новини та сповіщення про надзвичайні ситуації, інформувати місто про несправності та поломки (додаток має бути інтегрований із гарячою лінією міста), оцінювати якість робіт за минулий та поточний рік за міські кошти, а також надавати оцінку та залишати відгук про отримані послуги від різноманітних міських установ. Отримувати за це бонуси.

## **Технічне завдання для розроблення мобільного додатка громадської участі для мешканців Львова**

1. Опис функціональності. Додаток має надавати такі функції:

1.1. Реєстрація та авторизація користувачів.

Можливість реєстрації нових користувачів за допомогою системи ідентифікації особи BankID або ДІА з обов'язковим визначенням місця реєстрації. Авторизація чинних користувачів з введенням логіну та пароля або використанням вже збережених облікових даних.

1.2. Комунікаційний та інформаційний блок.

Можливість участі у міських опитуваннях та подання зворотного зв'язку. Отримання міських новин, сповіщень про надзвичайні ситуації та іншої важливої інформації.

1.3. Блок кешбеку.

Інтеграція додатка із реєстром фізичних осіб платників податків Державної податкової служби. Надання кешбеку за сплату податків з доходів фізичних осіб, податку на нерухомість та земельного податку, своєчасну сплату послуг водоканалу та міських управляючих компаній, користування міськими послугами та купівля у місцевих виробників. Відображення доступних акцій та умов їх отримання.

1.4. Блок заощадження коштів.

Відстеження активності користувачів, таких як користування громадським транспортом, велосипедом, участь у спортивних та культурних заходах, кількість пройдених кроків за день. Нарахування бонусів за кожен активність користувача. Можливість перегляду накопичених бонусів та їхнє використання для реінвестування в розвиток міста.

1.5. Блок зароблення коштів.

Проведення різноманітних волонтерських заходів та квестів, за які користувачі отримують додаткові кошти. Відображення активних заходів та умов їх участі.

2. Етапи реалізації. Реалізація мобільного додатка громадської участі для мешканців Львова може бути розділена на декілька етапів.

2.1 Аналіз потреб: провести дослідження серед мешканців Львова щодо їхніх потреб та очікувань від такого додатка. Визначити ключові функції та можливості, які повинен надавати додаток.

2.2 Розроблення детальної концепції: на основі результатів аналізу визначити концепцію додатка, включаючи функціонал, дизайн та інші ключові аспекти.

2.3 Розроблення та тестування: розробити бета-версію мобільного додатка з урахуванням визначених вимог. В тому числі дизайн, проєктування та розроблення користувацького інтерфейсу, реалізація функціоналу для реєстрації та авторизації користувачів, функціоналу для комунікаційного та інформаційного блоків, а також функціоналу для блоків заощадження, заробляння коштів та кешбеку. Проведення внутрішнього тестування для виявлення помилок та виправлення їх.

2.4 Пілотний запуск: запуснути додаток у режимі пілотного проєкту для обмеженої аудиторії мешканців Львова з метою збору відгуків та вдосконалення продукту. Проведення тестування додатка на різних платформах. Виправлення помилок та налагодження роботи додатка.

2.5. Масштабування: після успішного пілотного запуску масштабувати додаток для всіх мешканців Львова та активно просувати його серед громади. Розгортання додатка в App Store та Google Play Store. Забезпечення підтримки та оновлення додатка для забезпечення його коректної роботи.

3. Вартість проєкту. Загальна вартість розроблення такого додатка може становити від \$50 000 до \$200 000 або більше, залежно від вказаних факторів. Деякі ключові моменти, які можуть впливати на вартість, містять:

3.1. Функціональність додатка: що більше функціональних можливостей буде вміщувати додаток, то більша буде вартість його розроблення.

3.2. Дизайн та користувацький інтерфейс: складний та естетичний дизайн буде вимагати більше ресурсів для реалізації, що також може збільшити вартість проєкту.

3.3. Інтеграцію зовнішніх сервісів: оскільки додаток потребує інтеграції зі зовнішніми сервісами або API (наприклад, для обробки платежів або взаємодії з іншими системами), це також впливатиме на вартість розроблення.

3.4. Підтримку та супровід: включення підтримки та післярелізного супроводу передбачає додаткові витрати, проте це важливо для забезпечення ефективної роботи додатка та задоволення потреб користувачів.

4. Очікувані результати. Вважаємо, що розроблення та впровадження мобільного додатка громадської участі може значно підвищити рівень участі мешканців Львова в місцевому самоврядуванні за декількома ключовими напрямками:

4.1. Залучення до рішень: Цей додаток створить нові можливості для мешканців Львова брати активну участь у прийнятті рішень щодо розвитку міста. Шляхом голосування у міських опитуваннях, висловленням своєї думки та ініціатив через додаток мешканці матимуть можливість впливати на розвиток міської інфраструктури, культурних заходів та інших аспектів міського життя.

4.2. Збільшення обміну інформацією: додаток надасть зручний канал комунікації між мешканцями та міською владою. Це дозволить мешканцям швидко та зручно дізнаватися про важливі події, надзвичайні ситуації, роботи з обслуговування міської інфраструктури та інші питання, а також надавати зворотний зв'язок та повідомлення про проблеми.

4.3. Стимулювання активності: через систему бонусів та кешбеку користувачі будуть мотивовані активніше виконувати корисні для міста дії, такі як використання громадського транспорту, участь у спортивних заходах, сортування сміття та інші. Це сприятиме здоров'ю громади, зменшенню навантаження на міську інфраструктуру та підвищенню рівня екологічної свідомості.

4.4. Посилення відчуття приналежності: через участь у розвитку міста та вирішення міських питань за допомогою додатка мешканці Львова будуть відчувати себе більш важливими та відповідальними учасниками міської громади. Це може підвищити загальний інтерес мешканців до подій в місті та покращити їхню взаємодію з місцевими органами влади.

Отже, розробка та впровадження такого додатка може значно підвищити активність та участь мешканців Львова у місцевому самоврядуванні, що сприятиме покращенню якості життя та сталого розвитку міста.



**ПУСТОМИТІВСЬКА МІСЬКА РАДА  
Львівського району Львівської області  
Виконавчий комітет**

81100, м. Пустомити, вул. Грушевського, 46 тел. +38 (067) 490 10 17 e-mail: pustomyty\_rada@ukr.net

Од. 04. 24р № Од-08/657

**Довідка про впровадження дисертаційного дослідження  
Лукашевського Юрія Олеговича, аспіранта кафедри державної політики  
та врядування Національного університету "Львівська політехніка" на  
тему: "Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні  
на прикладі м. Львова"**

Відзначаємо актуальність дослідження аспіранта Ю.Лукашевського, яка полягає у важливості залучення громадян до місцевого самоврядування, що є складовою розвитку та стійкості будь-якого демократичного суспільства. Інструменти участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні стають дедалі важливішими у забезпеченні ефективного управління та задоволення потреб мешканців, а також для формування єдності громади.

Дане дослідження сприяє подальшому вдосконаленню механізмів участі громадян у місцевому самоврядуванні та зміцненню демократичних цінностей у суспільстві. Описаний у дослідженні досвід Львова у цій сфері містить цінні ідеї та практики, які можуть бути використані для інших міст України, зокрема для Пустомитівської міської ради.

Також результати дослідження будуть корисними у налагодженні системної співпраці між громадами Львова та Пустомит, в тому числі в рамках реалізації «Стратегії розвитку Львівської агломерації у період до 2027 року». Адже відкритість, прозорість та активна участь громадян у формуванні спільних стратегій та проектів є запорукою сталого розвитку усього нашого регіону.

Міський голова



Олег СЕРНЯК



Львівська міська рада  
**Виконавчий комітет**

79 006, Львів, пл. Ринок, 1 тел.: (032) 297 59 06, (032) 297 57 15, факс: (032) 297 57 47

№ \_\_\_\_\_

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**Довідка про впровадження дисертаційного дослідження  
Лукашевського Юрія Олеговича, аспіранта кафедри державної політики  
та врядування Національного університету "Львівська політехніка" на  
тему: "Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні  
на прикладі м. Львова"**

Дослідження аспіранта Ю. Лукашевського містить цікавий та докладний аналіз досвіду використання інструментів громадської участі передбачених Статутом територіальної громади Львова. Особливу увагу приділено реалізації громадського бюджету Львова як одного із найефективніших прикладів застосування інструментів громадської участі в Україні.

Пропозиції аспіранта щодо удосконалення громадської участі через розробку та створення спеціальних електронних платформ як складових елементів «розумного міста» нового покоління можуть допомогти залучити більше мешканців Львова до участі у місцевому самоврядуванні та зробити процеси управління містом цікавішими та доступнішими, а саму громаду стійкішою до зовнішніх загроз.

Ці напрацювання та рекомендації важливі для забезпечення демократії, прозорості та ефективності у взаємодії між громадськістю та Львівською міською радою.

Дане дисертаційне дослідження містить практичні напрацювання та рекомендації, які відповідають стратегічним напрямкам розвитку Львівської міської територіальної громади в умовах воєнного стану, зокрема в частині формування єдності громади та можуть бути використані при подальшому вдосконаленні існуючих інструментів та практик міської ради щодо залучення мешканців до місцевого самоврядування Львова.

Перший заступник міського голови –  
заступник міського голови  
з економічного розвитку

Андрій МОСКАЛЕНКО





УКРАЇНА  
 ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ  
 ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ  
 ЄДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261- 21-55, факс 235-60-80  
 E-mail: [deploda@loda.gov.ua](mailto:deploda@loda.gov.ua)

08.04.2024 № 1-52 / 252 На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

### ДОВІДКА

**про впровадження дисертаційного дослідження  
 Лукашевського Юрія Олеговича, аспіранта кафедри державної політики  
 та врядування Національного університету "Львівська політехніка" на  
 тему: "Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні  
 на прикладі м. Львова"**

Дослідження аспіранта Лукашевського Ю.О. є значущим кроком у напрямку розвитку механізмів участі громадян у місцевому самоврядуванні та у процесі ухвалення стратегічних рішень. Зосередження на розробці ефективних інструментів залучення громадян до управлінських процесів у місті сприятиме створенню відкритого та демократичного середовища для участі громадськості у формуванні стратегій розвитку та співпраці між муніципалітетами в межах Львівської області.

Розуміння механізмів взаємодії міста та його мешканців, яке базується на дослідженні, є критично важливим для успішної та стабільної інтеграції територій та ринків праці. Дослідження Лукашевського розширює розуміння ролі громадськості у плануванні регіонального розвитку та сприяє створенню умов для активної участі громадян у формуванні стратегічних рішень щодо розвитку.

Департамент економічної політики Львівської обласної військової адміністрації відзначає актуальність дослідження Лукашевського Ю.О. та підтримує використання його результатів у плануванні та реалізації регіональних стратегічних документів, в тому числі «Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року».

Директор

Степан КУЙБИДА

Додаток Е



ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

Національного університету

«Львівська політехніка»

д.т.н., проф. Іван ДЕМИДОВ

«16» 04 2024 р.

**Акт****про використання результатів дисертаційної роботи**

**Лукашевського Юрія Олеговича на тему: "Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні на прикладі м. Львова", представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при виконанні науково-дослідної роботи кафедри державної політики та врядування Національного університету "Львівська політехніка"**

Комісія у складі голови начальника НДЧ, д.т.н., ст. досл. Небесного Р. В. та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., заступника начальника планово-фінансового відділу Фаст І. І. та завідувача кафедри регіонального та місцевого розвитку, д.е.н., професора Сидорчук О. Г. цим актом підтверджують, що результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри державної політики та врядування Лукашевського Ю. О. використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри державної політики та врядування Національного університету «Львівська політехніка» за темою «Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова)» (номер державної реєстрації № 0124U000016 «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України»). Зокрема, Лукашевським Ю. О. запропоновано концептуальну модель, яка передбачає інноваційні способи залучення громадськості до процесів прийняття рішень на місцевому рівні, сприяючи більш ефективному управлінню, стійкості та розвитку територіальних громад в Україні.

**Голова комісії:**

начальник НДЧ, д.т.н., ст. досл.

Роман НЕБЕСНИЙ

**Члени комісії:**

зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень, к.т.н.

В.о. заст. нач. ПФВ

зав. каф. регіонального та місцевого розвитку

д.е.н., проф.

Галина ЛАЗЬКО

Ірина ФАСТ

Ористлава СИДОРЧУК